

ՄԻՈՆ

ԱՊՐԻԼ
ՄԱՅԻՍ
ՅՈՒՆԻՍ
ԹԻՒ 4 - 5 - 6

2001

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱԿԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵԱՆ

ՀԵ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

2001	Ապրիլ- Մայիս- Յունիս	Թիւ	4 - 5 - 6
2001	April - May - June	No.	4 - 5 - 6

SION

VOL. 75

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

**ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ Ս. ԷՃՄԻԱԾԻՆ**

**SUPREME PATRIARCH
CATHOLICOS
OF ALL ARMENIANS
MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN**

**Լ.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Բ ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏԳԱՄԸ
ՍՈՒՐԲ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԻ ԱՌԻԹՈՎ**

«Ես իսկ եմ Յարութիւն եւ կեանք...»
(Յովհ. 11. 25):

Սիրելի բարեպաշտ հաւատացեալներ.

Բարի առաւօտ է բացուել աշխարհին՝ Յարութեան, կեանքի յաղթութեան առաւօտ: Խի՜նդ կայ մեր հոգիներում, հաւատ եւ յոյս, քանզի այսօր հրեշտակը թափուր գերեզմանի դիմաց վերստին Քրիստոսի Յարութիւնն է աւետում՝ «Չէ աստ, այլ յարեալ»:

Ուրախ լեր, Սուրբ Եկեղեցի, քանզի այսօր քո լոյս խորաններից շնորհն է բաշխում Յարութեան եւ կեանքի:

Ջուարճացիր, Եկեղեցի Հայաստանայց, այսօր բացուել են երկնքի դռները, եւ Յարուցեալ Փրկչի սիրառատ հայեացքն է ուղղուած Քեզ, որ տօնախմբում ես հայոց պետութեան՝ ի Քրիստոս մկրտութեան 1700-ամեան:

Պայծառացիր եւ ցնծա, Եկեղեցի Քրիստոսի, քանզի Յարութեան կեանք պարգեւող շնորհներով լուսաւորուած են աշխարհի բոլոր հորիզոնները, և երրորդ հազարամեակի այգաբացին քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիները՝ ծայնակից միմեանց ու հրեշտակներին երկնքում, միասնաբար փառաբանում են Սարդացեալ Աստուծոյ ամենափրկիչ Յարութիւնը: Քրիստոնէայ բոլոր ազգերը այսօր օրհնաբանում են Արարչին տիեզերքի, Ով աշխարհը հաշտեցրեց Իր հետ ու տուեց մարդկանց հաշտութեան խօսքը՝ Յարութեան Սուրբ Աւետարանը Քրիստոսի:

Արդ, «Արասցուք տօն ցնծութեամբ նորոգեալքս ի հնութենէ մեղաց՝ ասելով. Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց», «Փափք Քրիստոսի ամենագօր Յարութեան»:

Յարութեան յաղթական երգը Մեր շուրթին՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից եղբայրական ողջոյն ենք յղում Հայաստանայց Եկեղեցու նուիրապետութեան Աթոռների Գահակալներին, Յարութեան լոյս աւետիսով Մեր օրհնութիւնն ենք բերում Հայոց պետական աւագանուն՝ ի գլուխ Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահի, օտարերկրեայ դիւանագէտներին Հայաստանում, Հայ Եկեղեցու ուխտապահ ողջ հոգեւոր դասին եւ աշխարհական հաւատաւոր ու բարեպաշտ հանուր մեր զաւակներին ի Հայաստան, յԱրցախ եւ ի Սփիւռս:

Սիրոյ ողջոյն եւ խնդրութեան աւետիս փոխանցենք միմեանց՝ օրհներգելով.
«Այսօր յարեալ ի մեռելոց փեսայն անմահ եւ երկնաւոր»:

Քրիստոս Յարութիւն առաւ վաղ առաւօտեան: Աւարտուեց Նրա մարդկային կեանքի պատմութիւնը: Սկիզբ առաւ Աստուածային փառքով վերակենդանացեալ եւ յաւիժ փառաւորեալ անվախճան կեանքի պատմութիւնը Յարուցեալ Փրկչի: Այգաբացի հետ մարդկութեանը ծագեց Լոյսն Իմանալի, որ երկու հազարամեակ

նորոգում է մարդկային հոգիները եւ վերափոխում աշխարհը Աստուածային ճշմարտութեան ճանաչողութեամբ:

Սիրելի ժողովուրդ հայոց. Յարութեան վարդապետութիւնը քրիստոնեական մեր հաւատի հիմքն ու էութիւնն է, քանզի «Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւն մեր, ընդունայն են եւ հաւատք ձեր» (Ա Կորնթ. 15.14):

Հրաշափառ Իր Յարութեամբ Աստուծոյ Որդին լուսմին հասցրեց փրկագործական Իր առաքելութիւնը: Մեղքի դիմաց խաչուեց Ինքն Ամենդութիւնը, որպէսզի յարատեւ նորոգուի Աստուածակերպ պատկերը խաթարուած մեր հոգու: Քրիստոս աշխարհ եկաւ որպէս Սէր ու սէր սերմանեց, ողորմութիւն ուսուցանեց, հաշտութիւն դարձաւ եւ խաղաղութիւն ու կեանք պարգեւեց, քանզի Ինքն իսկ է Յարութիւն եւ կեանք: Արդ, Քրիստոսի խաչով ներուած են մեզ մեր մեղքերը ու Նրա Յարութեամբ՝ լուսաւորուած դէպի Աստուած մեր ճանապարհը:

Սիրելի ժողովուրդ հայոց ի սփիւռս աշխարհի. 2000 տարի «Մենք իսկ ականատես եղանք Նրա մեծութեանը» (Բ Պետր. 1.16), Նրա ապրող ու ապրեցնող զօրութեանը: 2000 տարի Յարուցեալ Քրիստոս քայլում է մեր հողում, մարմին առնում մեր արարումներում, ազատութեան բաղձանքում, խաղաղութեան երազում, բարիք ստեղծելու ձգտումներում: Որպէս քրիստոնեայ առաջին պետութիւն եւ ազգ 17 դար մեր ժողովուրդը Յարութեան լոյսը դարձրել է համազգային իր կեանքի փարոսը: Յարութեան յոյսով զինավառ՝ նաւարկել խութերի ու որոգայթների միջով: Յարութեան հաւատով կոփել խաւարը մերժելու, մահեր յաղթելու իր կամքը: 1700 տարի, սիրելիներ մեր, Սուրբ Էջմիածինը Յարուցեալ Փրկչի Էջքի խորհրդով շաղախն է հայոց միաբանութեան:

Այսօր, երբ 2001 թուականի յոբելեանազարդ տարին փառապսակ քազադրում է Յարութեան շնորհանորդ խորհրդով, Սիածնի Էջքի Սուրբ Սեղանի առջեւ աղօթարար հոգով, յանուն աշխարհասփիւռ մեր ժողովրդի աներկբայ վկայում ենք. Տէր, մենք պահեցինք մեր հաւատարմութիւնը Քեզ, տկարացանք, բայց չուրացանք, նոյնիսկ երբ մահուան ու չարիքի դէմ յանդիման թւում էր, թէ մոռացել ես մեզ:

Փա՛ռք Քեզ, Տէր, եւ Յարուցեալ Զօրութեանը Քո, որ նախախնամող Քո կամքով եւ ամենախնամ օրհնութեամբ Նոր հազարամեակ ենք թեւակոխում լաւատեսութեամբ ու հոգեւոր-ազգային մեր կեանքի վերարթնութեան ու վերաշինութեան, ազգային մեր նուիրական իղծերի իրականացման յոյսերով:

Փա՛ռք Քեզ, որ պարգեւեցիր մեզ քրիստոնեայ առաջին պետութիւնը լինելու շնորհն ու պատիւը եւ համայն քրիստոնեայ աշխարհի հետ այսօր ապրելու Քո Յարուցեալ ներկայութիւնը եւ երկրպագելու բարեբանելի Սուրբ Անուանը Քո:

Երիցս Փա՛ռք Քեզ Աստուածային Քո Սիրոյ, Կենդանարար Յոյսի եւ Յարութեան Հաւատի պարգեւի համար, որ պայմանն ու իմաստն են տիեզերքի գոյութեան ու մարդկային կեանքի:

Յիրաւի, ոչինչ այնպէս չի վերափոխել աշխարհը, որքան Յարութեան հաւատը, որ շնորհեց մարդկութեանը մեղքի կապանքներից ազատ լինելու հնարաւորութիւնը: «Ուր հոգի Տեսա՞ն է, անդ ազատութիւն է» (Բ Կորնթ. 3.17): Քրիստոս ազատութեան Իր հոգին պարգեւեց մարդկութեանը. ազատութիւն՝ ճշմարտութիւնը ճանաչելու, ազատութիւն՝ ճշմարտութեան հետեւորդը լինելու, ազատութիւն՝ ճշմարտութիւնը պաշտպանելու մէջ չվարանելու:

301 թուականին չվարանեցինք քրիստոսահալած հեթանոս աշխարհում պետականօրէն պարգել Քրիստոսի ազատութեան խաչանիշ դրօշը, որ երբեք չի խոնարհուել մեր հոգիներում, երբ անգամ կորցրել ենք ազգային մեր պետականութիւնը: Խաչանիշ այդ դրօշով ընդամենը մէկ ու կէս դարում կերտեցինք

հայոց ինքնաճանաչման, ինքնարտայայտման ու ինքնահաստատման Աստուածզգեաց դպրոցը, ուր ուսուցանում է Յարուցեալ Երկնային Վարդապետը: Խաչանիշ այդ դրօշով ապրեցինք՝ ժառանգականութեան կենդանի կապով հաղորդի ու հաւատարիմ Լուսաւորչի, Ներսէս Մեծի եւ Սահակ-Մաշտոցի՝ հայ հոգու, սրտի ու մտքի լուսաւորութեան, Քաջն Վարդանանց՝ հայ ոգու յաղթութեան անմահ դպրոցին:

Հայոց Դարծի 1700-ամեակի տօնակատարութեան նշանակալի այս տարում, սիրելի հայորդիներ, ուխտենք մեր հոգիներում արթուն պահել յաղթական այդ դպրոցի զօրաւոր ոգին, ապրենք Յարուցեալ Փրկչի ներկայութիւնն այնպէս, ինչպէս Յարութեան հաւատին վստահած մեր նախնիք, որպէսզի մեր խօսքը չհնչի դատարկ ու անտեղի, եւ մեր գործը չլինի արժեզուրկ ու աննպատակ, այլ ծառայի հայրենական մեր կեանքի շինութեանը՝ քար աւելացնի անկախ մեր Հայրենիքի հզօրութեան կառոյցին, շաղախ՝ հայոց միաբանութեանը, լոյս՝ պայծառութեանը Հայաստանեայց Առաքելական մեր Սուրբ Եկեղեցու:

Հայոց Դարծի 1700-ամեակի խորհրդով լեցուն՝ հաւատով խոստովանենք մեր պատկանելութիւնը Աստուածակառոյց Հայ Եկեղեցուն, որպէսզի այն՝ զօրաւոր մեր հաւատարմութեամբ, շարունակի առաջնորդել համազգային մեր երթը դէպի Աստուած: Զօրանանք հաւատով եւ զօրացնենք աշխարհասփիւռ ազգային մեր կեանքը:

Գործեր ձեռնարկենք Յարութեան վստահութեամբ, լեցուն միմեանց հանդէպ Յարուցեալի սիրով, որ չունի երկնտութիւն ու երկիւղ, սէր, որ չի նախանձում, չի ամբարտաւանում, չար բան չի խորհում, անիրաւութեան վրայ չի ուրախանում, այլ միշտ հաւատում է ու միշտ յուսադրում: Անպարտելի, արարող այդ սիրով հաւատաւոր ազատ մեր Հայրենիքի լուսաւոր գալիքին: Խաչադրոշմ կնիքով մեր հոգու, խաչանիշ պետական դրօշով ազգովի՝ ի Հայաստան, յԱրցախ եւ ի Սփիւռս միաբան, զինուորագրուենք ու բանակ դառնանք՝ ամրապնդելու մեր ձեռքբերումները, մեր նուաճումները, համատեղ կառուցելու հայոց այսօրն ու վաղուայ նոր օրը:

Սիրելի բարեպաշտ ժողովուրդ հայոց ի սփիւռս աշխարհի:

Քրիստոսի Տիեզերական Եկեղեցու բոլոր զաւակների հետ միասնաբար այսօր՝ նոր հազարամեակի արշալոյսին, աղօթենք առ Միածին Փրկիչը եւ յայցենք. «Լսելի արա մեզ, Տէր, զձայն աւետաւոր հրեշտակին...» եւ Յոյսով, Հաւատով ու Սիրով պսակեալ Քո Յարութեան լոյս խորհուրդը հաստատիր մեր հոգիներում:

Խաղաղութիւն ու օրինութիւն բաշխիր, Տէր, համայն աշխարհին եւ Սուրբ Հոգու շնորհները բոլոր ազգերին՝ ապրելու եղբայրաբար, աջակից միմեանց, որպէսզի քրիստոնէական համեղբայրութիւնը՝ հաստատուած Քո Սուրբ Յարութեան հաւատի ճշմարիտ արմատին, բարի պտուղներ պարգեւի աշխարհին, եւ հացն ու զինն յարատեւ բաշխուեն ի հաղորդութիւն Յարութեան եւ կեանքի:

*Քրիստոս Յարեալ ի մենելոց
Օրինեալ է Յարութիւնը Քրիստոսի:*

ՎԱՆԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՍԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՈՒՐ Է ԱՍՏՈՒԱԾ ՔՈ

«Եւ ասէին ցիս զօրհանապազ թէ ո՛ւր է Աստուած քո»:

«Ու անոնք միշտ ինծի կ'ըսէին թէ ո՛ւր է քու Աստուածդ»: (Սաղմոս ԽԲ:3)

Կեանքի սկզբնաւորութենէն մինչև այսօր այս հարցումը յաճախ զբաղեցուցած է մարդ արարածին միտքը: Քաղաքակրթութեան արշալոյսին հետ իսկ մարդկութիւնը միշտ իր սիրտին մէջ ունեցած է անհունէն եկող ձայն մը կամ առնուազն խօսք մը լսելու այս յամառ տենչը:

Հակառակ անոր որ ներկայիս կը գտնուինք հազարադմուկ աշխարհի մը մէջ, սակայն միեւնոյն ատեն կ'ապրինք ահազու լռութեամբ տիեզերքի մը մէջ: Ու բնականաբար կը տարուինք մենք մեզի հարց տալու. «Եթէ կայ Աստուած մը, հապա ինչո՞ւ չիօսիր մեզի որպէսզի ամբողջ մարդկութիւնը լսէր իր ձայնը ու միանգամըմիշտ ցրէր կասկածի մշուշը իր միտքէն և հոգիէն»: Անշուշտ ո՛չ միայն անհաւատներ, նոյնիսկ երբեմն իրաւ հաւատացեալներ ըրած են այս հարցումը: Ու Մեծ Պահոց այս շրջանին որքա՞ն պատշաճ կը հնչեն սրբազան Սաղմոսերգուին խօսքերը, «Ո՛ւր է Աստուած քո»:

Կարելի է շատ հեշտութեամբ մի քանի պատճառներ տալ թէ ինչո՞ւ ցանկալի պիտի ըլլար Աստուծոյ մեզի խօսիլը, որպէսզի կարենայինք զինք լսել: Նախ և առաջ, և ամենակարևորը, այլևս վստահ պիտի ըլլայինք Անոր գոյութեան, թէ Աստուած կայ, քանի այն գաղափարը թէ միակ ձայնը զոր կը լսենք մեր ձայնին արձագանգն է՝ ինքնին սպառնալիքով ու սարսափով կը լեցնէ մեր սիրտերը, և բնականաբար կը տարուինք մտածելու թէ իրապէս մէկը չկայ Հոն՝ անհունին մէջ: Ու կը շարունակենք հարց տալ, «Արդեօք մէկը կա՞յ Հոն», և կամ մենք մեզի կ'ըսենք, «Եթէ միայն կարելի ըլլար լսել իր ձայնը, այն ատեն բոլոր մեր կասկածները պիտի փարատէին ...»:

Յաճախ մենք կրնանք գտնուիլ այնպիսի կացութեան մը առաջ, երբ կը խորհինք թէ պարզապէս գաղափարը որ Աստուած Հոն է՝ մեզի հոգեկան մեծ զոհացում կրնայ պատճառել. բայց տխուր և մերկ իրականութիւնը այն է՝ որ Աստուած բարձրաձայն չիօսիր մեզի: Ու միւս կողմէն սակայն պէտք է ընդունիլ որ խորին խորհուրդ մը կայ այս լռութեան մէջ, և թէ երբեմն կեանքի խորհուրդները իրենց մէջ կը պարունակեն անիմանալի ու անբացատրելի բարեսցակամութիւն մը. եթէ կարող ենք ընդունիլ այսքանը, ուրեմն կրնանք ընդունիլ նաև որ Աստուծոյ լռութեանը մէջ ալ կայ բարիք մը:

Օրինակի համար, վարկեան մը մտածենք անստուգութեան մասին, ու միւս կողմէն ալ թէ ի՞նչ ահռելի բան է ստոյգ, վստահ ըլլալը ամէն բանի մէջ: Թէ որքա՞ն անտանելի են ինքնավստահ մարդիկ. անոնք՝ որոնք կը կարծեն թէ ամէն ինչ ապահոված են: Մարդկային բոլոր անմարսելի յատկութիւնները՝ նման անգթութեան, ապերախտութեան, ամբարտաւանութեան, անհանդուրժողութեան և կեղծաւորութեան, ծնունդ են ամբողջական կամ կարծեցեալ կատարեալ

ինքնավստահութեան: Միշտ յիշելու ենք որ պատմութեան ամենամուծ էջերը գրուած են մարդոց մասին՝ որոնք այնքան ստոյգ էին թէ վերջին խօսքը կը պատկանէր իրենց, և թէ իրենք միայն ունէին պատասխանները մեր տուայտանքներուն, մեր առօրեայ տաղտուկներուն և մտահոգութիւններուն: Ու այդ անհատները պատրաստ էին դիմելու ամէն միջոցի, պարզապէս իրենց տեսակէտներն ու գաղափարները պարտադրելու ուրիշներուն:

Մարդկային հոգին, սիրելի եղբայրներ և քոյրեր, յաճախ պէտք ունի կասկածի, և ինչու չէ երբեմն վախի գրգիռին, որպէսզի զայն մղէ ստեղծագործ հաւատքի: Պօղոս Առաքեալ կը յատկացնէ պատկերը մեզի համար երբ կ'ըսէ. «Մենք կը փրկուինք յոյսով, սակայն ստոյգ յոյսը ինքնին արդէն յոյս չէ, և հաւատքը որ կ'ապրի միայն աչքերով՝ հաւատք չէ»: Եթէ մենք ամէն անգամ մեր աղօթքներուն և հարցումներուն վերջնական ու ստոյգ պատասխան մը առնէինք, վստահ եղէք որ շուտով պիտի կորսնցնէինք մեր հոգիներուն յատուկ այն փխրուն և նուրբ յատկութիւնը, որ զանոնք կ'ընէ զօրաւոր և ստեղծագործ: Հաւատալ Աստուծոյ՝ հակառակ իր լուծեան, հաւատացեալէն կը պահանջէ հերոսական ճիգ և կրանիթեայ հաւատք, և այս երկուքը արդէն նախապայմանն են զօրաւոր և հոգեկան նկարագրի տէր մարդուն:

Վայրկեան մը երեակայեցէ՛ք, եթէ Աստուած պատասխանէր մեր բոլոր աղօթքներուն և խնդրանքներուն, այն ատեն մեր ուղեղներն ու միտքերը պիտի չնշահեղձ դառնային, քանի այլևս գիտեն թէ ինչ պիտի աւնկալեն կամ ինչ պիտի պատահի: Հետեա՞նք. այդ պարագային մեր հոգեկան ձեռնբռնէցութիւնը վերջ պիտի գտնէր և այդպէսով կորսնցուցած պիտի ըլլայինք մեր կեանքի մեծագոյն երկու յատկութիւնները, ՀԱՒԱՏՔԻՆ և ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆը: Յետոյ, պատասխան մը՝ տրուած սովորական բառերով, կրնայ չըլլալ մեր աւնկալած պատասխանը, կամ չգոհացնել մարդկային մեր ազատ բնութիւնները: Բոլորս գիտենք թէ կան որոշ քնքոյշ և գողտրիկ զգացումներ զորս մարդկօրէն չենք կրնար կատարելապէս, հարկ եղածին նման արտայայտել, ինչպէս ՍԷՐ, ՆՈՒԻՐՈՒԱԾՈՒԹԻՒՆ, ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ և ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ:

Սինա լեռան բարձունքին լսուած ձայնը եկաւ փաստելու թէ լուկ ձայն մը մեզի՝ մարդոց համար բաւարար չէր: Այդ ձայնը կրնար օրէնքի, պատուիրաններու տախտակ մը տալ, բայց չնորհք չէր կրնար բաշխել, որովհետեւ Աստուածային չնորհք մարդու սրտին մէջ կը մտնէ ուրիշ ճամբով: Ձայնէն բացի կան ուրիշ, աւելի լաւ միջոցներ, մարդկային աւանջը ամենակատարելագործուած և վերջնական լսելու միջոցը չէ, ատոր համար ալ ըսուած է. «Գեղեցկութիւնը կը փափայ լսող սրտին. սէրը չի պոռար, և մտքի յափշտակութիւնն ալ լուռ կը մնայ»:

Հայր Աստուած մարդկային սրտին կը խօսի ո՛չ միայն երկինքէն եկող բառերու կոյտով մը, այլ ուրիշ միջոցներով եւս.

– Ան մեզի տուած է խաղաղութիւն մը, որ վեր է մարդկային ըմբռնողութենէն և հասկացողութենէն.

– Ան մեզի տուած է Նախահաճութիւնը՝ հոգալու մեր բոլոր կարիքները.

– Ան մեզի տուած է ոյժը վերանորոգումի, որ կու գայ միայն անոնց՝ որոնք կը հաւատան և կը վստահին Աստուծոյ.

– Ու վերջապէս, Ան մեզի կը ներշնչէ ստուգութիւն մը, որ կու գայ անոնց՝ որոնք գիտեն ըսել, «Տէրը իմ հովիւս է»:

Ստոյգ ըլլալու հիմը, սիրելի հաւատացեալներ, կ'ապրի մեր հաւատքին մէջ, միակ բանը որ պէտք է խօսի մեզի: Բառեր կարևոր չեն, այլ ապրող ու շնչող հաւատք, նման այն զոյգերուն՝ որոնք կ'ապրին միասին ու կը սիրեն իրար, և յաճախ խօսիլը կը նկատեն անկարևոր, որովհետեւ երբեմն նայուածք մը, ժպիտ մը և ձեռքի սեղմում մը աւելի շատ բան կ'ըսեն քան որևէ խօսք: Աստուծոյ խօսքը մեր սիրտերէն ներս կրնայ թափանցել միայն այն ատեն երբ մենք հաղորդակից ենք իր Սուրբ Հոգիին: Քրիստոս ըսաւ. «Ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, որ բաժակ մը սառը ջուր սիրով տրուած, յաճախ աւելի կը գնահատուի», որովհետեւ այդ արարքը այնքա՜ն գորով և սէր կը բովանդակէ ու կ'արտացոլացնէ, որ բարերարուողին կեանքը կը հարստանայ ու այդ արարքը կը դառնայ միջոց մը որ Աստուծոյ Հոգին մտնէ այդ անձերուն մէջ ու այդպէսով խօսի անոնց:

Հո՞ն ուր սէրը կը խօսի, Աստուած կը խօսի: Աստուծոյ Հոգին միշտ կը փորձէ խօսիլ, կապի մէջ մտնել մարդկութեան հետ, իւրաքանչիւր անհատի, սրտի և կացութեան հետ: Հայր Աստուած միշտ կը փորձէ դաշիկ մեր հոգիներուն և միտքերուն իր Միածին Որդւոյն՝ Քրիստոսի սիրոյն ընդմէջէն: Հետեաբար սիրելի հաւատացեալներ, Մեծ Պահոց քառասնօրեայ այս շրջանը թող խթան մը ըլլայ մեզմէ իւրաքանչիւրին, որ բանանք ականջները մեր հոգիներուն, լսելու համար երկնային կոչը՝ որ մեզ կը հրաւիրէ այժմ և միշտ դառնալու որդիները սիրոյն և լոյսին Նորա, յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ՆՈՒՐՀԱՆ ԱՐՔ.

ԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆԸ

«Մարդու կեանքը կախում չունի իր ամբարած հարստութենէն (Ղկս. ԺԲ. 15)

Այսօր առաջին կիրակին է Յիսնակաց. ուստի յիսուն օրեր ետք, պիտի դիմաւորենք Քրիստոսի Սբ. Մենդեան փառաւոր տօնը:

Արդ՝ հոգեւոր ուխտագնացութիւն կը կատարենք: Յիսնակաց իւրաքանչիւր կիրակին մեզի պիտի հրամցուի Ճաշու Աւետարանէն, հոգեւոր կրթութեան համար յատուկ առակներ: Այսպէս՝ Ա.- Ագահ մեծահարուստին առակը, Բ.- Անպտուղ բզնիի առակը, Գ.- Կոշունի առակը, Դ.- Հաւաւտը եւ Պարտականութիւնը, Ե.- Փարիսեցիի եւ Մաքաւորի առակը, Զ.- Մեծութիւնը՝ խոնարհութեան մէջ:

Արդ՝ կը սկսինք «Ագահ մեծահարուստի առակով»: Պէտք է ըսել որ Աստուածաշունչի, մանաւանդ Աւետարաններու պատգամները, քարոզները եւ առակները միշտ իրենց այժմէականութիւնը պահած են քսան դարեր շարունակ, ինչպէս անցեալին հետաքրքրական եղած են, նոյնպէս այսօր՝ ա՛յլ աւելի: Սա ինքնին կը փաստէ թէ Աստուածաշունչը՝ Սրբազան Գիրք մըն է, որ յաւիտեականութեան համար գրուած է:

ա.- Ագահ մեծահարուստին առակը. (Ղկս. ԺԲ. 19-21)

Երկու եղբայրներու ընտանեկան ժառանգութեան բաժանումի առեւ, ստեղծուած ագահութեան առիթ՝ Յիսուս ըսաւ. «Նայեցէ՛ք եւ զգուշացէ՛ք ագահութենէն. որովհետեւ մարդու կեանքը կախում չունի իր ամբարած հարստութենէն»: Ասոր համար հետեւեալ առակը պատմեց.- «Հարուստ մարդու մը արտերը առատ բերքեր տուին. ան մտէն ըսաւ.- Ի՞նչ ընեմ, քանի որ

բերքերս դնելու տեղ չունիմ: Բայց գիտեմ ընելիս. կը քանդեմ շտեմարաններս եւ աւելի մեծերը կը շինեմ: Եւ կ'ըսեմ. Անձն իմ, շատ բարիքներ ունիս, երկար տարիներու համար ամբարած. հանգչէ, կեր, խմէ եւ ուրախ եղիր: Բայց Աստուած ըսաւ անոր. Անմիտ, այս գիշեր իսկ ի ու հոգիդ էնքով պիտի պահանջեմ, իսկ այդ պատրաստածդ որո՞ւ պիտի մնայ: Այսպէս է նաեւ պարագան անոր, որ իր անձին համար գանձ կը դիզէ եւ Աստուծով չի հարստանար»:

բ.- Ագահութիւնը ի ծնէ մարդու մէջ.- Սկզբնական մեղքով մարդ արարածը ժառանգու է ագահութիւնը իր մէջ, որ մահաշուն մեղքերէն մինն է, ինչպէս սպանութիւնը, պռոնկութիւնը, գողութիւնը, եւլն.:

գ.- Ագահ մարդուն նկարագրեր.- Ագահ մարդը իր անձին երանի կու տայ եւ ճշմարտութիւնը չի սիրեր եւ կ'անարգէ (Սղմ. Ժ. 9): Ագահութեան անձնատուր եղողները կ'ըլլան արծաթասէր, ամբարտաւան, հպարտ, հայեոյիչ, ծնողներու անհնազանդ, անգութ, մատնիչ եւ հանդուսէր, եւլն.: «Ագահ մարդը իր տունը միշտ խռովութեան մէջ կը ձգէ.» կ'ըսէ Սողոմոն իմաստունը (Առկ. ԺԵ. 27):

Իսկ Ամբակում մարգարէն վա՛յ կը կարդայ ագահին վաստակին համար. «Վա՛յ անոր, որ իր տան համար չար ագահութեամբ կը վաստակի» (Ամբ. Բ. 9):

դ.- Ագահներուն դժբախտ վախճանը: Իսրայէլի դատաւորաց շրջանին, Հեղի Բահանայապետը երկու որդիներ ունէր՝ Ոփնի եւ Փնեհէն, որոնք դատաւորութիւն

կ'ընէին իրենց հօր ծերութեան ժամանակ, սակայն իրենց պաշտօնին մէջ, շատ ազահուրիւն ընելով՝ ժողովուրդին գայթակղութիւն կը պատճառէին, ինչպէս նաեւ իրենց ապօրէն կենցաղով: «Ժողովքի Ա. Խորանին առջեւ խումբերով ժողովուած՝ կ'ինքնու հետ կը պառկէին, եւ ասիկա ամէն ժողովուրդը կը լսէր» (Ա. Թագ. Բ. 22): Թէեւ Հեղի կը խրատէր իր որդիները, բայց թոյլ կերպով, անոր համար, Աստուած պատժեց Հեղին, ինչպէս նաեւ անոր որդիները, որոնք սպաննուեցան Փղշտացիներէն, պատերազմին, մէկ օրուան մէջ (Ա. Թագ. Դ. 17): Նմանապէս Սամուէլ մարգարէին երկու որդիները՝ Յովել եւ Արիա, որոնք իրենց հօր ճամբուն մէջ չ'ալեցին, այլ ազահուրեան ճամբուն հետեւելով՝ կաշառք կ'առնէին եւ իրաւունք կը ծնէին (Ա. Թագ. Ը. 3): Աստուած պատժելու համար գիրեմն՝ իրենց տեղ իրրեւ թագաւոր ընտրեց Բեհիամիւնի ցեղէն Սաւուդը, որ առաջին թագաւորը եղաւ Իսրայէլի ժողովուրդին:

Ե.- Այսպարուսմարդոց խաւալը.- Ագահ մեծահարուստին առակը որքան յար եւ նման է այս օրուան մարդկութեան նկարագրին: Որովհետեւ մարդոց կեանքին գլխաւոր միակ նպատակը եւ իտէալը արծաթսիրութիւնը կամ ազահութիւնն է: Մարդիկ մոլեգնած վիճակ ունին. ամէն մարդ «ազահութեամբ եւ խորամանկութեամբ հնարուած խօսքերով մարդոց վաճառաշահութեամբ կը զբաղին»: Իրենց ազահութեան համար ամէն տեսակ պղծութիւններ կը կատարեն, անասնական ալիւր կը կերցնեն կենդանիներուն, որոնցմէ յառաջ կու գան հիւանդութիւններ եւ մահեր: Այսօր, Եւրոպայի մէջ, մարդիկ վախ ու սարսափի եւ *Psychose* հոգեւտագնափի մէջ են: «Խենթ կոլեր»ու *vache folle* հիւանդութեան պատճառաւ, մահէն չեն կրնար ուտել,

ոչ ալ՝ ձկնեղէն, որովհետեւ ծովն ալ ապականած է քարիւղ փոխադրող նաւերու խորտակումին պատճառաւ: Հակառակ այսօրվան վտանգներու եւ հիւանդութիւններու, մարդիկ, կարծես, աւելի եւս ագահ կը դառնան, գէշ խաղամուղներու հոգեբանութեամբ: Աստուած մեզ պահէ եւ պահպանէ աւելի գէշ օրերէ:

Գ.- Ազահութեան վնասները.- Այն մարդը որ իր ամբողջ յոյսը իր հարստութեան վրայ դրած է, վերջաւորութեան միշտ յուսախար եղած է: Մանաւանդ երբ ժախորդութիւն կամ սնանկութիւն պատահի՝ այն ատեն ջղագարութիւն կ'ունենայ կամ ալ անձնասպան կ'ըլլայ: Գիտենք թէ «Ամէն չարեաց արմատը ազահութիւնը կամ արծաթսիրութիւնն է», որուն «Մի քանիներ անձնատուր ըլլալով՝ հաւատքէ մոլորեցան եւ իրենց գիրեմն դատապարտեցին շատ ցաւերու» (Ա. Տիմ. 2. 10), կ'ըսէ Պօղոս Առաքեալը: Որովհետեւ «ագահ մարդը կրնայ ամէն տեսակ պղծութիւն գործել», ինչպէս վերը տեսանք: Ասոր համար, Առաքեալը եփեսացուց եկեղեցիին կը յորդորէ. «Ազահութեան անունն անգամ թող չ'իշխի ձեր մէջ» (Եփ. Ե. 3): Ինչո՞ւ. «Որովհետեւ ազահները Գրիստոսի եւ Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ ժառանգութիւն չ'ունին» (Եփ. Ե. 5, Ա. Կրթ. 2. 10):

Է.- Աստուծոյ պարգեւն է՝ մարդու մը իր հարստութենէն ու տեղը եւ իսկելը.- Թիւրիմացութիւն կամ սխալ հասկացողութիւն չ'ըլլայ: Առաքեալը երբեք չի դատապարտեր արդար վաստակուած հարստութիւնը. որովհետեւ «արդար հարստութիւնը Աստուծոյ պարգեւ է», ինչպէս գրուած է (Ժող. Գ. 13): Նոյն ատեն ալ ցոյց կու տայ անոր ահաւոր վտանգները, որուն հետեւանալով մարդ արարածը իր վստահութիւնը կը

հիմնէ նիւթական ապահովութեան վրայ՝ փոխանակ զայն հաստատելու հաւատքին մէջ: Աստուածապաշտը այն է որ գոհանալ եւ քաւարարուիլ գիտէ իր ունեցած նիւթական բարիքներով՝ ընդունելով զանոնք որպէս պարգեւ Աստուծոյ շնորհէն: Ազահութենէն ազատուելու միակ դարմանը՝ Յիսուս Գրիստոսի սէրն է որ կրնայ հզօրապէս արմատախիլ ընել չարիքի աղբիւրը՝ արծաթասիրութիւնը: Անշուշտ, այսօր ալ պիտի գտնուին մարդիկ, երբ այսպիսի քարոզներ լսեն՝ կրնան հեզմել, ինչպէս ժամանակին «Փարիսեցիները, որոնք արծաթասէր էին, երբ Յիսուսի քարոզները կը լսէին՝ կը ծաղրէին զինք» (Ղկս. ԺԶ. 14):

Բ.

ԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆԸ ԱՏՈՂ ՄԱՐԴԸ

ա.- «Ազահութիւնը ատող մարդը միշտ կը փնտռուի Տիրոջմէն» (Ել. ԺԸ. 21): Պօղոս Առաքեալը ազահութիւնը ատող անձ ըլն էր: Նիւթական կարօտութեան ժամանակները, իր ապրուստը ճարելու համար կը բանէր վրանագործութեամբ, որպէս զի ծանրութիւն եւ ճանճրութիւն չտայ իր հիմնած եկեղեցիներուն (Ա. Կրթն. Թ. 7-17), թէեւ իր արդար իրաւունքը եւ պաշտօնն էր Աւետարանէն ապրիլ, քայց չըրաւ երբեք (Բ. Կրն. ԺԲ. 13-14: Ա. Թես. Բ. 7: Բ. Թես. Գ. 8): Ասոր համար Յիսուս զինք ընտրեց երբ քրիստոնեաները կը հալածէր եւ երեսցաւ

իրեն, Դամասկոսի ճամբուն վրայ (Գրծ. Թ. 9-7): Ազահութիւնը ատող մարդը իր գերագոյն հաճութիւնը կը գտնէ Աստուծոյ օրէնքին մէջ, կ'ըսէ սաղմոսեգրուն (Սղմ. Ա. 2), որովհետեւ ան միշտ երկնաւոր Հօր ողորմութեան կ'ապաւինի, քանի որ «Ամէն բարիք եւ ամէն կատարեալ պարգեւ վերէն է՝ յոյսի Հօրմէն որ կ'իջնէ» (Յակ. Ա. 17): Ուստի կերակուրի եւ հագուստի համար հոգ պէտք չէ ընել, ոչ ալ կեանքը եւ ապրիլը՝ կերակուրէն եւ հագուստէն աւելի պէտք է սեպել: Եթէ Աստուած ազաւաներուն հոգ կը տանի, որոնք ոչ կը սերմանեն եւ ոչ ալ կը հնձնեն, ոչ իսկ շտեմարաններ ունին, որչա՛փ աւելի պիտի հոգայ մեզ, որ Աստուծոյ որդիներ ենք, եւ մանաւանդ՝ յարութեան որդիներ» (Ղկս. Ի. 36): Ասոր համար Յիսուս կը քարոզէ մեզի որ մեր առաջին եւ ճշմարիտ հարստութիւնը եւ գանձը պէտք է փնտռենք որ երկինքի թագաւորութիւնը եւ անոր արդարութիւնն է:

բ.- Պօղոս Առաքեալի յորդորանքը՝ Առաքեալին յորդորանքով աւարտենք այս գլուխը.

«Ազահ բարեքն չունենաւ. եւ ինչ որ ձեռք քերած է՝ քաւարաբ համարեցէ. որովհետեւ Տէրը ինք ըսաւ.՝ Երբեք քեզ պիտի չթողում եւ երբեք քեզ պիտի չլքեմ» (Եբր. ԺԳ. 3): Ամէն:

ՎԱԶԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՈՒՍՏԱՆԻՆԻ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ուստանիները եւ յարութիւնը կը ներկայացնեն Քրիստոսի առաքելութեան գլխաւոր երկու պարագաները:

ՈՒՍՏԱՆԻՆԻ

Հոռովմէական կայսրութեան մէջ որոշ յանցագործներ խաչելը ընդունած պատժամիջոց մըն էր: Ուստաններ կ'ենթարկուէին խարազանի հարուածներու եւ անարգանքի իբրեւ արդար պատիժ:

Քրիստոսի խաչելութիւնը տեղի ունեցաւ ըստ աստուածային նախախնամութեան, որ իր մէջ կ'ամփոփէ երկու գլխաւոր խնամաներ:

1- Փորձաքար կատարեալ սիրոյ

Քրիստոսի աստուածային փրկարար առաքելութեան նպատակը յստակ կերպով կը բացատրուի Յովհաննու աւետարանին մէջ, ուր կ'ըսուի, «Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, որ մինչեւ իսկ իր միածին Որդին տուաւ, որպէսզի ով որ հաւատայ անոր՝ չկորսուի, այլ ընդունի յաւիտենական կեանքը. որովհետեւ Աստուած իր Որդին աշխարհ չորկեց որ ան դատէ աշխարհը, այլ որպէսզի աշխարհը անով փրկուի» (Յովհաննէս 3:16-17): Այս մեծ եւ կարեւոր առաքելութեան յաջողութեան համար, Քրիստոս կամովին ենթարկուեցաւ չարչարանքի եւ մահուան:

Մենք, իբրեւ մարդ էակներ, կարեւոր կը նկատենք մեր կեանքը, եւ անոր գոյութեան եւ ապահովութեան համար կը կատարենք ինչ որ կարելի է: Այս ցոյց կու տայ թէ կը սիրենք մեր կեանքը: Նոյնպէս, մեր գնահատանքը կ'արտայայտենք ուրիշներու մեր սէրով եւ ծառայութեամբ: Մահը պայման չենք նկատեր ցուցաբերելու մեր երախտագիտութիւնը: Բայց թէ ինչպէ՞ս կարելի է արտայայտել

ամենէն մեծ սէրը, երբ հարց կը տրուի: Արդեօք, կա՞յ այդպիսի բան: Կարգացած եւ լսած ենք պատմութիւններ թէ տարբեր անհատներ ապրած եւ ցուցաբերած են իրենց սէրը տարբեր ձեւերով: Քրիստոս, որպէս կատարեալ ուսուցիչ եւ յաւիտենական քահանայ, սորվեցուց սիրել զԱստուած եւ սիրել ուրիշները մեր անձերուն պէս: Իր կատարած հրաշքները հաստատեցին իր ուսուցման ճշմարտութիւնը: Իր թափած ճիգերը ապարդիւն պիտի ըլլային եթէ իր ապրած կեանքով չվկայէր իր արտայայտած հետեւեալ սա ճշմարտութիւնը թէ «Աւելի մեծ սէր ոչ ոք ունի, քան այն՝ որ մէկը իր կեանքը կու տայ իր բարեկամներուն համար» (Յովհաննէս 15:13):

Քրիստոս շատ առիթներ ունէր լքելու իր պատասխանատուութիւնները: Իր ստանձնած պարտականութիւնը այնքան սուրբ էր, որ նախընտրեց ցոյց տալ իր գերազոյն սէրը իր կեանքի գնով՝ խաչին վրայ: Հարկաւոր էր, որ Աստուած փրկէր մարդկութիւնը որ իր «պատկերն» է: Հետեւաբար, ոչ ոք իրաւացիօրէն կրնայ քննադատել եւ ըսել թէ Աստուած չսիրեց մեզ: Անհատն էր կարելի չէ ակնկալել աւելի քան իր անձին գոհաբերումը: Աստուած մեզի համար իր կեանքը զոհեց խաչին վրայ: Այդպիսով, խաչը եղաւ փորձաքարը, որուն վրայ Քրիստոս յայտնեց իր կատարեալ եւ գերազոյն սէրը մարդկութեան:

2- Քաւութիւն

Ի՞նչ է քաւութիւն: Քաւութիւն կը նշանակէ ներում, որուն կ'արժանանայ անհատ մը երբ կը բարեփոխէ իր կեանքի ընթացքը, հաշտութիւն կնքելու համար: Մեր յարաբերութեանց մէջ հաշտեցման անհրաժեշտութիւնը եւ ստիպողականութիւնը կախեալ է զիբար ընդունելու մէջ, որ

կ'իրականանայ իրարու նկատմամբ մեր ունեցած սէրով: Յանցաւորը պէտք է զոհէ պահանջուածը եւ կամ համակերպի բանի մը եթէ հաշտութիւն կը փափաքի: Ըստ Մովսիսական օրէնքին, մարդիկ կը հաշտուէին Աստուծոյ հետ զոհ մատուցանելով (Ղեւտացւոյ 1:4, 4:20, 9:7, Թուոց 15:25, 31:50): Քրիստոս ինքզինք ենթարկեց օրէնքին, կատարելու համար իր առաքելութիւնը: Ան խաչին վրայ զոհեց իր մարմինը որպէս հաշտութիւն եւ քաւութիւն մարդոց համար:

Ըստ Հին օրէնքին, ներում ստանալը կը պայմանաւորուէր արիւնով. զոհին արիւնը կը սրսկուէր զոհասեղանին շուրջ: Մովսէսի այդ Հին օրէնքը վերջ կը գտնէր Քրիստոսի զոհաբերութեամբ եւ թէ այլեւս մեզմէ չէր պահանջուէր արիւն թափել մեղքերու թողութեան համար: Ահա այդ նպատակով Քրիստոս ըսաւ, «Որոք ուրեքին կ'ուզեմ եւ ոչ թէ զոհ, վասնզի ես արդարեւ կանչելու չեկայ այլ մեղաւորները» (Մատթէոս 9:13): Քրիստոս եղաւ առաջին եւ վերջին զոհին գաղը՝ աշխարհի փրկութեան համար:

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. «Աստուած անոր արեամբ, հաւատքի միջոցով նախասահմանած էր իբրեւ քաւութիւն. . .» (Հռովմայեցւոյ 3:25): «Ան է քաւութիւն մեր մեղքերուն, եւ ոչ միայն մեր, այլ նաեւ ամբողջ աշխարհի մեղքերուն» (Ա. Յովհաննէս 2:2): «Եւ սէրը ասոր մէջ է ոչ թէ մենք սիրեցինք զԱստուած, այլ ան սիրեց մեզ եւ զրկեց Որդին մեր մեղքերու քաւութեան համար» (Ա. Յովհաննէս 4:10): «Քանզի Քրիստոս» մեր գաղտնիկ, մորթուեցաւ» (Ա. կորնթացւոյ 5:7):

Հիմա որ տեղեկացանք Քրիստոսի մեր հանդէպ ունեցած սիրոյն, որ ցոյց տուաւ խաչին վրայ, իր կեանքին գերագոյն զոհողութեամբ, ուրեմն, ի՞նչ կը սպասուի մեզմէ: Պօղոս առաքեալ կը պատասխանէ ըսելով, «Կ'աղաչեմ ձեզմէ, եղբայրներ, գթութեամբն Աստուծոյ, որ պատրաստէք ձեր

մարմինները իբրեւ պատարագ կենդանի, սուրբ եւ աստուածահաճոյ. այդ է ձեր բանաւոր պաշտամունքը» (Հռովմայեցւոյ 12:1): «Պատարագ կենդանի» կը նշանակէ հեռու պահել ինքնզինք մեղաւոր ընթացքէ եւ ապրիլ սուրբ եւ մաքուր կեանք մը, որ կարելի կ'ըլլայ երբ կ'ունենանք Աստուծոյ սէրը մեր սրտերուն մէջ:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Սերտ կապ գոյութիւն ունի Քրիստոսի խաչելութեան եւ յարութեան միջեւ:

Ինչպէս որ բացատրուեցաւ, Քրիստոս իր վրայ կրեց մարդոց մեղքերը եւ մեր Հին մեղաւոր մարդը մեռաւ իր հետ խաչին վրայ: Մարդկութիւնը սահմանուած էր կորսուելու եթէ Քրիստոս չթափէր իր փրկարար արիւնը խաչին վրայ մարդոց համար: Քրիստոսի յարութեամբ հասկցանք թէ ո՞վ որ կը մեռնի իր հետ, որդապէս յարութիւն կ'աննէ նաեւ իր հետ: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ, «որովհետեւ եթէ անոր մահուան նմանութեամբ տնկակից եղանք անոր՝ պիտի ըլլանք նաեւ անոր յարութեան նմանութեամբ» (Հռովմայեցւոյ 6:5):

Քրիստոս «մահուամբ կոխկրքտեց մահը» կ'ըսէ Սուրբ Պատգարագի ընթացքին ըսուած «Միածին Որդի» ժամանուտը: Ժիշդ է, որ Քրիստոս իր մահուամբ միանաւ ընդ միշտ վերցուց մահէ ու խաւարը, եւ իր յարութեամբ մեզի չնորհեց յափտեանական կեանք: Հետեւաբար, Քրիստոսի յարութիւնը նորոգումն է մեր կեանքին: Մեր այս «նոր կեանքը» չունի այլեւս չարին սպառնալիքը:

Յարութիւնը խոստացուած նոր կեանքն է, որ կը քայլաբերէ մեզ զօրաւոր պահելու մեր հաւատքը, որովհետեւ կը հաւատանք թէ «փոխարէնը. . . պիտի Հատուցուի արդարեւորութեան յարութեան օրը» (Ղուկաս 14:14): Յարութիւնը մխիթարութիւն է քարեզործներուն համար, որովհետեւ անոնք պիտի ներկայանան «կեանքի յարութեան համար», իսկ

կորուստ է չարագործներուն համար, որովհետեւ անոնք պիտի ներկայանան «դատաստանի յարութեան համար» (Յովհաննէս 5:29):

Հասկնալի է, ուրեմն, որ միայն յանցագործներ պիտի բերուին դատաստանի՝ ստանալու համար իրենց դատավճիռը:

«Ես իսկ եմ կեանք եւ յարութիւն» ըսաւ Քրիստոս (Յովհաննէս 11:25): Այս ազգու եւ համարձակ յայտարարութիւնը ոչ մէկ այլ երկրնորանք կու տայ մեզի, յոյս ունենալու կեանքի նկատմամբ: Որովհետեւ, կեանքը կը սկսի եւ կը վերջանայ Քրիստոսով միայն:

Սակայն, ի՞նչ եղան անոնք որոնք մեռան Քրիստոսէ առաջ: Հայ եկեղեցին կը հաւատայ եւ կը դաւանի թէ խաչին վրայ Քրիստոս մահանալէն ետք «իբ մարմինը, միացած

աստուածութեան հետ, գերեզման դրուեցաւ եւ իր հոգիով իջաւ դժոխքի մէջ եւ ազատեց հոգիները: Երեք օրեր ետք մեռելներէն յարութիւն առաւ եւ երեւցաւ առաքեալներուն»: (Ժամագիրք Հայ Եկեղեցւոյ): Հոգիներ, որոնք «կղպուած» էին դժոխքի մէջ, անոնց առիթ տրուեցաւ տեսնելու, լսելու եւ հասկնալու Քրիստոսը՝ իրենց փրկութեան համար: Անոնք որոնք ակնկալութիւն ունէին եւ հաւատացին Քրիստոսի գալստեան, կրցան ճանչնալ զինք եւ ընդունիլ եւ, հետեւաբար, ազատեցան:

Թող Քրիստոսի յարութեան լոյսը լուսաւորէ մեր սրտերը եւ մտքերը հասկնալու թէ մենք, քրիստոնեաներս, բախտաւոր ենք նոր կեանք մը ունենալնու համար:

ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱՂՈՅԵԱՆ

ԵՐԿՐԷՆ ԴԷՊԻ ԵՐԿՐԷՆ

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՈՐԴԻՆԵՐԸ

Ամէն մարդ, որ աշխարհ կու գայ կը տեսնէ բնութեան արեւաշող գեղեցկութիւնները, կ'ըսէ՝ ապրիլ կ'ուզեմ, ոչ ոք կ'ուզէ մեռնիլ, թէեւ կը վախճայ մահէն, բայց չի կրնար խոյս տալ մահէն: Ու կը սիրէ ապրիլ կեանքը, ոչ թէ անցողական ժամանակով, այլ յաւերժալոյս տեւողութեամբ, առանց որ տարաբախտ օր մը՝ սպառնի իր կենաց օրերը մահաշունչ հանգրուանի մը վրայ:

Անոնք որ Աստուծոյ հաւատով ջահաւորուած՝ արացած կեանք կ'ապրին, անոնց մէջ արմատացած է անմահութեան ձգտումը ու կը ներգգան յաւերժութեան գաղափարին կենսութաբախտ տրոփումները իրենց սրտին մէջ:

Կրնամ ըսել քառին ճշգրիտ իմաստով, որ ո՞րքան դժնետեսիլ պիտի ըլլար կերպարը այն անբարիշտ մարդուն, որ կանգիտանայ իր մէջ այդ կենսական ու բնածին զգացումին առկայութիւնը:

Նշած են սնապաշտութեամբ սնած հանճարեղ իմացականութիւններ, որոնք իրենց մթաստուեր վախճանին չհասած, հարկադրուած են խոստովանիլ Տիեզերական Հոգիին ու իմաստութեան գոյութիւնը:

Իրապէս, ո՞րքան խելապական պէտք է ըլլայ անաստուած մը, որ հաւատայ, թէ մարմնին հետ հոգին ալ կը մեռնի ու կ'անհետանայ:

Յիսուսի հրաշալոյս յարութեան յաղթանակը մահուան վրայ, նախապատգամն է մեր իսկ յարութեան:

Ան՝ սկիզբն է ու առաջին յարուցեալը բոլոր մեղեցեալներու յարութեան:

Մահուան սոսկատեսիլ ուրուականը, ա՛յ անգոր է ու չի կրնար մարդկային կեանքին ըմբացփն վրայ տարածել իր կարաթոյր արատը:

Ինչպէս մահուան մէջ շարունակուեցաւ ու երբեք չընդհատուեցաւ Փրկչին կեանքը, մեռնէ եւս, որպէս իր մարմնոյն անդամները, կը հաւատանք որ երկրի հորիզոնէն անդին կեանքը պիտի շարունակէ իր ուղեւորութիւնը դէպի երանութեան աշխարհը:

Ահա թէ ինչու Առաջին Յարուցեալին փառաւորեալ հրաշքին հաւատացողներս կ'ընդունինք, որ մահկանացունքն ուս համար, ա՛յ՝ չկայ մահ, չկայ գերեզման, չկայ վախճան, այլ կայ միայն մինչ ու ներշարան, աներկոյ օր, անապականացու մարմին եւ յաւերժալոյս հայրենիք:

Հայրագորով Աստուծոյ հանդէպ մեր սէրը պէտք է ըլլայ անպարագելի ու համապարփակ:

Ոչինչ տուած կ'ըլլանք մեր երկնաւոր Հօր, եթէ մեր ամբողջական սէրը չնուիրաբերենք Իր տիեզերական փառքին:

Վերապահութիւններով ու վարանումներով կոտորակուած սէրը, սէր չէ, այլ կեղծիք է, եւ Ամենագոր Աստուծոյ հանդէպ ցուցաբերուած աշպպիսի սահմանաւոր ու հիւանդ սէր մը մահացու մեղանշում մըն է:

Մեր մերժին սիրազեղ համարտրոփումներով, բոլոր բուռն ցանկութիւններով ու մեր սիրոյ հրապառ

զգացումներով կրնանք միանալ ու նոյնանալ Աստուածային էութեան հետ:

Երբ մէկը կը սիրես անխառն զգացումներով, ով որ ըլլայ այդ մէկը, մարդ կամ անասուն, ա՛յ այդ սիրոյդ նշանակէտը կը դառնայ, հոգիիդ ու իմացականութեանդ համագրաւիչ ազդակը:

Ձեռն կրնար սրտիդ կէտը Աստուծոյ տալ եւ միւս կէտը մեղքին բռնակալին:

Մահասարսուռ մեղք կը գործես, երբ շարքուսն բոլոր օրերը եւ բոլոր գիշերները, ստրկային ծնրադրութեամբ կը խոնարհիս Մամոնայի կուռքերուն առջեւ եւ կիրակի օրերը ձեռնաշարժէ քանի մը ողորմելի վայրկեաններ կը նուիրաբերես Պարգեւատու Աստուծոյ:

Այս պարագային, բոլոր քաղմատարած աղօթքներդ, բոլոր վառած մոմերդ եւ բոլոր ջերմագին աղերսներդ թիզ մը երկինք չեն քարձրանար ու արձագանգ գտնելու երկնային ոլորտներուն մէջ:

Արդարներու եւ քարեպաշտներու սրբակեաց վարձով պիտի ապրիս յարուցեալ կեանք մը, եթէ կ'ուզես դուն ալ՝ վախճանած սուրբերուն նման փառաւորուիլ այն աշխարհին մէջ, ուր՝ կը քաջաւորէ տիեզերքի ԱՐԱՐԻՉԸ:

Հարաւային Գալիֆորնիոյ մէջ ծնած քսանամեայ հայ ուսանողուհի մը, իր պեզարդ մեծ մօրը ոսկրուտ ձեռքերը ափերուն մէջ առած՝ հետեւեալ գորովալից հարցումը կ'ընէ անոր,

- Գիտե՞ս մեծ մայրիկ, լսե՞ր եմ հայրենիքէն Լոս Անճելէս ներգաղթած ընկերուհիներէս, որ երեւանի մէջ բժիշկ մը կայ, որ ծերերու կեանքին վերակենդանութիւն կու տայ: Կ'ըսեն թէ անհաւատալի բուժումներ կը կատարէ: Լաւ կ'ըլլայ, որ դուն ալ երթաս անգամ

մը Հայաստան ու տեսնես այդ բժիշկը: Վստահ եմ, երբ վերադառնաս՝ դուն քեզ աւելի վերանորոգուած ու երիտասարդ պիտի զգաս:

Ութսունամեայ մեծ մայրիկը հիասմանէ գրաւութիւն մը ունէր: Կենսութիւն աչքերը չէին հետեւած ժամանակի անիւնը աւերումներուն: Իր խորահաւատ քարեպաշտութիւնը եւ աղօթանուէր վերացումները վանքը էին ալեւորութիւնը իր ճառագայթող դիմագիծէն:

Լսեմք մեծ մօրը պատասխանը ուղղուած իր թոռանը:

- Անուշիկս, այս տարիքիս, կ'ուզես որ Հայաստան երթամ, որ բժիշկը վերակենդանութիւն տայ կեանքիս: Բայց ես արդէն՝ վերանորոգուած կեանք կ'ապրիմ, առաւելապէս՝ յարուցեալ կեանք մը, որ զիս երիտասարդ կը պահէ: Ճերմակ մազերս չեն ծերացներ զիս: Եթէ դուն ալ ինծի պէս յարութեան կեանք ապրիս՝ քեզմէ հեռու կը պահես ծերութիւնը:

Շրջենք պահ մը պատկերը եւ մօտենանք սա՛տեղավառ բռնկումներէ խանձած հոգիներուն: Ի՞նչ ըսել կ'ուզեն մեզի այդ անուղղայ անբարիշտները իրենց օղակարկառ բռնացմանով, իրենց խելացնոր քացականչութիւններով, յեղափոխաշունչ գաղափարախօսութիւններով, որոնք կ'ուզեն աշխարհի կարգ ու սարքը շրջել, ճշմարտութիւնը խոշտանգել, քրիստոնէութեան երկհազարամեայ փառափայլութեան հիմքերը սարսել...:

Նոյն պէս նայեցէք սա երիտասարդներուն, որ Սուրբ Գիրքը իրենց ձեռքին մէջ բռնած եկեղեցի կ'երթան աղօթելու: Անոնց հաւատքին բոցը ոչ կը շիջի եւ ոչ կը նուազի:

Ի՞նչ քանն է, որ շողարձակում կու տայ անոնց կենսութիւնը կեանքի արտայայտութիւններուն: Գաղտնիքը

անոնց գերզգայուն վերացումներուն տարրեր տեղ մըն է, որ տեւապէս գիրենք Աստուծոյ լոյսին մէջ կը պահէ: Անոնք իրենց հաւատին ներշնչումը կ'առնեն յարուցեալ Փրկչին սիրոյ յաւերժալոյս պատգամներէն:

Անոնց յոյսերուն, իղձերուն եւ իտէալներուն անասան յենարանը Տիեզերքի Արարիչն է: Որուն կ'ապահին, երբ փորձութիւններու փրփրադէզ ալիքները կը սպառնան վտանգել իրենց Քրիստոսանուէր կեանքին ապահովութիւնը: Որքան ալ տարիներու խնդրումէն ծանրանան ծերութեան տկարութիւնները, անոնք հոգեւորապէս կը մնան մշտակենդան ու անպարտելի:

Այսպէս է նոր մարդը, բարեպաշտ մարդը, յարուցեալ մարդը, որ իր վերջալոյսի շողերուն մէջ անգամ՝ մահուան ահագոյնիկ ազդարարութիւնները կը դիմագրաւէ հերոսաւայել մահառումով:

Նոր ու յարուցեալ սիրտ մը, որ առջուն է սիրոյ եւ հաւատքի զեղումով, մշտնջենապէս կը բարախէ կենսութիւնը:

Մարդկային բոլոր բարոյական յատկանիշներէն կոդոպտուած անասունածութեան ախոյեանները կ'ապրին խարուած կեանք մը, խարուած ոչ թէ ուրիշներէն, այլ իրենց իրենցմէ: Եւ կը գոյատեւեն երկրի վրայ, որպէս կենդանի մեռեալներ: Անուն մը ունին միայն, որ ողջ են ու կը շնչեն:

Պատկերամարտութեան ժամանակ, Բիւզանդիոնի Լեւոն Կայսրը գաղտնի հրաման արձակեց, որ բանտին մէջ գլխատեն Բերիլոս եպիսկոպոսը, որ ձերբակալուած էր ի նպաստ ուղղափառութեան իր մղած կատաղի պայքարին համար:

Բերիլոս՝ Կայսեր հին բարեկամն էր եւ իր նուիրապետական աստիճաններուն բարձրացումը եղած էր Կայսեր հրամանով:

Երբ դահիճները մահապատիժը գործադրելու եկան, եպիսկոպոսը ծունկի եկաւ եւ զրեց հետեւեալ երկտողը, խնդրելով դահեպետէն, որ զայն անպայման Կայսեր յանձնէ:

«Վեհափառ Տէր, միշտ ալ ուզած ես պատուել քու հին բարեկամը:

«Սարկաւագութենէ բարձրացուցիք զիս արեղայութեան, արեղայութենէ վարդապետութեան, վարդապետութենէ եպիսկոպոսութեան եւ հիմա մեծագոյն շնորհը կ'ընես, պատուելով զիս մարտիրոսութեան սրբազնագոյն տիտղոսով, շնորհակալ եմ»:

Կայսրը կարդալէ ետք այս սրտառույ տողերը, սաստիկ յուզումէն ցնցուեցաւ:

Եւ անմիջապէս հրամայեց, որ մահապատիժը չգործադրուի:

Բայց Սուրբը գլխատուած էր արդէն:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԻԿԵՐԵԱՆ

Ի՞նչպէս Հոգեկան Խաղաղութիւն Ձեռք Բերել

Դուն եւ ես շատ մը պատճառներ ունինք դժգոհ եւ դժբախտ ըլլալու: Մեր մարմինը կրնայ առողջ չ'ըլլալ: Կրնանք ընտանեկան դժուարութիւններ ունենալ: Թերեւս մեր գործերը շատ յաջող չեն ընթանար: Մեր գաւակները մեր ուզածին պէս կ'ենանք չեն ապրիր: Մեր ընկերային շրջանակը հետզհետէ կը պզտիկնայ: Ահա թէ ինչու մեր միտքն ու հոգին այնքան ալ երջանիկ չեն: Պիտի չ'ուզէի՞նք երջանիկ ըլլալ:

Փոխանակ փոխելու մեր ճամբան լաւ եւ շինիչ մտածումներ մշակելու՝ հոգիի խաղաղութիւն ժառանգելու համար, օրն ի քուն կ'աշխատինք չար խօսքեր ըսել, քննադատել, գրպարտել, դժգոհութիւն յայտնել ամէն բանի մասին: Ուրիշի աչիքն շիւղը կը տեսնենք բայց մեր աչիքի գերանը չենք տեսներ: Այսպիսի վերաբերմունքի միակ արդիւնքը կ'ըլլայ ձախողութիւն եւ ապերջանկութիւն: Առաւել, ուրիշներէ հեռացում:

Ահա այսպիսի վերաբերմունքով կը յայտնաբերենք որ մեր նկարագիրը պակաս մը ունի, հիւանդ է, որ մեզ կ'առաջնորդէ առանձնութեան եւ մեկուսացումի, ինչպէս թոփախտի հիւանդութենէ տառապող մը կը մեկուսացուի հեռու տեղի մը մէջ մարդկային ընկերութենէ: Այսպիսի հիւանդներ կային Յիսուսի օրերուն: Ոչ մէկ հրեայ, ընտանիքի անդամ, կամ քահանայ չէր այցելէր աղօթելու, քարի մաղթանք ընելու անոնց: Բայց Յիսուս եղաւ միակ անձը որ չի

բաշտեցաւ եւ գնաց անոնց մօտ. բժշկեց եւ վերադարձուց զանոնք իրենց ընտանիքներուն:

Ցաւով եւ հիւանդութեամբ տառապող մարդը դժգոհութիւն յայտնելով տեղ չի հասնիր: Ո՛րքան ճշմարիտ է այն խօսքը որ յաջող վիրաբուժական գործողութեան ենթարկուելէ առաջ համար անհրաժեշտ է որ հիւանդը հոգեպէս դրական տրամադրութեան մէջ դնէ ինքզինք: Ան շատ աւելի արագ կը գտնէ իր ճախկին առողջական վիճակը: Իսկ եթէ ան ժխտական մօտեցումով ենթարկուի գործողութեան, դժուար թէ քուժուի՝ գայ արագօրէն:

Այս գաղափարը կրնանք ի գործ դնել զանազան կազմակերպութեանց մէջ եւս: Եթէ անդամները զօրացած են յաջողութեան երազով, ինչ գործի որ ձեռնարկեն պիտի յաջողին, վասնզի քոյրը միասիրտ եւ միակամ պիտի գործեն: Առաւել՝ մէկ անդամը միւսին հետ պիտի յարաբերի իբր ընկերի եւ քարեկամի եւ ոչ թէ իբր թշնամի:

Դժգոհ մարդիկ իրենց հոգեկան հիւանդութեան պատճառաւ ամէն բանի մէջ սխալ բան մը կը տեսնեն, ոչ ոք լաւ է կամ քարի, քացի իրենցմէ: Իրենք են ճշմարիտը, ուսեալը, օրինապահը, մարդասէրը: Յիսուս եկաւ կորսուած ոչխարը փնտռելու, մեղաւորի թողութիւն տալու, հիւանդը բժշկելու: Ահա թէ ինչու Իրեն հետեւողները՝ մեծամասնութեամբ, այսպիսի մարդիկ էին: Իսկ եթէ Փարիսեցիները կը հետեւէին Իրեն, կը հետեւէին ոչ թէ բան սորուելու, այլ քննադատելու փաստեր հաւաքելու համար:

Միւս կողմէ սակայն, անոնք լաւ գիտէին թէ ո՛րքան սիրուած եւ փնտռուած անձ մըն էր Յիսուս: Իսկ իրենք՝ ժողովուրդի արգահատանքին արժանացած մարդիկ: Անոնք Յիսուսի մէջ կը տեսնէին վտանգաւոր մարդը որ ժողովուրդի աչքը կը բանար աստուածային նշարտութեան: Կը սորուեցնէր անոնց թէ օրէնքը վերջապէտ եւ նպատակ չէ, այլ միայն միջոց մը: Օրինակ, սուրբ օրը՝ շաբաթը, պէտք էր գործածուէր բարեգործութեան համար եւ ոչ թէ զմարդ գերի դարձնելու ինքնիրեն տրուած օրէնքներու հիման վրայ:

Մշտապէս դժգոհութիւն յայտնող անհատը յայտնապէս չի գիտեր եւ չ'զգար տարբերութիւնը շինիչ եւ քանդիչ գործերու: Ան այդ երկուքը նոյն նժարին վրայ կը դնէ: Այս տեսակի մարդիկ կը նմանին գծաքաշի գործիչին, եթէ այդ ուղիղ կտրուած է գծած գիծն ալ ուղիղ կ'ըլլայ, իսկ եթէ խորթ ու փորտ է՝ երբեք ուղիղ գիծ պէտք չէ ակնկալել անկէ:

Ահա թէ ինչու ժխտական տրամադրութիւն ունեցողը, մշտապէս դժգոհ եղող անձինք՝ ոչ քարի գործ կրնան ընել եւ ոչ ալ ընողը կրնան գնահատել: Անոնք պատիւ չեն բերեր մարդկային ընկերութեան եւ կազմակերպութեանց որոնց մէջ կը մտնեն երեսնալու համար: Այս ըսել չէ սակայն որ անոնց մէջ գաղափարներու տարբերութիւն պէտք չէ ըլլայ:

Պէտք է այդ գոյութիւն ունենայ: Այլապէս մարդկութիւնը վերածուած պիտի ըլլայ նոյն կաղապարէն հանուած արարածներու, ինչ որ անբնական է եւ աստուածային օրէնքին եւ կամքին հակառակ: Գաղափարներու տարբերութեանց երեսն բերուելուն միջին ճամբան պէտք է գտնել եւ ըստ այնմ յաջողութիւն ձեռք բերել:

Քրիստոսի քարոզութեան մէջ չարը՝ սատանայի գաղափարին մէջ մարմին առած, իր մասնաւոր տեղը ունի: Սատանան այն քանդիչ եւ մեղիի առաջնորդող ոյժն է, որուն դէմ պայքարեցաւ Յիսուս աշխարհի վրայ ապրած իր օրերուն: Եւ ի վերջոյ գայն պարտութեան մատնեց գերեզմանէն դուրս գալով եւ մահը ռոնակոխ ընելով: Ահա թէ ինչու, դուն եւ ես, վստահելով եւ մանաւանդ հաւատալով Յիսուս Քրիստոսի, նոյն յաղթութիւնը պիտի վայելենք եթէ խորապէս հետեւինք Անոր քարոզութեան եւ այն ուղիին որ Յիսուս ցոյց կուտայ մեզի:

Յիսուս իր խօսած առակներէն մէկուն մէջ կը սորուեցնէ մեզի որ գգոյշ պէտք է ըլլամք որ մարդուած, սրբուած մեր մարմիններն եւ հոգիներն պատասպարան չի դառնան սատանայի քնակութեան: Այդ մարմնութենէն ետք սատանան առիթ պիտի փնտռէ իր նախկին քնակարանը վերադառնալու: Ոչ միայն ինք պիտի գայ այլ **«իր հետ կը բերէ եօթը ուրիշ չար ոգիներ»**, կ'ըսէ Յիսուս:

Սատանան երբեք առիթ չ'ուզեր կորսնցնել իր ներկայութիւնը եւ իշխանութիւնը յայտաբերելու տկար մարդոց կեանքներուն եւ հոգիներուն մէջ, երբ այսպիսի անձինք մամնափոխ տրամադրութիւնը ցոյց տան անոր: Բարի մտածումներ, առաքինի կենցաղ, քարոյական ընթացք ունեցող մարդը հեռու կը պահէ ինքզինք չարի ազդեցութենէն: Ճիշտ է, ամէն անհատ փորձութեան կրնայ ենթարկուի՝ չար խօսքով, քամբասելով, անբարոյական կեանք ապրելով, գողութիւն ընելով, սուտ խօսելով, ասոր անոր կնոջ կամ ամուսնոյն վրայ աչք ունենալով, սուրբ կեանք ապրելու իր խոստումը մերժելով: Այս բոլորով հանդերձ երբ անդրադառնայ որ սխալ ճամբու մէջ մտած է, անմիջապէս կը փոխէ իր ուղղութիւնը եւ կը վերադառնայ իր նախկին վիճակին:

Վստահօրէն՝ կը ճանչանայ անհատներ որոնք ինկած են, սակայն սխալը ընդունելու տեղ կը շարունակեն ուրանալ եւ իրենք գիրենք արդարացնել ուրիշի վրայ դնելով իրենց գործած մեղքերուն ծանրութիւնը: Այսպիսիներ եթէ պաշտօնի վրայ են կը մնան հոն, եւ առ երեսոյք կը գործեն իրր թէ ոչինչ պատահած ըլլայ: Այսպիսիներ չ'են գիտեր որ Յիսուսի խօսքին համաձայն "ոչինչ կայ աշխարհի վրայ որ գաղտնի պիտի մնայ, ի վերջոյ ամէն ինչ պիտի յայտնուի եւ արժանի ըլլայ դատաստանի:"

Ահա այսպիսի մարդիկն են որ տուն տեղ կուտան սատանային, վասնզի սնանկացած միտք եւ հոգի ունին: Շատ լաւ գիտենք որ սատանան միայն մէկ կերպ չունի իր գործունէութեան. ան կ'օգտագործէ եկեղեցւոյ գործին մէջ եղող անձեր, ուսուցիչներ, քաղաքական ասպարէզ ընտրած անհատներ, որպէսզի հասնի տիրակալելու իր նպատակին:

Սուրբ գիրքի մէջ շեշտուած կը գտնենք այն գաղափարը որ սատանան՝ կամ չարը, երբեք չ'ախորժիր Քրիստոսի ներկայութենէն: Ըստ այնմ, ուրեմն, երբ դուն եւ եւ դէմ յանդիման գտնենք մենք զմեզ սատանայէ փորձուելուն, կանչենք Յիսուսի սուրբ Անունը: Հրամայենք որ այդ փորձութիւնը հեռանայ մեզմէ - "Ետիս գնայ, սատանայ" ըսենք Յիսուսի հետ:

Եթէ Յիսուս փորձուեցաւ, հապա մենք ի՞նչպէս գերծ կրնանք մնալ փորձուելէ աշխարհի վրայ ապրած մեր օրերուն: Բայց որովհետեւ Աստուած մեզ ստեղծեց իրր լոյսի որդիներ, հեռու պէտք է կենանք մութէն եւ չար գործերէ: Անոնց փոխարէն միշտ պատրաստ պէտք է ըլլանք ուղիղ եւ աստուածահաճոյ կեանք ապրելու, որպէսզի այդ օրինուի աստուածային օրինութեամբ: Ոչ ոք կատարեալ է, քայց ամէն անձ կրնայ ինքզինք կատարեալ ըլլալու ճամբուն վրայ դնել:

Գիտէ՞ որ գետերը կը կազմուին կաթիլ առ կաթիլ, երբ սառը եւ կամ ձիւնը հալի: Մարդու քարեգործութիւնն ալ, օրինակելի կեանքն ալ, իմացական անուրը եւ կամ հոգեկան սրբութիւնն ալ, ժամանակի ընթացքին եւ մասնաւոր աշխատանքով կը հասնի իր կատարելիութեան: Ուրեմն, ո՛վ մարդ, ի՞նչ որակի անհատ կ'ուզես ըլլալ, հաճելի Աստուծո՞յ թէ սատանայի: Կ'ուզե՞ս աշխարհը գրաւել եւ ամէն տեսակ վայելքներու տիրանալ եւ հոգիդ դժոխի տանջանքներուն արժանի դարձնել:

Ասիկա շատ դիւրին է ձեռք անցնել աշխարհի վրայ, վասնզի սատանան պատրաստ է քեզի օգնելու: Բայց երբ օրերդ վերջ գտնեն աշխարհի վրայ, այս բոլոր վայելքներէն ո՞րը հետդ պիտի տանիս: Ի՞նչ քարի յիշատակ պիտի ձգես ետին: Մարդիկ քեզ պիտի օրհնե՞ն եւ կամ պիտի աղօթե՞ն որ Աստուած ներողամտութեամբ նայի բոլոր սեւ հոգիիդ վրայ:

Լսած ենք յաճախ այն խօսքը որ մեզ ուղղութեան կը հրաւիրէ: "Դձ զոր ցանես գայն կը հնձես:" Այս հրաւեր մըն է մեզ ի կարգ բերելու: Հոգ տանիմք որ մեր միտքերը քարի մտածումներով լեցուին, որ մեր հոգիները միշտ գժրիստոս ունենան իրենց առաջնորդը, որ մեր մարմինները չի սայթափն մարմնական մեղքերու մէջ, որպէսզի մեր ժամանակի վերջաւորութեան ընդունուինք երկնաւոր Հօր տանը մէջ գուարճանալու երկնի մէջ պատրաստուած հոգեւոր ճաշկերոյթին մասնակցութեամբ: Ամէն:

ՇԱՀԷ Ա. ՔԷՆՅ. ԱԼԹՈՒՆԵԱՆ

“ԵՍ՝ ՏԵՐՍ ՈՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏՍ, ՁԵՐ ՈՏՔԵՐԸ ԼՈՒԱՑԻ, ԴՈՒՔ ԱԼ ՊԱՐՏԱԻՈՐ ԷՔ ԻՐԱՐՈՒ ՈՏՔԵՐԸ ԼՈՒԱԼ”

Յով. ԺԳ.14

Յիսուս Վարդապետ ի՞նչ ջանաց սորվեցնել մեզի, լուալով աշակերտներուն ոտները: Միթէ Բրիստոնեաներ, Սուրբ Հաղորդութենէ առաջ, իրարու ոտները լուալու են: Երբ այցելութեան երթանք մեր բարեկամներուն, նախ քան հիւրասիրուելու անոնցմէ, իրարու ոտները լուալու ենք: Ի՞նչ էր Յիսուսի գործնականօրէն աշակերտներու ոտները լուալու արարքին խորհուրդը:

Միթէ Սեն Պահֆի վերջաւորութեան, հոգեւորականներու, տղոց մահուր ոտներու լուացումը բաւարար է որ, հաւատացեալներ հասկնան ա՛յն խորհուրդը, որ մեր Տէրը ջանաց դրսեւորել իրեն հետեւորդներուն: Յիսուս Բրիստոս օգին մէջ սաւառնող գաղափար մը չէ՛: Ան ո՛չ միայն կը պատմէ և կը Բարոզէ, այլ կը նկարէ և կը թանձրացնէ՝ իր խորհրդագրաց արարքները: Որպէս բարձունքի և վսեմութեան Մարմնացում, Յիսուս խոնարհեցաւ ու յայտնեց իր սէրը հանդէպ աշակերտներուն լուալով անոնց աղտոտ ոտները:

Յաւերժաւանդ Խորհուրդ Յիսուս գերագոյն իրականութիւնն է բոլոր ժամանակներուն: Յիսուսի ցոյց տուած "ոտնլուան" թատերգութիւն մը չէ՛, եկեղեցիներու մէջ կատարուելիք, այլ՝ ցուցադրութիւն մը ըլլալէ աւելի՝ գործադրուած առակ, և կատարուած խորհուրդ մըն է:

Բրիստոնեան ի՞նչպէս կրնայ լուալ ոտները իր եղբօր կամ քրոջ:

1. Ա՛յն Բրիստոնեան, որ սիրոյ պակասը ունի ու կը զրպարտէ ուրիշ մէկ հաւատացեալ մը, Յիսուսի հետեւո՛ղ Բրիստոնեան անմիջապէս հասնելու է օգնութեան և լուալու է զրպարտութեան աղտը իր եղբօրը կամ քրոջը վրայէն:
2. Բազմաթիւ հաւատացեալներ անգէտօրէն կը բամբասեն ուրիշները, իմաստուն հաւատացեալները անմիջապէս լուալու են սոյն բամբասանքին աղտը իրենց եղբօր կամ քրոջ վրայէն, ներկայացնելով խնդրին միւս դէմքն ալ:
3. Հեռաձայնը, թէ՛ ատետուրի համար կը գործածուի, սակայն ալ աւելի կը գործածուի, դժբախտաբար, չարախօսութեան և ուրիշներու սուտ վկայութեան համար:

Դիոգինեսին (404-323) հարցուցին, թե ո՞ր կենդանիի խայթոցը ամենէն վտանգաւորն է: Ան պատասխանեց ըսելով.

**«Գիշատիչներէն՝ զրպարտիչինը,
իսկ ընտանիներէն՝ շողոճորթի խայթոցը»:**

Անանիա Շիրակացի եօթներորդ դարու լուսաւոր դէմք մըն էր: Անանիա Շիրակացին եւս, Մովսէս Խորենացիի, Ղազար Փարպեցիի և ուսումնասէր այլ հեղինակներու նման լուրջ հալածանքներու ենթարկուած են հայրենիքին մէջ: Ղազար Փարպեցի մեռած է մօտ 85 տարեկանին: Ան Գտաւ հալածանք և զրպարտութիւն, չկամութիւն և անտարբերութիւն:

Աստուածային ու մարդկային մօտեցումներու մէջ սիրոյ հսկայ տարբերութիւնը կը տեսնենք Յովհաննէս Մկրտիչի խոնարհ յայտարարութեան մէջ, ան կ'ըսէ.

**«Ես անոր (Յիսուսի) կօշիկին կապերն իսկ
Բակելու արժանի չեմ»**

--Ղուկ. Գ. 16:

Իսկ Աստուծոյ Միածինն Յիսուս կը լուայ աշակերտներուն աղտոտ ոտները: Ո՛չ միայն իր սիրելի աշակերտներո՛ւն ոտները, այլ նայեւ Զինք մատնող Յովայի՝ ալ ոտները: Շատ և չափազանց դժուար է ըմբռնել կեանքի բոլոր ոլորտները թափանցող Յիսուսի սէ՛րն ու ողորմութիւնը առ մարդ արարածը: Յիսուսի ձայնը, այսօր ալ, երկնքի խորութիւններէն կը շարունակէ հնչել Բաղցր սրինգի նման որ կ'ըսէ մեզի՝ բոլորիս.

**«Եթէ ես՝ Տէրս և Վարդապետս, ձեր ոտները լուացի,
դուք ալ պարտաւոր էք իրարու ոտները լուալ»:**

Մեզմէ Բանի՞ անձեր մե՛ր ըրած չարախօսութիւնները և բամբասանքները ջանացած ենք մաքրագործել, ու նաեւ ուրիշներու զրպարտութիւնները մաքրել մեր բարեկամներու վրայէն ու սրտերու մէջէն: Պետրոս առաքեալ կը գրէ ըսելով. «Ամենագլխաւորը, եղէ՛ք համախորհուրդ, կարեկից, եղբայրասէր, ազնուագութ, խոնարհ, չարի փոխարէն չար բան մի հատուցանէք, կամ բամբասանքի փոխարէն բամբասանք»--Ա. Պետ.Գ.8-9:

Բամբասանքը չգոյ պէտք է ըլլայ Բրիտոնեաներու միջեւ:

Հաւատացեալ մը ի՞նչպէս կը մաքրագործէ ի՛ր և ուրիշին գործած բամբասանքները: Նուիրումի և տառապանքի հնոցին մէջ առաւելաբար, ուր կը մաքրագտուի և կը վերընծիւղի հաւատքի ոգին: Թե՛ հաւատքը և թե՛ արուեստը սուրբ և վսեմ են, և անոր սպասարկուները՝ պարկեշտ և մաքրակենցաղ ըլլալու են: Կայ չարութիւն, կայ մեղանչում և այլասերում, բայց կայ նաեւ ստեղծագործութիւն, և բարձր ոլորտ, և աղօթք, և սրբութիւն, և մաքրութիւն:

Երբ եկաւ Սուրբ Հոգին, հաւատացեալները եղան համակ հաւատք, Բաշութիւն, Ճանաչում, Խօսք և սէր: Հաւատացեալը երբ վերջապէս հասնի լոյսի Ակնաղբիւրին՝ Յիսուսի, անզգոյշ թիթեռնիկներու պէս չի՝ մոխրանար անոր բոցին մէջ, այլ կը սրբանայ և կը ստանայ յաւիտենական կեանք:

ԱԼՊԷՌ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

ՆԿԱՐՆԵՐՈՒՆ ՄԱՏՈՒՅՈՒԱԾ ԱՂՕԹՔԸ

Առարկութիւն — Անգամ մը տեսայ, որ հայ քրիստոնէայ մը նկարի մը կ'աղօթէր: Այսպիսի սովորութիւն մը խոտոր կը համեմատի Աստուածաշունչի ուսուցման:

Հայ քրիստոնէականներ նկարներուն չեն աղօթեր: Թերեւս հայ հաւատացեալներ տեսած էք, որոնք նկարներու դիմաց կ'աղօթեն, բայց ո՛չ թէ նկարներուն: Աղօթքը կ'ուղղուի Բրիստոսի, եւ կամ ալ նկարով պատկերուած սուրբին բարեխօսութեան կը դիմուի: Նկարի մը աղօթելը նախապաշարումի համազօր մեղք մըն է, որ կը դատապարտուի Հայ եկեղեցւոյ կողմէ:

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՅԱՄԱՌՆԵՐԸ

Յամառութիւնը եթէ սկզբունքի վրայ ամուր
Ձէ հիմնուած՝ այլ մարդուն՝ թերութիւնն է բընածին,
Հեռու կեցիր, միշտ հեռու, նըման յամառ անձերէ,
Մի՛ հաղորդուիր երբեւէ, զի անոնց հետ չունենալ

Անուղղակի իսկ աղերս՝ չարչարանք է պարզապէս:
Անկարելի է զանոնք տարհանալ, փաստացի,
Տրամաբանալ եւ յստակ՝ ի՛նչ կերպերով ալ ըլլայ.
Կը գարնըւիս կարծրացած անոնց կոպիտ պատերուն:

Անոնք թէւ անդարման տգիտութեան մէջ կ'ապրին,
Բայց կը կարծեն թէ վստահ, ամենագէտ մարդեր են.
Թէ բուն տգէտն անվըրէպ խօսակի՛ցն է դիմացի.
Ուրեմն ինչո՞ւ անոնց դէմ, ջղայնանալ ու կատաղիլ:

Արհամարել անելի՛ հեշտ է զանոնք. չը տեսնել.
Սւ դուրս գալով սեմերէն՝ թօթունք ու ժգին փռչիւններն
Ռոմանանիդ, հեռանալ: Այնուհետեւ հանդիպիս՝
Երբ դուն անոնց ճամբուն վրայ, իսկոյն միւս մայքը անցիր:

Որովհետեւ տաժամք է յամառներու հետ խօսիլ.
Որեւէ գործ ունենալ, այլ մա՛նուաւոր գործակցիլ:
Կենսիք ինքնի՛ն լեցուն է բարդ հարցերով, ու չը կայ
Հարկ այս մարդոց սրտնառած մեզ յաւելեալ փորձանքին:

ԱՆԵԼ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Մոռնալ ինչպե՛ս քեզ՝ նոյնիսկ երբ տարիներ վերջ հիմա՝
Ա՛յ կ'աղօտի օրէ օր դէմքիդ պատկերը յստակ,
Կը տրտմի կանչն ալեւոր զանգակներուդ հեռակայ,
Եւ անբոյր՝ ծուխն է խունկին, բուրվառներուդ հեւքին տակ:

Մոռնալ խորհուրդը ինչպե՛ս տաճարներուդ սրբազան,
Որոնց լոյսին մէջ զուարթ իմ մանկութիւնն առաւ թեւ,
Եւ ճամբաներդ որոնք դարերու հետքն ունին արդ,
Գողգոթայէն երկարող՝ յարութեան յոյսը մինչեւ:

Երուսաղէմ, հոգւոյս մէջ տակաւին շունչն է ծփուն՝
Քու փարերուն ու հողին եւ ջուրերուն՝ որոնց վրայ,
Գերագոյն Սէրն աշխարհի դըրաւ դրոշմն իր անհուն:

Երուսաղէմ, մարդկային խիղճին վկան մեծագոյն,
Ժամանակին դէմ բացուող խորունկ վէրքի մը նման,
Ուրկէ արիւնն Յիսուսի կը կաթկըթի դեռ՝ անձայն:

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ

ԱՅՍՕՐ ԱՆՃԱՌ

Երգ *Տեառն...* Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի ասացեալ
յաղագս մեծի ուրբաթու գիշերին աւետարանացն:

Եւ յօր անճառ լուսոյն ծագումն ի
փրկութեան մեր կատարումն. խա-
նարհի ի վերնատունն ի սառե՛րական
տօնից լըրումն. նախ քան զընթրիսըն
խորհրդոյ սփածաւ զե՛նջակ արկոյն
լուսոյ. եւ ջուր տւեալ ծառայաբար
զոտըն լուանայր զանկերտանի:

Բաճին հօր փառաց լուսոյ պետրոս
մերձիլ յոտս ոչ ներէր. սյնլմ ձե-
ռաց որոյ են գործք երկնից երկինք եւ
երկրաւորք. որով կուրաց տշնք բա-
ցան խուլք եւ համերք արձակեցան.
որ վերածեաց զինքն ի՛ ծովէն սաս-
տեաց ալեացն եւ լճեցին:

Գըլիոյն ընտրեալ հօտին փոքոն սաս-
տէր զխորհուրդն ոչ գիտելոյ. որով
գառնայր եւ հնազանդէր զոտս եւ
զգըլուխս մաքրել մաղթէր. գըլիոյս
ասէ՛ չէ ինչ պիտոյ լուացումն ջրոյ
զի լուանցեալ է. ոտիցրդ պետք են
մաքրութեան յօգիլ ի գլուխս սըլ-
բութեամբ:

Դասուց իւրոց սշակե՛րտաց զոր նախ
բանիւ վարդապետեսց. այսօր գոր-
ծող ըղծայրագոյնն եցոյց յինքեան
զխո՛նարհութիւն. սպասաւորեալ հո-
ղեղե՛նաց այն ո՞ր անոտեսն է հրեղի-
նաց. տարեալ պաշտօն իւր ծանայիցն
այն ո՞ր պաշտին ի սրովէից:

Եթէ տէրս ասէ էից և վարդապետըս
բոլորից. զաշակերտացդ եւ զծանայից
զոտըս լուացի ի՛ հնոյ աղտից. մի՛մեանց
եւ դո՛ւք համաբընձութեամբ ցուցէք
ըզնոյն խոնարհութիւն. բարձրացելոյն
ի կործանո՛ւմն եւ անկելոյ բնու-
թեանդ կանգնո՛ւմն:

Զո՞ր մաքրեցե՛ր յաւանգանին մաքուր
ձեռօք զոտըս նոցին. եւ ուսուցեր
խոնարհութեամբ յաղթող լինել չա՛ր
հըպարտին. եւ զիմ լուս՝ զտիղմըն
մեղաց աղսչանօք սրբոյ գնդին. եւ
ըլլելոացս ուղղեա՛լ զոտին խոնարհու-
թեամբ ելլե՛ք յերկինս:

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Օրթի: Աւետարան Թովհ. ԺԴ. 16: Ամեն ամեն...
Վերջ ԺԷ. 1. եւ աւակեթեցի իւր:

ԱՅՍՕՐ ԱՆՃԱՌ

Բան՝ անօրէնութեան... եղին ի վերայ
իմ, տէր, տէր, մի թողնուր զիս:

Եւ ից զօրէնսն մովսիսի զոր խօսեցաւ ի սինայի. եկեր ըզգառն օրինակին և ըզբաղարջն ընդ եղեգին. ըզհինն ի նորոս փոխելով զըստուերն ի ըյս ճմարտելով. փոխան գառինն ինքն գոյնով գառն աստուծոյ նըւիրելով: Եւ ից բաղարջն հաց անխմոր ետ ըզմարմինն իւր զերկնաւոր. ըզկուսածինն անսերմաւոր զանապականն և զհոգեւոր. ընդ ոչխարին արեանն ուխտին ետ մեզ զարիւնն իւր ուխտ կրկին. եւ եղեգան դառնագունին փոխան ըզվարս աստուածային:

Թափալարն արարածոց զհացքն կենաց ետ քաղցելոց. եւ ըզբաժակն ուրախարար ուրք յադամայ տըրտեցելոց. այս նոր ուխտ է իմոյ արեան փոխան հընոյ ուխտին արեանց. զոր յիշատակ իմ աննիցէք մինչեւ եկից ես միւսանգամ:

Ժողովեալքս ի քէն հայցեմք ընդ ժողովեալ մետասանին. որ զկենարարդք քո՞ մարմին բաշխեալ ետուր ընդ բաժակին. շնորհեաւ և մե՞զ տէր ընդ նո՞սին հաղորդ լինե՛լ քում սեղանին. կե՛նաց հացիդ յոր փափաքիմք և ըմպելեւոյդ ում ծախաւիրմք:

Ի՞ յընտրելոց աշակերտացն յուգաս մեկնեալ ի սուրբ գառանցն. զբարձող մեղաց զգանն աստուծոյ՝ մատնէ՛ր ի մահ ընդ արծաթոյ. ի՛ յընթրինսն հոգե՛ւոր մերձի ժըպիրհն եւ նենգաւո՛ւրն. ուտելով ընդ վարդապետն յա՛նճախէ զխաբէութիւն:

Լոյսըն խօսէ՛ր աղէրաալի խաւարելոյն վասըն դարձի. մի ոմն ի ձէնջ անէ՛ եղբարք զիս մատնելոց է առ ի մահ. պե՛տրոս լուեալ զայն զարհուրէ՛ր եւ անկարկէ՛ր առ յովհաննէ՛ս. հարցանել թէ ո՞վ իցէ՛ դաւաճանող վարդապեւ տի՛ն:

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Օրբի: Աւետարան Դուկ. 4, էջ. 1: Մերօնցաւ տօն բաղ. Վերջ 65. խօսէին ի նա:

ԱՅՍՕՐ ԱՆՃԱՌ

ՆԵՐՍԷՍ ԵՆՈՐՀԱԼԻ

Ե.

Նա Մովսէսին օրէնք լըցուց՝
Զոր Սինայի մէջ տըւաւ ցոյց՝
Ճաշակելով օրինակ դառն,
Բաղարջին հետ եղէգը դառն,
Փոխարկելով հինը նորին
Լոյսի դարձուց ըստուերն խորին,
Ու գառին տեղ՝ երկնահաճոյ
Ինքը եղաւ «Գառն Աստուծոյ»:

Ը.

Փոխան հացին այն անխըմոր
Տուաւ իր Մարմինը երկնաւոր,
Մարմին անսերմ՝ կոյս ու անբիծ
Անապական ու հոգելից,
Փոխան ուխտի հին արիւնին
Տուաւ իր Արիւնն իբր Ուխտ կըրկին,
Ի՛ եղէգին տեղ դառնաճաշակ՝
Աստուածային վարքն անուշակ:

Փ.

Տիեզերքի Տէրը զըթած
Քաղցեալներուն տուաւ «Կեանքի հաց»,
Ուրախութեան բաժակն ալ նոյն
Այն Ադամէն տըրտոռներուն.
«Սա՛ Արիւնիս ուխտն է անհղ
Հին զոհերու արիւնին տեղ,
Իմ յիշատակս ըրէք անով,
Մինչեւ նորէն դառնամ ձեր քով»:

(Շարունակելի)

Փ.

Հետ դումարուած Մետասանին
Կը խնդրենք մե՛նք ալ, Տէր, ինքնին,
Դու որ Մարմինդ կենդանաձիր
Բաժակին հե՛տը բաշխեցիր,
Տո՛ւր որ անո՛նյ հետ միամիտ
Հաղորդ ըլլանք քու Սեղանիդ.
Հացիդ փափաքն ունինք մեր մէջ՝
Ի՛ ըմպելիիդ ծարաւն անշէջ:

Ի.

Ընտրեալներէն՝ սուրբ գառներէն՝
Զատուած Յուդան այն անօրէն՝
Մեղքեր բարձող Դառն Աստուծուն
Դրամով ուղեց մատնել առուն
Նենգաւորին մատնէրն կ'մօտին
Սուրբ հոգեւոր այն ընթրիքին,
Եւ իր Տիրոջ հետ ուտելով
Կը նիւթէ՛ դա՛ւ մը անխոռով:

Լ.

Խօսեցաւ Լոյսը մեղմաբար
Որ գայ դարձի հոգին խաւար,
Կ'ըսէր, Զեղմէ մէկը, եղբարք,
Զիս պիտ' մատնէ մահու անարգ.
Լըսեց Պետրոս՝ սիրտ ի սարսուռ,
Առ Յովհաննէս կ'ակնարկէր լուռ,
Հարցընելու թէ ո՛ր էր ան
Դաւաճանողն ու խաբեբան:

ԵՂԻՇԷ ԵՊՍ. ԴՈՐԵՍԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԹՈՒՐԲԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Ա

Հայ ժողովուրդն իր կազմաւորման օրերից ի վեր լայն շփումների մէջ է եղել հարեւան ժողովուրդների ու պետութիւնների հետ (աֆաղներ, փոխգացիներ, խեթեր, խուտիտներ, ասուրներ, յոյներ, իրանցիներ, իրերոյ-կովկասցիներ, արաբներ, բուրքեր եւ այլն), եւ այդ շփումներն արտացոլում են հայոց լեզուի մէջ: Անմիջական ու միջնորդաւորուած, բանաւոր ու գրային շփումների ճանապարհով հայերէնի մէջ են ներմուծուել այդ լեզուների հարիւրաւոր բառային, իմաստային փոխառութիւններ: Հայերէնն էլ իր հերթին փոխատու է եղել բազմաթիւ լեզուների համար, քանի որ նման կարգի փոխադրեցութիւնները երկկողմանի բնոյթ են կրում:

Պատմութեան թելադրանքով ուշ միջնադարում հայերէնն ամենամեծ ազդեցութիւնը կրեց թուրքական լեզուներից: Միջանկեալ կերպով ասեմք, որ թուրքական բոլոր լեզուներն ու բարբառները սովորաբար միաւորում են «թիւրքական լեզուներ» անուն տակ, այդ թուում՝ հայերի ու Հայաստանի հետ անմիջական շփում ունեցածներին՝ թաթարներ, թիւրքմէներ, օսմանեան թուրքեր եւ այլն, իսկ Օսմանեան շրջանում առաջացած լեզուն ընդունուած է անուանել պարզապէս թուրքերէն: Սակայն անյարկի շփոթից խուսափելու համար մենք օգտագործում ենք պարզապէս «թուրքերէն», «թուրքական լեզուներ» եզրերը: Հայերէնի վրայ թուրքական ազդեցութիւնն այն աստիճանի հասաւ, որ Օսմանեան կայսրութեան որոշ մասերում առաջացան թուրքախօս հայերի խմբեր, իսկ օրինակ Կ.Պոլսի հայ բարբառում 20-րդ դարի սկզբին, լեզուաբան Հրաչեայ Աճառեանի տուեալներով, հաշուում էր մօտ 4000 թուրքերէն քառ, Վանի բարբառում՝ 1200, Ղարաբաղի բարբառում՝ 700 քառ եւ այլն¹: Հետագայում հայոց գրական լեզուներն էին, որ թօթափեցին բարբառներում առկայ այդ վիճակը, եւ ներկայումս գրական արեւմտահայերէնում ու արեւելահայերէնում թուրքական փոխառութիւնների թիւը չի անցնում 20 միաւորից, ինչպէս՝ վառոդ, ելակ, երշիկ, գմբուխտ, տոպրակ եւ այլն:

Լեզուական ֆնտրութիւններից հեռու կանգնած մէկը թուրքերէնի բողոքած ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ անմիջապէս կարող է նկատել՝ բեքեւ հայեացք ձգելով առաջին հերթին հայոց տեղանունների վրայ: Պատմական Հայաստանի հարիւր-հարիւրաւոր բնակավայրեր, աշխարհագրական վայրեր իրենց վրայ կրում էին թուրքական ազդեցութեան կնիքը, որի լեզուական կողմի վրայ կը փորձենք կանգ առնել՝ ցոյց

տալու համար, բէ ինչ օրինաչափութիւններով էին հայերէն տեղանունները ուշ միջնադարում «թուրքանում»:

Թուրք էթնիկական տարրը Հայկական լեռնաշխարհ թափանցեց սկսած 11-րդ դարից: (Թէեւ արդի թուրք եւ ադրբեջանցի որոշ «պատմաբաններ» ճիգ են անում այդ ժամանակը հասցնել մինչեւ 7-րդ, 5-րդ դարերը, ընդհուպ... խթական ժամանակները՝ յեռուելով հայ եւ ալլագգի մատենագրութիւնների մէջ պահպանուած մի քանի լեզուական տուեալների վրայ:) Սակայն սկզբնական շրջանում՝ 11-12-13 դարերում թուրքական ցեղերի թիւը եւ բնականաբար լեզուական ազդեցութիւնը մեծ լինել չէր կարող: Հիմնականում փոշուոր կամ գիւուորական կենցաղավարութեամբ ապրող թուրքերը դեռ չէին հասցրել ամբանալ բնակելի վայրերում՝ ֆաղաֆներում ու գիւղերում: 12-րդ դարի վրաց Անանուն պատմիչը, օրինակ, թուրքերի փոշուոր կեանքը պատմում է մի դիպուկ դրուագով. «Զմռանը թուրքերն անցկացնում են Թիֆլիսից Բարդա հատուածում, այնտեղ խփում են իրենց վրանները: Գարնանը նրանք բարձրանում են Սոմխէթի (Հայաստանի-Ն.Պ.) լեռները եւ Արարատ: Ամռանը նրանք այդ հրաշալի վայրերում գտնում են անհամար արօտավայրեր եւ աղբիւրներ: Նրանց ձիերը, ոչխարները, ուղտերը, ջորիները անթիւ են...»²:

11-13 դարերի հայ մատենագիրների մօտ սկսում են հանդիպել թուրքերի մասին յիշատակումներ՝ իբրեւ նոր-նոր ծանօթացած ցեղերի: Կիրակոս Գանձակեցիին (13-րդ դար) մասնաւորաբար գրում է. «Այլ եւ խօսք մոցա խժականք անծանօթ ի մէնջ. քանզի կոչէին զանուն Աստուծոյ քանկրի, եւ զմարդն՝ էրէ, եւ զփոյր՝ աքանի... Եւ զայլ այսպիսի խժական անուանք, զոր ի քազում ամաց մեզ անծանօթ, իսկ այժմ ակամայ ծանուցեալ»³: 13-րդ դարի մէկ այլ պատմիչ՝ Դրիգոր Ակներցիին խօսում է Հայաստան ներխուժած «այլադէմ եւ գազանաբարոյ» թաքաքների բարբերի մասին եւ յիշատակում է նաեւ նրանց կիրառած որոշ նոր բաներ. «Երեկոյին արին *խռռուլթայ*, որ ասի ժողով», «անուանեաց զնոսա *ֆէսիկթոյֆ*, որք են դոնապանք» եւ այլն⁴:

Հայ մատենագիրները ծանուցումներ են անում նաեւ արդէն անուանափոխուած եւ իւրացուած հայերէն տեղանունների վերաբերեալ, ինչպէս՝ «Կառուցէին զարժունական պալատն մեծ ի Դառն դաշտի, զոր Ալադադ կոչեն» (Ստեփանոս Օրբելեան, 13-րդ դար): Դր. Ակներցիին նոյն տեղանունն համար գրում է. «...հրամայեաց դարպաս շինել ի Դառն դաշտին, զոր կոչեցին իւրեանքն զանուն տեղւոյն Ալատադ»: Կամ Ստ. Եփեսկոպոսը (13-րդ դար) ասում է՝ «Արդուն... նստի ի Դառնոյ դաշտի, որ այժմ Ալատադ կոչեն, յԱրտագ գաւառի» եւ այլն:

Հայ-թուրքական լեզուական շփումների առաջին այս շրջանը երկկողմանի բնոյթ ունէր: Եւ նոյնիսկ կարելի է պնդել, որ թուրքերը շատ քան պարզապէս վերցրին տնտեսապէս եւ յատկապէս մշակոյթով աւելի

գարգացած հայերից ու տարածաշրջանի միւս բնիկներից: Հետեւեալ մի քանի փաստերը բաւական են այդ ապացուցելու համար:

15-րդ դարում գրի առնուած «Քիթապի դադա Գորգուդ» թաթարական աւանդազրոյցում պահպանուել են մի շարք հայերէն բառեր՝ *ազնաւոր*, *գուրթ*, *եկեղեցի* (քըլիսա ձեւով), *խաչ*, *շում* (շունա ձեւով), *թագաւոր* (թըֆօր, որ նշանակում է ալլադաւան՝ քրիստոնեայ իշխան եւ որը փոխառուել ու քազմիցս հանդիպում է նաեւ միջնադարի արաբական եւ պարսկական աղբիւրներում): Հայերէն բառեր կան թուրքալեզու շատ այլ աղբիւրներում եւս՝ Նասիմիի «Դիվանում», Խիկարի խրատների թուրքերէն թարգմանութեան մէջ եւ այլն: Հայերէն հարիւրաւոր բառեր են անցել Արեւմտեան Հայաստանի թուրքական քարքառների՝ *ամալ*, *ապուր*, *արօս*, *քանջար*, *գոզնոց*, *թոնիր*, *իլիկ*, *կարագ*, *կորկոտ*, *հերկ*, *ձող*, *նախարակ*, *մագադաթ*, *մարագ*, *նիզակ*, *շիւ*, *պանիր*, *պարան*, *սոխարած*, *վանք*, *փեթակ* եւ այլն. աղբրեջաններէն քարքառին՝ *ասմա* («իրբ թէ»՝ հայերէն «ասում ա» ձեւից) *թել*, *խորթ*, *կռնակ*, *կորիզ*, *հատիկ*, *պահեստ*, *սամիթ*, *շէն*, *պուտուկ*, *սալ* եւ այլն: Բառերից բացի փոխառուել են նաեւ կենցաղի վերաբերեալ այլ իրողութիւններ: Այսպէս՝ Աղանայի շրջանի մահմեդական թուրքերը հաց թխելիս խաչակնիփում էին՝ ճիշտ տեղի հայերի նման...:

Հայոց տեղանունների թուրքացումները լեզուական լայն գործընթացի է վերածուում եւ մատենագրութեան մէջ որպէս կայացած փաստ ներմուծուում սկսած 16-17-րդ դարերից: Յատկապէս խօսակցական լեզուին մօտ գրուած աղբիւրներում գնալով ստուարանում է թուրքերէնից հայերէնին անցած բառերի թիւը: Դա արդիւնք է այն բանի, որ հայերէնում արդէն քաղաքացիութիւն էին ստացել թուրքական փոխառութիւնները, որոնք հանգիստ ներմուծուում էին գրաւոր խօսքի մէջ: Պետք է յիշել, որ Օսմանեան տիրապետութիւնը Հայաստանում վերջնականապէս հաստատուեց 16-րդ դարում (1514թ.), իսկ քաղաքական իրողութիւնները, յայտնի է, մեծ չափով ազդում են լեզուի վրայ:

Եւ այս շրջանից (16-17 դարեր) յատկապէս յաճախանում են հայոց տեղանունների թուրքացումները: Դրան նպաստում են թուրքերի աստիճանական անցումը նստակեցութեան, մանաւանդ որ 16-րդ դարում սուլթան Սիւլէյմանը հաստատեց նստակեցութիւնը պարտադրող հողային օրէնքները:

Բ

Մի քանի հարիւր տարի տեւած ժողովրդագրական այդ երեւոյթը՝ թուրքական ցեղերի հաստատումը Հայկական լեռնաշխարհում, Փոքր Ասիայում մասնաւորապէս իր ներգործութիւնն ունեցաւ հայոց բնիկ տեղանունների վրայ:

Տեղանունների փոխանցումը մէկ լեզուից միւսին տարածուած է բոլոր այն լեզուներում, որոնք կրող ժողովուրդները առժամանակեայ շփումներ են ունեցել: Դա վերաբերում է նաեւ հայերէնին, որում մասնաւորապէս արարներն թիւ Բաշիրը վերածուեց Թլպաշարի, Հիւսն Մանսուր՝ Հարսն Մսուրի եւ այլն: Կամ ասեմք հայերէն մի շարք տեղանուններ թուրքերէնին անցան արարների միջնորդութեամբ, ինչպէս՝ հայերէն՝ Պարտաւ - արարերէն՝ Բարդա - թուրքերէն՝ Բարդա: Նմանապէս՝ Կապաղակ - Կաքալա. Ատրպատական - Ադրբայ(զ)գան. Գանձակ - Գեանջա եւ այլն: Սկուոր թուրքերը հայերէնից բացի փոխառեցին այլ լեզուների տեղանուններ եւս, այդ թուում յունարէնից, օրինակ՝ յունարէն Արդալիս - թուրքերէն՝ Սնդերիս. Գողասա - Գիւնդուգ. Իկոնիա - Գոնիա. Կոմանա - Գիւմեմէկ. Հերակլիա - Էրէլլի. Նեոկեսարիա - Նիսար. Սինիսֆոն - Սինեֆու եւ այլն:

Ներկայ ֆնուրեան ընթացքում բերուող հայերէն տեղանունների մի մասը թէեւ կարող է ստուգաբանօրէն բնիկ հայկական ծագման չլինել, սակայն միջնադարի աղբիւրներում դրանք պահպանուել են հայերէն ձեւաւորմամբ եւ թուրքերն այդ տեղանունները վերցրին իբրեւ հայերէն անուններ: Անկախ նրանից, թէ հայերէնից թուրքերէնին անցած անունն ի սկզբանէ բնիկ հայկական է եղել, թէ իր հերթին փոխառուել է մի երրորդ լեզուից, միեւնոյն է՝ թուրքերէնի համար հայերէնը ներկայանում է իբրեւ փոխատու լեզու՝ իր մէկ միասնական համակարգով:

Այսպէս ուրեմն, ուշ միջնադարում հայոց հազարամեայ բնիկ տեղանունների իւրացումները թուրքերի կողմից մի քանի հիմնական ուղղութիւններով են ընթացել: Սա դրանք ամփոփուում են հետեւեալ խմբում:

ա) ՀնՁԻԽՆԱԿԱՆ տառադարձումներ: Հայերէնի արմատական կամ բաղադրեալ տեղանունների մի մասը խօսակցական լեզուի հարթութեան վրայ պարզապէս յարմարեցուցին թուրքերէնի հնչիւնական առանձնա-յատկութիւններին եւ ստացան նոր ձեւաւորում: Այս դէպքում ոչ մի նշանակութիւն չունի, թէ տուեալ տեղանունը հայերէնում ինչ իմաստ է արտայայտում կամ ինչ բաղադրիչներից է կազմուած: Թուրքերէնի բա-ռակազմական միջավայրում բառը դիտուում է իբրեւ մէկ ամբողջական միաւոր: Այդպիսի օրինակներ են.

Ագարակ - Էֆրէֆ

Ալիուա դաշտ - Օլու-օվա

Աղստեւ - Աղստաֆա

Աւերակ - Էվէրէկ

Գաւառ - Գէվէռ

Երեզ - Արիգան

Ընկուզեկ - Էնկիւզէֆ

Թունդրակ - Թէնդիւրիւֆ

Կարկառ - Գյառգյառ

Կոնքի - Գիւնքի

Հարժիս - Յայջի

Ձագեձոր - Ձանգեզուր

Մանուշակ - Մէնէմշէ

Շահապոնք - Շահբուգ

Շիրակ - Շոքրագյալ

Ջերման - Ջերմ

Ողական - Ախկան

Սեւաւերակ - Սեվերէկ

Վանք - Ֆէնք (հայերէն վանք հասարակ բառը տարածուած էր թուրքական գրեթէ բոլոր բարբառներում) եւ այլն:

Կրկին վկայակոչենք լեզուաբան Հ.Անառեանին: Թուրքերը տիրելով Հայաստանին, գրում է նա, չփոխեցին Ակն, Ձմշկածազ, Սրգնկա, Բաքերդ, Կումայրի, Կարս, Ջագաձոր եւ այլ անունները, այլ թուրքերէնի ձայնական օրէնքների համաձայն դարձրին Էգին, Չիմիշգէգէֆ, Էրգինջան, Բայրուրթ, Գյումրի, Ղարս, Ջանգեզուր⁵:

Արդէն հնչիւնադարձուած տեղանունները թուրքերէնի լեզուական միջավայրում կարող էին ստանալ նաեւ այլ բաղադրիչներ, ինչպէս՝ Արդնի - Արդանա *մադէն*, Մամնդաւ - Ջամանքը *սաւ* եւ այլն:

բ) ԻՄԱՍՍԱՑԻՆ պատճենումներ: Թուրքացուած տեղանունների մէջ ամենամեծ խումբը կազմում են տեղանունների *իմաստային պատճենումները*: Եւ ինչպէս կ'երեւայ ստորեւ բերուող օրինակներից, պատճենուած տեղանունը կարող է եւ՝ նոյնիմաստ, եւ՝ մերձիմաստ լինել իր սկզբնական օրինակին.

Ազնուձոր - Գեօգալդարա

Հայկեռ - Գեալուր դաղ

Աղջկաքերդ - Դըզգալա

Ջորագիւղ - Դարաբէնդ

Ամուլսար - Կըսըդաղ

Ճերմակաւան - Աղբիլիսա

Արեգունի - Գիւնէլ

Մոխրոց - Բեօմուդու

Սղեգառիւ - Կամըշլը դէրէ

Ջերմուկ - Իստի սու

Մաղկուտ - Գիւլիջա

Սեւ լնակ - Գարա կէօլ եւ այլն:

Կարմիրաղբիւր - Դըզըլ բուլաղ

Մի առանձին խումբ են կազմում այնպիսի տեղանունները, որոնց իմաստները կարող էին պատահականօրէն համընկնել սկզբնաձեւին տեղանքի անուանադրման ժամանակ: Օրինակ հայերէն Այծալուկումբ-ը թուրքերէնում դարձել է Փալանթօֆէն. երկու անուններն էլ ընդգծում են լեռան մերկ, ատամնաւոր ու գառիթափ կատարները⁶: Վերջին երեսուրթի պատճառ կարող էին լինել տարբեր ժողովուրդների մօտ գոյութիւն ունեցող բանահիւսական «բալիատող» զրոյցները, օրինակ՝ հայերէն Սպիտակ լեռ - թուրքերէն՝ Ակդաղ, հայերէն Սեւ գետ - թուրք.՝ Կարասու եւ այլն, որոնք ոչ թէ փոխառութիւնների արդիւնք են, այլ կապուած են բանաւոր զրոյցների հետ՝ հիմքում ունենալով ասուրական նախնի ամանդութիւնները:

գ) ԻՄԱՍՍԱՑԻՆ - ՀՆՁԻՆԱԿԱՆ պատճենումներ: Այս դէպքում հայերէնից թուրքերէնին անցած տեղանունները թէ՛ հնչիւնական կազմով եւ թէ՛ իմաստով համապատասխանում են նախնականին, ինչպէս.

Ալեյուա դաշտ - Օլու օվա (թէն սա թարգմանաբար նշանակում է «մեծ դաշտ», սակայն այն հայերէն տեղանունն էր թուրքերէն իմաստաւորումն է)

Աղբերք - Աղբուլաղ

Աղիտուսար - Ախիդաղ

Զարեհաւան - Զարաֆիսանէ

Կողորբերդ - Գըղի-կալասա

Կորոյ ձոր (գետ) - Գետ սու եւ այլն:

Այս շարքում պէտք է տեղադրել նաեւ այն պատկերները, որոնց դէպքում թուրքերէնի թարգմանուցին միայն տեղանունական եզրերը՝ պահպանելով բուն անունը, ինչպէս՝

Այրիգետ - Այրիչայ (նաեւ՝ Այրիսու)

Անգու գետ - Անգու սու

Առնոյ սար - Առնոսաղաղ

Ատանայի դաշտ - Ատանա օվասը

Թորոսցոց գեղ - Թորոսլի

Սեւան (ամրոց Արեակ լճի մօտ) - Սէվան կալա եւ այլն:

Գ

Մեր տեղանուններն ահա այսպիսի ժառանգութեամբ են հասել մեր օրերը: Ներկայ յօդուածում թուրքացուած տեղանունների չնչին մասը բերուեց, մինչդեռ այդպիսի միայն քաղաքների ու գիւղերի անունների թիւը մեր քարտարանում անցնում է հինգ հազարից: Հայաստանում պետական մակարդակով շարունակական աշխատանք է տարուում թուրքացուած այդ տեղանունների փոխարէն ընդհանրական վերականգնելու համար: Վերջին 10 տարում պետական որոշումներով իրենց նախկին անունները վերստացան Հայաստանի 180 գիւղեր ու քաղաքներ: Ի դէպ այս ուղղութեամբ որոշակի դեր կատարեց նաեւ Երեւանի պետական համալսարանում պրոֆ. Յովհաննէս Բարսեղեանի գլխաւորութեամբ գործող «Հայաստանի եւ յարակից շրջանների տեղանունների քառարան» գիտական կենտրոնը, որի աշխատանքների արդիւնքը տպագրուել է չորս ստուար հատորներում եւ հրատարակութեան է պատրաստուել հինգերորդ հատորը:

Դա Հայաստանում: Սակայն ժամանակակից Թուրքիայում հայոց տեղանունների թուրքացումները միտումնաւոր եւ ուղղորդուած տեսք են ստացել այն դէպքում, երբ դրանք միջնադարում տարեբային բնոյթ էին կրում: Դադալակութեամբ հարիւրամեակներով յայտնի հայերէն (եւ ոչ միայն հայերէն) տեղանունները փոխարինուում են թուրքերէն նոր անուններով: «Վերջերս թուրքերը ճիգ կը թափեն հայերով բնակեցուած վայրերու անունները ջնջել եւ նոր թրքաբառ անուններ տալ անոնց: Միս

եղած է Գոգան, Զէյթուն՝ Սիւլէյմանլիէ, Աւագկալ՝ Զուֆուրիսար, Հոռմկալ՝ Խալիֆէթի եւ այլն»⁷: Իսկ օրինակ թուրք աշխարհագրագետ Քէսիմ Դարկոտն իր «Թուրքիայի աշխարհագրութիւն» գրքում Հայկական լեռնաշխարհը նկարագրելիս ոչ մի հայերէն տեղանուն չի յիշատակում, գիտակցաբար շրջանցում է մինչեւ անգամ հանրայայտ Հայկական Տաւրոս, Վան եւ այլ տեղանունները, Հայկական լեռնաշխարհը դարձնում է Թուրքական (Արեւելեան) Անատոլիա, ընդհուպ մինչեւ Արարատը՝ Ադրի դադ: Պատմական Հայաստանի տեղանունների վերականգնման միակ դէպքը Թուրքիայում թերեւս Անի բերդի մօտ թուրքական Օնաքը գիւղն է, որ վերջերս վերանուանուեց Անի, սակայն՝ բոլորովին այլ նպատակներով:

Սակայն, անկախ ամենից, *տեղանունները հռդի լեզուն են*, որոնք ի գօրու են գրքերից ու ֆարերից ոչ պակաս արժանահաւատօրէն խօսելու այս կամ այն տարածքի ու երկրի բնակիչների, պատմութեան մասին: Եւ այդպիսի «ձայնով» են օժտուած նաեւ հազարաւոր տարիների կեանք ունեցող հայոց տեղանունները:

ՆՈՐԱՅՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու

Ծանօթագրութիւններ

1. Հ. Անտեան, Հայոց լեզուի պատմութիւն, մաս 2-րդ, Երեւան, 1953թ., «Թուրքական փոխառութիւնները» բաժինը:
2. Անանուն Պատմիչ, Վրաստանի պատմութիւն, Թրիլիսի, 1962թ., էջ 358, ռուսերէն հրատարակութիւնից թարգմանումը՝ Ն.Պ.:
3. Կիրակոս Դանձակեցի, Պատմութիւն, Երեւան, 1961թ., էջ 67:
4. Դրիգոր Վրդ. Ակներցի, Պատմութիւն թաթարաց, Երուսաղէմ, 1974թ.: Նորայր Արք. Պողարեանն այս հրատարակութիւնն իրականացրել է Ս.Յակոբեանց Մատենադարանի ք.32 հարազատ ձեռագրից:
5. Հ. Անտեան, Հայոց լեզուի պատմութիւն, մաս 1-ին, Երեւան, 1940, էջ 188:
6. Հմմտ. Նիկողայոս Ադոնց, Հայաստանը Յուստինիանոսի ժամանակաշրջանում, Երեւան, 1987թ., էջ 30:
7. Յ. Տէր-Ղազարեան, Հայկական Կիլիկիա, Անքիլիաս, 1966թ., էջ 220:

ԱՆԱՌԱԿԸ

ՏԱՐԻՆԵՐ առաջ էր. Կիպրոսի ամառ, տաք յիսուփիջօրէններէն մէկը: Նստած էինք հայկական ճաշարանի մը մէջ՝ ու ճաշէն ետք, կը խօսէինք զանազան նիւթերու շուրջ, հանգստեան կոչուած անգլիացի, պետական պաշտօնեայ մը եւ Գէորգը, մեր Գէորգը՝ որուն հետ տարիներով դասընկերներ եղած էինք նախակրթարանի եւ երկրորդական վարժարանի մէջ, երբ Պաղեստին անգլիական գաղութ էր տակաւին:

Զինուորական գրասենեակի մը մէջ պաշտօնեայ էր Գէորգ այն ատեն, ու ծիամորճ մը շրթունքէն կախ, ամէն ճիգ կ'ընէր անգլիացիի նմանելու, նոյնիսկ մեզի՝ հետ անգլիերէն խօսելով:

Ինչպէս կ'ըլլար սովորաբար, այդ օր ալ կը խօսէինք Կղզին ու զանազան համայնքները յուզող հարցերու շուրջ: Անգլիացի մեր խօսակիցը, անցնող երեսունհինգ տարիներու ընթացքին Կիպրոսի մէջ վարած իր պետական պատասխանատու պաշտօններուն բերուածով՝ մօտէն չփոխ ունեցած էր նաեւ հայերու հետ: Կը սիրէր մեզ ու կը հիանար մեր առաքինութիւններուն վրայ. եւ ասիկա կ'արտայայտէր առանց վերապահութեան, ամէն անգամ որ ներկայանար առիթը: Գէորգ չէր բաժներ սակայն այդ կարծիքը, ու նախ՝ ճշդելէ ետք թէ ինք չի պատկանիր հայ համայնքին, կը սկսէր հակաճառել, համոզելու համար անգլիացի պատուական այդ ծերունին՝ թէ չափազանցուած բան մը կար իր կարծիքներուն մէջ, թէ մեզ լաւագոյնս ճանչնալու եւ գնահատելու համար պայման էր «մէջը ըլլալ», մօտէն չփոխ ունենալ մեզի հետ:

Գէորգ կ'ամչնար իր հայութենէն՝ ու առանց ամչնալու կը յայտարարէր ատիկա: Գէորգը, մե'ր Գէորգը, որուն հայրն ու մայրը հազիւ կրցած էին ազատիլ թուրքէն, ու երկար ու անապահով թափառումներէ ետք ապաստանիլ Երուսաղէմի Հայոց Վանքը՝ ուր ծնած էր ու մեծցած ինք: Յաճախած էր ազգային վարժարան, ու դպրոցէն արձակուելէ վերջ, ամէն օր, մինչեւ մութին թառիլը Սուրբ Յակոբայ տաճարին գմբէթին վրայ, խաղացած էր Վանքին «Մեծ Բակ»ին մէջ, միւս լաճերուն հետ ու անոնց պէս, մէկ ձեռքին պատառ մը հաց, միւսին՝ կտոր մը պանիր:

Հայրը, ազնիւ ու պարզուկ մարդ մը, կրցած էր երկրորդական ուսումնաւ ալ տալ իր զաւակին, մինչեւ ուշ գիշեր, տունը, քարիւղի լամբարի մը լոյսին տակ՝ ցերեկը հաւաքած իր կօշիկները նորոգելով:

Ու Գէորգ, որ շապիկ ալ հագած էր ու մասնակցած Սուրբ Յարութեան տաճարի թափօրներուն, կ'ուրանա՛ր իր հայութիւնը, կ'ամչնա՛ր իր հայութենէն հիմա: Եթէ միայն յաջողէր անգլիական անցագիր մըն ալ ձեռք ձգել, այն ատեն կրնար ինքզինք կատարեալ անգլիացի նկատել այլեւս, կը մտածէր, ու վերջնականապէս խզել իր կապերը՝ անծանօթ, պզտիկ այս ժողովուրդին հետ: Վերջին հաշուով, եթէ բախտին բերումով հայ ծնած էր, պարտաւոր էր այդպէս ալ մնալ մինչեւ իր կեանքին վերջը:

— Տակաւին ձեր հին խելքով կը մնաք, կը յանդիմանէր մեզ յաճախ, ելէ՛ք դուրս ազգային նեղ սահմաններէն, ձեր թաղային մտայնութենէն. ի վերջոյ ի՞նչ արժէք կը ներկայացնէ հայութիւնը աշխարհի վրայ, երկու երեք միլիոն հոգի տակն ու վրան: Այդքան չինացի կը ծնի երկու ամսուան մէջ միայն: Յետոյ, արդէն ո՞վ կը ճանչնայ որ մեզ...

Կը շարունակէր այսպէս, զիս եւ ուրիշներ համոզելու համար՝ թէ ժամանակավրէպ զգացում է ազգասիրութիւնը, մանաւանդ երբ մերինին պէս ազգի մըն է որ կը կապուի այդ սէրը, եւ թէ ոչ մէկ պատճառ կայ չմիանալու ժողովուրդներու՝ որոնք աւելի զօրաւոր էին ու քաղաքակրթուած, աւելի երջանիկ ու արժէքաւոր:

* * *

Տարիներ վերջ, երբ առաջին անգամ իջայ Լոնտոնի օդակայանը, զարմանքս մեծ եղաւ նկատելով որ պայուսակա փոխադրող բեռնակիրը... անգլիացի էր: Անգլիացի բեռնակի՞ր...: Գաղափարն իսկ անըմբռնելի էր մեզի, նախկին «գաղթային»ներուս համար: Մասնաւոր հպարտութիւնով մըն էր ուրեմն որ պզտիկ նուէր մը սահեցուցի անոր ափին մէջ: Ասիկա զգալը դժուար է անոնց համար որոնք չեն ապրած գաղութներու մէջ՝ ուր անգլիացին իշխող, տիրող տարրն է միշտ. տնօրէն, կուսակալ, սպայ, դատաւոր, այլ խօսքով՝ երկրին ընտրանին: Միւսնե՞րը. անոնք կը մնան միշտ ալ «բնիկներ» որպէս, որ չնայած իրենց զարգացումին ու դաստիարակութեան՝ կը դիտուին վերէն, լուռ ու ծածուկ արհամարհանքով մը յաճախ:

Ահա թէ ինչու, տարիներու կուտակուած դառնութեան մը, վիրաւորուած արժանապատուութեան մը վրէժն էր որ կը լուծէի կարծես՝ անգլիացի բեռնակիրին ափին մէջ այդ քանի մը չիլինը սահեցնելով:

Զարմանալի չէր տակաւին, որ տարիներով անգլիական գաղութներու մէջ որպէս «քնիկ» ապրած մէկը երբ կու գար Անգլիա, գոնէ սկզբնական շրջանին, միասին կը պտտացնէր ստորակայութեան զգացում մը, որ կարծել կու տար իրեն՝ թէ ինչ որ ինք կ'ընէր սխալ էր անպայման ու թերի: Զիչդ հակառակն էր սակայն որ կը պատահէր երբ անգլիացի մը կ'ելլէր իր երկրէն դուրս. միշտ ի'ր ըրածն էր որ կը նկատուէր ճիշդ՝ որքան ալ ծիծաղելի ըլլար ատիկա, ու միւսները բոլոր՝ սխալ:

Գէորգներուն աչքին անգլիացին մեծ էր ուրեմն ինչպէս նաեւ ազնուական ու նախանձելի՝ այս բոլորի'ն համար, այս բոլորի'ն լոյսով, եւ ոչ թէ այն արժանիքներուն համար՝ որոնք իսկապէս մեծ կ'ընէին զինք: Ո՞վ պիտի չուզէր հետեւաբար մտնել երանելիներու այս խումբէն ներս, ու փոխանակ «քնիկ» նկատուելու, մաս կազմել միւսներուն, տիրապետող երջանիկներու խումբին:

Գէորգ ինքզինք անգլիացի կը նկատէր, կ'ուզէր նկատուիլ, առանց անդրադառնալու սակայն, որ իսկական անգլիացի ըլլալու, բայց մանաւանդ այդպէս ընդունուելու համար՝ անհրաժեշտ պայմանը արիւնն էր միայն: Ո՛չ Ֆիզիքական գիծերուն նմանութիւնը, ո՛չ անգլիական առողջանութիւնը, ո՛չ դաստիարակութիւնը եւ ո՛չ ալ անգլիական անցագիրը բաւական էին որ օտար մը «իրենցմէ» նկատուէր:

Կը պատմուի, թէ ինչպէս, Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմին, նոր անգլիական հպատակութիւն ստացած երիտասարդ մը, նստած անգլիացի բարեկամներու խումբի մը մէջ, կը հետեւի խօսակցութեան: Ի մէջ այլոց կը յիշուի վերջին լուր մը՝ որուն համաձայն գերմանացիները վար առած էին տասներկու անգլիական օդանաւեր:

— Ի՞նչ, մե՞ր օդանաւերէն. կը հարցնէ նոր հպատակութիւն ստացած «անգլիացին», տակնուվրայ եղած:

— Ո՛չ, կը պատասխանէ լուրը տուող անգլիացին, մե՛ր օդանաւերէն:

Այսպէս է անգլիացին, իր մեռելնե՛րն անգամ չ'ուզեր¹⁶ գիշիլ¹⁷ իր «ազգակից»ներուն՝ որոնց հետ ունեցած իր կապը քաղաքացիական կապ մըն է պարզապէս:

Ու Գէորգ կ'ուզէր անգլիացի նկատուիլ...

* * *

Տարիներ առաջ էր այս բոլորը: Անկէ ի վեր, երկար ատեն կորսնցուցի Գէորգին հետքը, մինչեւ որ, օր մըն ալ, ամառուան արձակուրդի մը, բարեկամի մը հրաւերին ընդառաջելով, քանի մը օրուան համար հանդիպեցայ Մանչեսթըր:

Հազիւ հասած էինք բարեկամիս տունը՝ երբ տիկինը, որուն նոր կը ծանօթանայի, վախնալով կարծես թէ կրնար մոռնալ կարեւոր իր մէկ յանձնառութիւնը կատարել, յարեց։

— Գիտէ՞ք, ձեր մէկ բարեկամը, Գէորգը այստեղ է։ Լսեց անցեալ շաբաթ որ պիտի հանդիպիք Մանչէսթըր, չէք կրնար երեւակայել որչափ ուրախացաւ։ Խնդրեց անպայման որ դուք կամ մենք հեռախօսենք իրեն ձեր հասնելէն անմիջապէս վերջ։ Շատ լաւ տղայ է Գէորգը, ազգասէր, ընկերական։ Մեր եկեղեցիին ու պզտիկ մեր գաղութին ազգային կեանքին սիւնն է։ Ամէն Կիրակի առաւօտ եկեղեցի կու գայ կանոնաւոր կերպով, միասին կը բերէ նաեւ իր չորս տարու մանչուկը, Աւետիսը, ու շապիկ կը հագնին հայր ու տղայ, քով քովի, դասին մէջ։

— Միալ չէ՞ք, տիկին, ըսի, չկարենալով ըսուածները հատեցնել ինծի ծանօթ Գէորգին հետ։ Նախ, ինչպէ՞ս կրնար Աւետիս կոչած ըլլալ իր մանչուկը՝ հօրը յիշատակին, երբ իր սեփական անունը, Գէորգը, չըջան մը վերածած էր հասարակ ձորճի։

— Այո, Գէորգ Մուրատեանին մասին չէ՞ք, ձեր նախկին դասընկերոջ, որուն հետ եղած էք նաեւ Կիպրոսի մէջ։

Կասկած չկար որ մեր Գէորգին էր եղած ակնարկութիւնը եւ թէ ե՛ս էի սխալ հասկցողը, չփոթողը, ըսուածներուն չհաւատացողը։

Հեռախօսեցի իրեն անմիջապէս, եւ շատ չանցած այնտեղ էր, մեր մօտ, իր մանչուկին՝ Աւետիսին հետ։

Ճիշդ էր, Գէորգն էր, նախկին դասընկերս, մագերը թափած, հիմա, եւ իր մանչուկին կողքին՝ այնքան աւելի լուրջ, փորձառու, կեանքին հովերէն զարնուած մարդու երեւոյթով։

Գիշերը անցուցինք միասին, իրենց բնակարանը։ Գէորգ ներկայացուց իր տիկինը, Քէթրինը, որուն հետ ամուսնացած էր Կիպրոսը ձգելէն ետք, Եգիպտոս՝ անգլիական զբաղեցնակի մը մէջ պաշտօնավարած շրջանին։ Անկէ տարի մը վերջ փոխադրուած էին ու հաստատուած այստեղ, Մանչէսթըր, ուր կը գտնուէր աղջկան ծնողքը։ Երկար ժամանակի պէտք չէր եղած սակայն Գէորգին ներքին ամբողջ աշխարհը յեղաշրջելու համար։ Հիմա այստեղ էր նաեւ իր ծերունի մայրը։ Բերած էր զայն Արեւելքէն՝ որպէսզի փոքրիկ Աւետիսը հայերէն խօսող մը ունենայ տունին մէջ՝ երբ օրուան ընթացքին գործի ըլլայ ինք։ Ասոր արդիւրք այն եղած էր հիմա, որ չորս տարեկան Աւետիսը հազիւ կրնար խօսիլ... անգլիերէնը։

Ընթրիքէն ետք, Քէթրինը մեր ներողամտութիւնը խնդրելով քաշուեցաւ իր սենեակը՝ յաջորդ առաւօտ կանոնաւ գործի երթալու համար։ Մենք մնացինք մինչեւ ուշ գիշեր։ Խօսողը Գէորգն էր հիմա. այնքան բան ունէր սրտին մէջ՝ պատմելիք։

Յանցաւոր էր Գէորգ, գոնէ այդպէս կը զգար ինք. նախ՝ կնքած օտար այդ ամուսնութեան համար, եւ ապա, որովհետեւ, հետեւելով անգլիացի իր կնոջ, եկած էր Արեւելքէն, տուն տեղ եղած ու խարխիս նետած այստեղ: Յուսախաբութեան հետ յուսահատութիւն մըն ալ պատանքած էր իր հոգին հիմա: Արեւելքի մէջ մասնաւոր հպարտութիւնով մըն էր որ ամուսնացած էր անգլիացի Բէթրինին հետ. Անգլիոյ մէջ՝ կարծես ամէնալավ կը պահէր զայն:

Հայ եղած ըլլալու երբեմնի իր ստորակայութեան զգացումը անբացատրելի յեղաշրջումով մը հպարտութեան զգացումի մը վերածուած էր հիմա: Այսօրուան Գէորգը նոր տղայ մըն էր պարզապէս:

— Ըսի իրեն շատ յստակ կերպով երբ ծնաւ մանչս թէ մեր եկեղեցին պիտի մկրտէր զայն եւ անունը պիտի ըլլար Աւետիս: Յամառօրէն ընդդիմացաւ անշուշտ. ես մնացի սակայն հաստատ որոշումիս վրայ եւ տեղի տուողը ի՛նք եղաւ ի վերջոյ: Արեւելք վերադարձիդ՝ մի մոռնար, ինծի Այբբենարան մը զրկէ անպայման, որպէսզի հայերէն գրել կարդալ սորվեցնեմ Աւոյին վաղը, միւս օր: Ե՛ս պիտի ընեմ ատիկա, ձեռքովս, չափով մը մեղքս քաւած ըլլալու համար:

— Ձեզի մէկական սուրճ եփե՞մ, տղաքս: Գէորգին ծերունի մայրն էր՝ որ երեւաց կամացուկ մը բացուած դուռին մէջ: Մեզ առանձին ձգած ու քաշուած էր իր սենեակը ուր կը հսկէր հիմա արթուն: Իմ անակնկալ ներկայութիւնս, իր ներկայի «աքսոր»էն պահ մը տարած էր զինք տարիներ հտ, անցեալի՝ հիմա կրկնապէս քաղցրացած երանաւէտ օրերուն, երբ ի՛նչ երազներ ունէր հիւսւած իր Գէորգին համար, օր մը տուն բերելիք իր հարսին համար: Ու այդ բոլորը, ներկայի դառն իրականութեան դիմաց՝ գաւառացիի բարի իր հոգիին մէջ կը ստեղծէին անպատմելի փոթորիկներ: Իր մէկ հատիկ Գէորգին հարսին լեզու՛ն անգամ չէր հասկնար: Այսքա՞ն մեղաւոր եղած էր արդեօք Աստուծոյ առջեւ:

Երբ մայրիկը դուռը քաշեց իր ետեւէն ու ելաւ դուռս, Գէորգ չարունակեց ընդհատուած իր մենախօսութիւնը՝ կարծես աւելի բոռնօրէն արծարծուած հիմա իր մայրիկին երեւումով:

— Արեւելքի մէջ իրարու միս կ'ուտենք այնքան անկարեւոր հարցերու համար: Որքա՞ն անկարեւոր ու անիմաստ կ'երեւին այդ վէճերը երբ կը դիտես այս հեռաւորութենէն, այս պայմաններու մէջէն, երբ կը տեսնես թէ շատ աւելի կենսական խնդիրներու դիմաց կը գտնուինք որպէս հաւաքականութիւն, մեր գոյութեան հարցականին առջեւ, ինչպէս ըսած է, չեմ գիտեր ով: Հաւաքական մեր մտահոգութեան առարկայ կ'ընենք երբեք Աւոնքերուն ապագան. ի՞նչ պիտի ըլլան անոնք որպէս հայ ասկէ տասը, քսան, երեսուն տարի վերջ, մտածա՞մ ես երբեք: Տո՛ւն պէտք է վերա-

դառնանք, տուն, ուրիշ ճար չկայ: Եթէ փոր մը հացն է ամբողջ կեանքի մը նպատակը, ես խերն եմ անիծեք այդ կեանքին: Մերը չունի կեանք է պարզապէս այս օտարութեան մէջ: Անցեալը այնքա՛ն քաղցրացած է հիմա, չես կրնար երեւակայել: Աւոյին ապա-
գան արդէն կը մտահոգէ զիս: Մէյ մը որ սկսի այստեղ դպրոց երթալ, ձեռքէ կ'ելլէ այլեւս: Օր առաջ պէտք է զինք Հայրենիք հասցնեմ: Հասկնալի է որ Քէթրինը դէմ կենայ ընտանեօք դադլթե-
լու գաղափարի մը: Եթէ ուրիշ լուծում կարելի չըլլայ գտնել, հա-
ւատա՛, յանձն պիտի առնեմ նոյնիսկ ձգել զինք ետեւ իր ծնողքին ու ազգականներուն մօտ, Մանչէսթըրի այս ծուխին մէջ, եւ մօրս ու Աւոյին հետ անցնիլ Հայաստան, որպէսզի, մեր հողին, նոյն հողին վրայ, մէկը խաղաղօրէն փակէ՝ իսկ միւսը բանա՛յ իր աչ-
քերը:

* * *

Պարտուողը ես էի անգամ մըն ալ: Առտուան մօտ Գէորդ սե-
փական իր ինքնաշարժով պանդուկ բերաւ զիս: Տարիներու ծուխով սեւցած շէնքերը լուռ կը հսկէին ամայի փողոցներուն երկու կողմերը: Ծամբու տեւողութեան լուռ էինք երկուքս ալ: Գէորդին «ճառ»ը բաց մը ձգած էր կարծես հոգիներէն ներս զոր դժուար կ'ըլլար լեցնել: Քիչ վերջ, երբ առանձին մնացի սենեակիս մէջ, կը մտածէի թէ որքան վար կը մնար հիմա իմ, մե՛ր հայրենասի-
րութիւնը, ազգասիրութիւնը՝ Գէորդինէն:

Ձէ՞ որ դարձի եկող անառակը աւելի կ'արժէ միշտ՝ քան միւս-
ները, որոնք հնազանդ, հաւատարիմ ու կարգապահ զաւակներ եղած են միշտ:

Եթէ անառակները կարգը խանգարող են երբեմն, բուժ, ան-
գիտակից, հլու հնազանդ «կարգապահ»ները չե՞ն արդեօք, որ իրենց կրաւորական կեցուածքով կը լծացնեն, ճահիճ կը դարձնեն երբեմն համայնք մը, հաւաքականութիւն մը, նոյնիսկ ժողովուրդ մը ամբողջ...:

«Հայու Բեկորներ»

ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՈՄԱՐ

Տարիներու թուականները եւ ժամանակի հատուածները որոշող, բացատրող եւ արձանագրող գիրքը կը կոչուի տոմար, տարեցոյց կամ օրացոյց:

Ազգեր Հին ժամանակէն օգտագործած են լուսնային, արեգակնային եւ կամ լուսնա-արեգակնային օրացոյցներ, որոնք հիմնուած էին արեւի եւ լուսնի շարժումներուն կամ երեւումներուն վրայ:

Ներկայ Հաշուարկումներով լուսնային ամիսը մօտաւորապէս 29 1/2 օր է. իսկ արեգակնային տարին՝ 365 օր 5 ժամ 48 վայրկեան եւ 46 երկվայրկեան:

Հայեր մօտաւորապէս մինչեւ 500 թուականը, Քրիստոսէ առաջ, գործածած են լուսնային օրացոյց, իսկ այդ թուականէն ետք գործածած են արեգակնային օրացոյց:

Եգիպտական տոմարը արեգակնային էր եւ տարին կը հաշուէր 365 օր: Հռովմէական տոմարը լուսնային էր սկիզբը եւ տարին ունէր 364 օր: Յուլիոս կայսրի (100-46 Ն.Ք.) հրամանով տարին ունեցաւ 365 օր եւ 6 ժամ եւ կոչուեցաւ Յուլեան տոմար: Այս տոմարի տարեշրջանը քիչ մը երկար է արեգակնային տարեշրջանէն:

Հրէական Տոմարը լուսնային է եւ տարին ունի 364 օր եւ քանի որ արեգակնային տարին (365 օրէն) նուազ է 11 օրով, քանի մը տարին անգամ մը լուսնային ամիս մը կ'աւելցնեն հաւասարեցնելու համար արեգակնային տարին եւ կը կոչեն գայն նահանջ տարի:

Պարսկական տոմարը նախապէս լուսնային էր եւ ունէր 365 օր, իսկ 651 (Յ.Ք.) թուականէն ետք սկսան գործածել արաբական տոմարը որ նոյնպէս լուսնային է:

Յունական տոմարը լուսնա-արեգակնային էր եւ տարին ունէր 360 օրեր: Մեթոն յոյն գիտնականը (432 Ն.Ք.) գտաւ իննեւաւասներեակը, այսինքն 19 տարիներու շրջան մը, որ կը պարունակէր 235 լուսնային ամիսներ, եւ որ կը հաւասարեցնէր լուսնային եւ

արեգակնային տարիները՝ իւրաքանչիւր 19 տարին անգամ մը, մէկ ու կէս ժամուայ տարբերութեամբ: Այս շրջանը կոչուեցաւ Ոսկեգիր եւ ընդունեցաւ նաեւ Հռովմէացոյց, Հրէաներուն եւ Քրիստոնեաներուն կողմէ:

Կ'ըսուի թէ երբ Հայկ նահապետ կը տիրէ Հայաստան աշխարհին, տարուան ամիսները կը կոչէ իր գաւակներուն անուններով՝ Նաւասարդ, Հոռի, Սահմի, Տրէ, Քաղոց, Արաց, Մեհեկան, Արեք, Ահեկան, Մարբրի, Մարգաց, Հրոտից: Նաւասարդ կը նշանակէ Նոր Տարի: Ամսուան 30 օրերը չունէին թուանշաններ, այլ կը ճանչցուէին 30 տարբեր անուններով, որոնք կը կրկնուէին ամէն ամիս, (օրինակ, Արեգ, Հրանդ, Արամ, Մարգար, ելլ.):

Կարգ մը Հաշուարկումներու հիման վրայ 2492 թուականը (Ն.Ք.) ընդունուած է Հայկական Տոմարի սկիզբի տարին: 2492 թիւին վրայ եթէ աւելցնենք ներկայ 2001 տարեթիւը կ'ունենանք 4493, որ է բուն Հայոց թուականը ներկայիս:

Ստեղծուած տոմարները ունէին իրենց թերութիւնները կամ հաշւական սխալները: Ժամերու եւ վայրկեաններու տարբերութիւնները տարիներու ընթացքին գումարուելով, սխալը կը հասնէր օրերու, ամիսներու եւ տարիներու: Հետեւաբար տոմարները կրած են փոփոխութիւններ եւ սրբագրուած են բազմիցս:

Հայոց մէջ օրուան 24 հաւասար ժամերու բաժանումը օգտագործուած է չորրորդ դարուն: Շաբաթուան առաջին օրը կը կոչուէր Միաշաբաթ (Կիրակի), երկրորդ օրը Երկուշաբթի, եւայլն: Նոյնպէս չորրորդ դարէն սկսեալ Միաշաբաթը կամ Կիրակին նուիրուած է ի յիշատակ Քրիստոսի յարութեան:

Հայկական տարին ունէր 12 ամիսներ, իւրաքանչիւրը 30 օր, եւ լրացուցիչ ամիս մը որ ունէր 5 օր որ կը կոչուէր Աւելեաց, ընդամենը 365 օր (12x30+5=365): Սակայն այդ տարին կարճ էր արեգակի տարին 6 ժամով:

Յայտնի եղաւ որ 1460 տարուան մէջ այդ 6 ժամերու տարբերութիւնները գումարուելով կը ստացուէր մէկ տարուան տարբերութիւն մը: Ուրեմն, Հայոց տարին, բաղդատած Յունաց եւ Հռովմէացեաց կամ Նոր տոմարին հետ, ցոյց կու տար տարի մը աւելի: Այս տարբերութիւնը ուղղելու համար Մովսէս կաթողիկոս 551 թուականին ընդունեց նահանջ տարիի դրութիւնը աւելցնելով մէկ օր, իւրաքանչիւր չորս տարին անգամ մը, Աւելեաց ամիսին վրայ:

352-ին տոմարագէտ Անդրէաս Բիւզանդացին կազմած էր 200-ամեայ եկեղեցական տօներու աղիւսակ (ցուցակ) մը որ կը գործածուէր նաեւ մեր եկեղեցիին կողմէ: Այդ աղիւսակի շրջանի աւարտին, այսինքն 552 (352+200) թուին, Հայոց համար կը սկսի նոր դարաշրջան մը որ կը կոչուի Հայոց Մեծ Թուական:

Հայոց մեծ Թուականէն 532 տարուայ շրջան մը անցնելէ ետք, 1084(552+532) թուականին, նահանջ տարիի դրութիւնը գործադրուեցաւ Յովհաննէս Սարկաւազ Իմաստասէրի պատրաստած 532 տարուան նոր օրացոյցով, որ տեւեց մինչեւ 1616 թուականը, եւ նոր տարուան թուականը Փետրուար 29-էն տեղափոխուեցաւ Օգոստոս 11-ին, ինչպէս որ էր 428 թուականին: Այս ձեւով Հայերը ունեցան իրենց անշարժ տոմարը: 1084 թուականը կը ճանչցուի որպէս Հայոց Փոքր Թուական, որովհետեւ տոմարի մէջ կարգ մը փոփոխութիւններ կատարուեցան եւ տարիները հայտնելու նոր դրութիւն մը հաստատուեցաւ:

326 թուականին, Նիկիոյ Սուրբ Ժողովի որոշման համաձայն, զատիկը պէտք էր տօնուէր գարնան գիշերահաւասարին (equinox) յաջորդող լիալուսնէն ետք առաջին կիրակին: Այդ մտքով 1412 թուին Հռովմի մէջ սրբագրեցին Յուլեան տոմարը: 1682 թուին Գրիգոր 13րդ Պապի որոշումով գործադրուեցաւ այդ սրբագրուած տոմարը որ կոչուեցաւ Գրիգորեան տոմար: 326 թուականէն մինչեւ 1682

թուականը Յուլեան տոմարը ունէր 10 օրուան սխալմունք մը որ Գրիգորեան Տոմարը սրբագրեց:

1759-ին Սիմէոն Երեւանցի կաթողիկոսը կազմած է Հայ եկեղեցոյ օրացոյցը եւ Յունուար 6-ը նկատած է տարուան սկիզբը:

1920 թուին Հայաստանի մէջ ընդունուեցաւ Գրիգորեան տոմարը: Իսկ 1923-ին Հայ եկեղեցին եւս պաշտօնապէս ընդունեց Գրիգորեան տոմարը:

Ահաւասիկ կը տեսնենք թէ րաւականին բարդ է տոմարի պատրաստութիւնը: Սակայն Հայ եկեղեցին ունեցած է հմուտ անձեր ինչպէս Անանիա Շիրակացի (7րդ դար), Յովհաննէս Վանական (8րդ դար), Յովհաննէս Սարկաւազ Իմաստասէր (11րդ դար), Յակոբ Դրիմեցի (+1426), Ազարիա Զուղայեցի (17րդ դար), Վարդան Կարբեցի (18րդ դար), Սիմէոն Երեւանցի Կաթողիկոս (18րդ դար), եւ այլն, որոնց շնորհիւ Հայոց ունեցած են իրենց յատուկ տոմարը:

Մեր եկեղեցին ներկայիս կը գործածէ թէ՛ արեգակային եւ թէ՛ լուսնային տոմարական ձեւերը՝ կազմելու եւ որոշելու եկեղեցական տօները:

Յուլեան տոմարը կը ճանչցուի որպէս Հին տոմար, իսկ Գրիգորեան տոմարը՝ Նոր տոմար: Հինի եւ Նորի մէջ կայ օրերու տարբերութիւն: Այդ տարբերութիւնը 1700 թուականին 10 օր էր: Ներկայիս եւ մինչեւ 2100 թուականը այդ տարբերութիւնը 13 օր է: Իսկ 2100-2200 թուականներուն այդ տարբերութիւնը պիտի ըլլայ 14 օր: Հին տոմարով Յունուար 6-ը կ'ընէ Յունուար 19 (6+13), Նոր տոմարով: Տակաւին եկեղեցիներ կան, ինչպէս Երուսաղէմի մէջ, որոնք կը գործածեն Յուլեան (Հին) տոմարը:

Գրիգորեան տոմարը եւս ունի որոշ անճշտութիւններ: Երբ Հինի եւ Նորի միջեւ օրերու տարբերութիւնը կը հասնի մեծ տարրոշման, տոմարագէտներ պիտի սրբագրեն զայն եւս:

Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան

Հանգստեան Ժամի Աղօթք

Քառասնօրեայ Պահոց շրջանին համար, Հայ եկեղեցին սահմանած է ժամապաշտութեան երկու կարգեր, որոնք կը կատարուին փոխմիփոխ ամեն շաբաթ. անոնք են՝ Խաղաղական Ժամերգութիւն, որ կը կատարուի «ի դէմս Հոգւոյն Աստուծոյ, այլեւ ի դէմս Բանին Աստուծոյ» եւ Հանգստեան Ժամերգութիւն, «որ կատարի ի դէմս Հօր Աստուծոյ»:

Հանգստեան Ժամերգութիւնը կը սկսի սաղմոսով, ապա կը շարունակուի մաղթանքով, քարոզով, աղօթքով, Աւետարանի ըմբերումով, Գրիգոր Նարեկացիի նշանաւոր աղօթքներով՝ «Մաղթանք Զօրաւորք, Արեւուիբաց Գիշերայնոյ, Բան ԺԲ. եւ Բան ԽԱ.» եւ Ներսէս Շնորհալիի «Հաւատով Խոստովանիմ» աղօթքով:

Այս ժամերգութեան մէջ կ'աղերսուի Հայր Աստուծմէ խաղաղութեան հրեշտակը առաքել՝ պաշտպանելու հաւատացեալին հոգին եւ մարմինը գիշերային երկիւղալի գիշերէն եւ անխոռվ պահելու տիւ եւ գիշեր: Ապա կը թախանձուի ռախի որդայթէն հեռու պահել ամենքը, որպէսզի անձնիւրոք կարենայ հանգիստ, ապահով ու անվրդով ննջել:

Գրիգոր Նարեկացիի խորունկ աղօթքը Տիրոջմէ կը խնդրէ որ Ան «Տեսնազորէ իր անուամբ լուսանցոյց յարկին երդիքը, պարփակէ իր ձեռքերով տաճարին առաստաղը, զծագրէ իր արեամբ սենեակին սենը» որպէսզի չըլլայ թէ քունը խանգարուի անձին որեւէ գայթակղութեամբ:

Հանգստեան Ժամերգութեան աւարտին, յետ մաղթանքի, մեղմ ու աղու ձայնով կ'երգուի «Փառք քեզ, Տէր» գողտրիկ, բովանդակալից ու իմաստալից աղօթքը: Աղօթքը կը սկսի հետեւեալ տողերով՝

«Փառք քեզ, Տէր Աստուած մեր, որ պարգեւեցեր զօրս զայս բարեաւ եւ խաղաղութեամբ անցուցանել»:

Հայուն նկարագրին ու խառնուածքին յատուկ է աղօթքն սկսիլ Տիրոջ փառաբանութեամբ, փառատրութեամբ եւ օրհներգութեամբ: Աստուծոյ փառքը կը կազմեն տիեզերքը եւ մարդկային ստեղծագործութիւնը: Հայր ունի երախտագրած սիրտ. ան կը յայտնէ իր խորին երախտիքը եւ զնահաատութիւնը որ Աստուած կը պարգեւէ օր մը լի բարիքով եւ խաղաղութեամբ:

Աշխարհը լի է չար մարդոց մտածումներով եւ արարքներով: Չարը ամենուրեք է ու երբեմն նոյնիսկ՝ տիրական: Էր ժամանակ երբ բարութիւն, մաքրութիւն եւ անարատութիւն օրինած ու օծած էին աշխարհը: Ներկայիս շատ բան փոխուած է: Մարդկութիւնը դարձած է անձնակեղծում եւ ծայր աստիճան եսասէր: Այս անձնահատկութեան զագրելի մոլութիւնը ոչ միայն

ինքնակործանման առաջնորդած է անձը, այլեւ պատճառ եղած է որ այլ չարիքներ եւս յառաջանան: Բազում աղետներ ու անլուր դժբախտութիւններ պարզապէս արդիւնք են բարիքի բացակայութեան կամ չգոյութեան: Ուստի, բարի ու ջերմեռանդ վանականը սրտի անսահման գոհութեամբ կը փառաստրէ իր Արարիչը, որ թոյլ կուտայ «բարեաւ» անցընել իր օրը: Այստեղ կարեւորութեամբ կը յիշուի նաեւ «խաղաղութեամբ անցուցանել»-ու աներաժեշտութիւնը: Ժողովուրդը մը որ դարերէ ի վեր տեսած է լոկ սուր ու սրածուքիւն, թալան ու կողոպուտ, հարկ ու աւերակ, խժոժութիւն ու անարդարութիւն, կազ ու պատերազմ, բնական է որ աւելի քան որեւէ մէկը պէտք ունենար խաղաղութեան, հանդարտ գոյութեան, հոգւոյ անդորրութեան, որպէսզի կարենար ոչ թէ սոսկ իր մարմնական գոյութիւնը պահպանել, այլեւ կարենար ստեղծագործել եւ իր լուծման ընծայաբերել համաշխարհային մշակոյթի գանձարանին: Այս աղօթքի առաջին հատուածին մէջ ճգնաւորը կը ներկայացնէ մեր Ժողովուրդը. անոր ճնճերող ու խորապէս տոչորուող հոգին է որ կը պարզուի: Անոր մղկտացող ու մորմոքող սիրտը լոկ խաղաղութիւն կը տենչայ, քանզի առանց խաղաղութեան, չկայ բարութիւն, մարդասիրութիւն, մարդկութիւն:

«Մարդասէր Աստուած, զառաջակայ գիշերս որ ի վերայ մեր գալոց է, ի մեղաց փրկեա, ի չարեաց ազատեա, եւ ի գործս բարիս առաջնորդեա»:

Գիշերը ահարկու է՝ անգոր ու անպաշտպան Ժողովուրդի համար: Մութին, դաժան ոսոխը դարանակալ կը սպասէ իր անմեղ որսին: Խորին մութին մէջ կը պատահին քառմնելի արարքներ, զագրելի ոճիրներ, կը հնձուին անմեղ կեանքեր: Մութ արարքները կը գործուին մութին մէջ վասնզի կ'ախորժին մթութենէն, «զի էին գործք իւրեանց չարութեան»: Լոյսին չքացումով, անհետացումով, կը վերանայ նաեւ բարիքը: Ժողովուրդը իր անպատասպար վիճակին մէջ, անձկութեամբ ու մտահոգութեամբ, երկիւղով ու դողով կ'աղերսէ որ հետզհետէ տարածուող գիշերը անցնի առանց աղետի, փորձանքի, զայրակոյութեան ու չարութեան: Գիշերն իր հետ կը բերէ մեղքեր որոնք սանձազերծ կը թափառին ու կուգան բնակիլ անօրէն ու ամբարիշտ մարդկանց սիրտերէն ներս: Մեղքը հրապուրիչ է, առիքնոյ, դիւքող, եւ կը հանդիսանայ մարդկութեան փորձաքարը: Մեղքը շատ կողմերով գեղեցիկ է, շլացուցիչ, փայլուն. կը գերէ սիրտեր, կը գրաւէ անմեղունակ հոգիներ եւ կը խորտակէ, կը կործանէ կեանքեր:

Գիշերը ահի ու սարսափի կը մտնէ մարդս ոչ միայն արտաքին ուժերու յարձակումով, այլեւ՝ ներքին: Ներքին փորձութիւններու եւ զայրակոյութիւններու բոյնը մարդուս միտքն ու հոգին են: Միտքը կը նիւթէ, կը սարքէ, կը ծրագրէ եւ կը յօրինէ մեղքերու տեսակներ: Հոգին եւս, անձնատուր չար խորհուրդներու, ի գործ կը դնէ չարեաց իշխանի մատուցած աղիտաբեր մտածումները եւ անձը կորստեան կը մատնէ՝ անոր բարոյական վարկը կործանելով: Աղօթքին մէջ կը խնդրուի թունալից ու վտանգաւոր բաժակէն հեռու պահուիլ եւ ազաւ կացուցուիլ բոլոր

պատուհասներն: Չարիքն ազատելով, համեստ ու խոնարհ վանականը անմիջապես կ'աւելցնէ. «եւ ի գործս բարիս առաջնորդեալ»: Բարի գործեր կատարելու առաջնորդուիլը աւելի քան բարոյական պարտաւորութիւն համարուած է մեր ազգին համար: Մեր ազգի զաւակները ցանկացած են իրենց բովանդակ կեանքը բարիք մատուցելով պարտւել, օծել, հարստացնել, իմաստաւորել ու արժեւորել: Իրաւամբ, կեանքը կ'երանգաւորուի եւ իմաստ ու նպատակ կը զգենու միայն բարիք շաղ տալով: Մեր անմահանուն զրազեւ ու մեծ քննադատ՝ Յակոբ Օշական պիտի ըսէր. «Ասիկա ձայնն է այն ժողովուրդին, որուն տուները բաց եղան ամեն կարօտեալի, որ իր հացը բաշխեց ամեն ուզողի, եւ արեւելքի մէջ միս մինակը ներկայացուց սա այլապաշտ, ուրիշներուն հասնող հոգեբանութեան ամենէն կարկառուն պատկերը»: Այլոց բարիք ընելու, անոնց անմիջական ծովածաւալ կարիքներուն փութալու եւ հոգալու այս բացառիկ վերաբերմունքը առհաւական բնոյթ ունի: Այսպէ՛ս ըմբռնեցին ու ասպնեցան մեր լուսամիտ, բարեհամբոյր ու քաղցրազուր մախահայրերը: Չկայ քրիստոնէութիւն առանց բարի արարքի, վասնզի արարքն է որ կ'արդարացնէ, կը հունաւորէ ու կ'իմաստաւորէ մտածումը:

«Առաւօտու օրհնութեանցն եւ փառաբանութեանցն արժանի արա զամենայն հաւատացեալս անուանդ քում սրբոյ, եւ պահեա ի խաղաղութեան»:

Արեւածագին, կրօնաւորը վաղ սքսիւելով իր թմբիւրէն, կ'արձանանայ Տիրոջ տաճարին մէջ եւ կ'արտասանէ. «Տէր, եթէ զշրթունս իմ բանաս, բերան իմ երգեսցէ զօրհնութիւնս քո»: Օրհնութեան երգերով, սաղմոսներով ու աղօթքներով կը սկսէր վանականին օրը: Աշխատանքէ եւ ամեն տեսակի զբաղումէ առաջ կուգար աղօթքը. իսկ աղօթքը միշտ կը սկսէր Տիրոջ անուան փառաբանութեամբ: Յ. Օշական անդրադառնալով այս տողերուն, կը գրէ հետեւեալը. «Այդ օրերուն մարդիկ իրենց գործին, զբաղումներուն, մեղքերուն իջնելէ առաջ կ'ընդունէին Աստուծոյ լոյսը, այդ կիսամութ կամարներուն ներքեւ երգելու համար իրենց գոհունակութիւնը՝ անհետացող գիշերին արաստիներէն գերծ մնացած ըլլալու»: Աղօթքին մէջ Աստուծոյն կը խնդրուի արժանացնել հաւատացեալներու խումբը լուսածագի աղօթքին, փառատրութեան, գովերգութեան:

Տիրոջ սուրբ անունը դաւանողներու, այսինքն՝ ընդունողներու դասը, անբիւ է ու անհամար: Այլ խօսքով, քրիստոնէայ կամաւոր բանակի անդամները բազում են եւ սփռուած ամբողջ աշխարհով: Անոնք եւս ներառուած են հայուն աղօթքին մէջ որովհետեւ զիրենք եղբայրացնող յայտարար գիծ մը կայ. զիրար զօղող, շաղկապող օղակ մը կայ, եւ վերջապէս, իրար միաձուլող, միախառնող եւ միաւորող ոգի մը կայ. այդ մեր Տիրոջ անտեսանելի ոգին է, որ կը շրջի ամենուրեք, կը թեւածէ ազատօրէն եւ զմեզ համախմբելով կը դարձնէ իր հարազատ զաւակները: Այս մասին շատ գեղեցիկ ու իմաստալից կերպով կ'արտայայտուի Յ.

Օշական. « (Այս) Բառերում ետին՝ քրիստոնեայ մեծ եղբայրութիւնը (կայ). Ուշագրաւ է որ մեր աղօթքները ըլլալով հանդերձ մասնաւոր ժողովուրդի մը հոգեկան ապրումներում արտայայտութիւնը ըլլան նոյն առեւն համամարդկային շէշտով մը քորում: Մենք ենք որ հեղինակած ենք հայ քրիստոնեայ տարազը, երկու յոսքները տարօրէն ընդարձակելով դէպի իրենց ծայրագոյն առումները: Ասիկա գերի ժողովուրդի մը ծարաւէն չի բխիր միայն, դէպի տիեզերական եղբայրութիւնը: Ասիկա քերես ամենն խուլ ալքերէն կուգայ այս ժողովուրդին: Մեր օրերուն մեր իմացական հակամարտութեանց մէջ համամարդկային սա զգայարանքը այսպէսով կը հաշտուի մեր հիմնական նկարագիրներուն հետ»: Արդարեւ, այսպէ՛ս հասկցած է հայ եկեղեցին Աւետարանի պատգամած եղբայրութիւնը, որ կը պատկանի համայն մարդկութեան: Հայուն բարձրահոգութիւնը եզակիօրէն բացայայտուած է միշտ պատմութեան մէջ:

«Տէր Աստուած մեր, տուր զքո խաղաղութիւնդ ամենայն աշխարհի, բարձր զգաստմն եւ զպատուիսն ի յարարածոցս»:

Եղբայրութեան համամարդկային զաղափարին ստորներ կը յիշատակուի նաեւ խաղաղութեան սքանչելի զաղափարը: Միջնադարի կղերը ոչ միայն խաղաղութիւն կ'աղերսէ իր փոքրիկ ազգին ու ածուին համար, այլեւ խաղաղութեան պահանջքը կ'ընդարձակէ բովանդակ աշխարհի վրայ, վասնզի խաղաղութեամբ միայն կ'ապահովուին մարդկային գոյութիւնը, կեանքը, եւ կը պայմանաւորուի փոխյարաբերութիւնը ընդ մէջ մարդկանց: Յ. Օշական իրաւամբ կը գրէ. «Տիեզերական եղբայրութեան մեր կարօտն է որ կ'աղբերանայ այդ տարազներէն: Աւելի ընդարձակել այս տարազը, գտնելու համար համաշխարհային խաղաղութիւնը աղօթողի մտքին մէջ, պիտի չըլլար սխալ»:

Բովանդակ Աստուածաշունչը լի է դէպքերով ու նկարագրութիւններով ուր երկնի եւ երկրի Արարիչը իր անաւոր զայրոյթը կը յայտնէ՝ պատուիսներու, փորձանքներու եւ բազմապիսի աղէտներու ենթարկելով մարդկութիւնը՝ իբրեւ պատիժ անոր անուղղայ կեանքին, յոռի վարք ու բարքին, յանձնապատասխան դիրքին, զոռոգամտութեան ու ենթադրեալ կամ կարծեցեալ անխոցելիութեան: Հին աշխարհի մէջ տիրական էր այն կարծիքը որ տեղի ունեցող բոլոր դժբախտութիւնները արդիւնք էին Աստուծոյ բարկութեան: Բնութեան տարերց պատճառած մեծամեծ վնասները եւ կործանումները, ինչպէ՛ս՝ երկրաշարժ, կայծակ, ամպրոպ, շանք, պտուտահողմ, հեղեղ, հրդեհ, հրաբուխ, համաճարակ եւ այլ տեսակի աղէտալի ու կսկծալի փորձանքներ ու ակստեր կը վերագրուէին Աստուծոյ անհանդուրժողութեան եւ անմեղադամտութեան: Յ. Օշական այս առթիւ կը գրէ. «Չուր տեղը չէ որ մեր եկեղեցին, աղէտներու նախօրին կամ առեւն, հաստատած է մասնաւոր պաշտամունք: Նախապաշարում մը չէ աղօթքով անձրեւ ուզելը երաշտի տարիներուն»: Ասիկա «դարերու մտայնութեան ցուլն է»: Հայ եկեղեցին այսօր եւս կը կատարէ անդաստանօրինք, որուն

ընթացքին ոչ միայն կ'օրհնուին աշխարհի չորս ծագերը, այլև Աստուծո՛ւ կը խնդրուի օրհնել եւ պահպանել անդաստանս եւ պտղաբերութիւն տարւոյս»:

«Ողորմեա հարց եւ եղբարց մերոց, կենդանեաց եւ մեռելոց»:

Վանականը իր սրտառու աղօթքին ու մաղթանքին մէջ կը խնդրէ Աստուծո՛ւ ողորմութիւն իր հայրերուն եւ եղբայրներուն՝ կենդանի եւ հանգուցեալ: Եկեղեցական եռամեծ հայրերը եւ ներհուն դեմքերը ամառապետս մեծապէս ազդած ու դպած կը թուին ըլլալ վանականներուն եւ կրօնաւորներուն հոգիներուն: Անոնց մեղոյշ հայեացքէն չեն խուսափիր նաեւ իրենց եղբայրները, որոնց հետ միատեղ կ'ապրին վանականի խաղաղ ու համերաշխ Կեանք: Յ. Օշական կը գրէ. «Հայրերը քերես հեղինակի մտքին մէջ կը մասնաւորուին միաբանական իմաստի մը մէջ: Մեծաւորը՝ հայրը բոլորին, եւ միաբանութիւն մը չունէր աւելի սրտառու ինքնակենսակ մը քան ոգեկոչելը իր միաբանութեան մեծ դեմքերուն, հայրերուն: Երախտագիտութեան զգացումէն աւելի է կեցուածքը: «Եղբայրը» դարձեալ վանական տարազ մըն է: Վանականները սովոր էին գիրար «եղբայր» կոչել»:

Վանականը, իրեն կարգին յատուկ յարգանքով ու կոչումով, կը յիշատակէ ոչ միայն ողջերը, այլեւ՝ ննջեցեալները: Կենդանի մարդկանց հանդէպ տածուած սէրը, ակնածանքը եւ պատիւը ամենուրեք զտանելի սովորութիւն էին հին ատեն, բայց կ'ակնկալուէր որ ննջեցեալներուն հանդէպ նոյն հոգատարութիւնը եւ բժախնդրութիւնը չցուցաբերուէր: Մեր իմաստուն մախնիք սակայն երբեք մտահան չեն ըրած կամ անտեսած ննջեցեալները: Յ. Օշական կը գրէ. «Ժնչ որ քաղցր է եւ սրտապնդիչ այս փոքր նախադասութեանց ետին, այն ալ ողջերուն եւ մեռելներուն համակարգումն է մեր սիրոյն մէջ: Այսօր, օրուան կեանքը մեզ այնքան առած է իր մտահոգութեանց մէջ որ քիչ ատեն ունինք մեր մեռելներով զբաղելու: Այդ օրերուն մեռելները դիւրին չէին մեռներ, իրենց գերեզմանէն ալ անդին կ'ապրէին եւ իրենց բարիքը, յիշատակը, ոգեւորութեան, գործունէութեան աղբիւր էր ապրողներուն համար»: Արդարեւ, ի՛նչ արդարացի ու ճշմարտացի են այս խօսքերը: Մեռելները կ'ապրէին մարդոց յիշողութեան ու գիտակցութեան մէջ: Անդենականն անոնք յոյսի ու յոյսի մասնիկով մը կը լուսաւորէին անոնց միտքերը, կը յուսադրէին, կը քաջալերէին եւ մանաւանդ կը ներշնչէին ու գործի կը մղէին: Ննջեցեալները, այո, «դիւրին չէին մեռներ», վասնզի անոնց խօսքերը, մտածումները, գործերը, գրութիւնները եւ այլ տեսակի հոգեւոր ու իմացական արտադրութիւնները յաւերժական կոթողներ էին, որոնք կուգային յիշատակարաններու նման յիշեցնելու եւ պանծացնելու անցնող դեմքերուն մեծութիւնը: Յ. Օշական այստեղ հրաշալիօրէն կ'աւելցնէ. «Ժր մեռելները չմոռնալը, անոնցմով խանդավառուիլը հոգեւոր արժէքներու սպասարկու ժողովուրդներու մէջ կը դիտուի: Փարթամ դամբարանները միայն դրամական ցուցանուլութեան

փաստեր չեն, ինչպես է այսօր յաճախ պարագան, այլ կը խօսին մեղեկներուն արժեքն: Իր մեղեկները յարգող ժողովուրդը մեծ է»:

«Ողորմեա զեկեղեցի շինողաց, երայխաւորաց, պտղատուից, սպասաւորաց, եւ այնոցիկ՝ որք ընդ հովանեաւ սրբոյ եկեղեցոյ են համգոյցեալ»:

Եկեղեցի կառուցելը միջին դարերուն յանդուգն զաղափար էր, անիրազործելի ու անիրականաճալի՝ մանաւանդ պարզ շինականին կամ քաղաքացիին համար: Աղօթատուն շինելը կ'արտացոլէր հաւատքի արտայայտութեան բարձրակետը: Ամենքին վիճակուած չէր այդ մենաշնորհը, պատիւը եւ փառքը: Եւ իրօք, սակաւք կրնային ձեռնամուխ ըլլալ նման մեծածախս շէնքերու կամ սրբազան համալիրներու կառուցման: Պատմութեան մեզի յայտնի է թէ ինչպէս հայ նշանաւոր վանքերը, մենաստանները, դարերով ծառայած են ոչ միայն իբրեւ աղօթատեղիներ, այլեւ իբրեւ մշակոյթի կարեւոր կեդրոններ, մտքի կաճառներ, իմացական ու հոգեւոր օճախներ, ուր ճգնած, աղօթած, խոկած, աշխատած, ստեղծագործած, արտադրած ու կեանք մաշէցուցած են հազարաւոր խստակրօն մենակեացներ, մոռոզներ եւ միաբան եղբայրներ: Այդ աղօթատուները իրենց մուտքերուն, կամարներուն, խոյակներուն, խաչքարերուն վրայ եւ այլուր, կը կրեն անթիւ արձանագրութիւններ, բարերարներու բարեգործութիւնները յիշատակող համառօտագրութիւններ, ամոնց բազմաչարչար հոգիներուն համար մրմունջ մ'աղօթք արտասանելու խնդրանքներ՝ «Յիշեա զհոգիս ...», «Աստուած ողորմի զհոգիս ...» եւն:

Եկեղեցին մասնայատուկ տեղ կը գրաւէր իւրաքանչիւր հայու կեանքին ներս: Անոր կառոյցը պետք է ըլլար շքեղ, պերճ, վեհ, եզակի, վասնզի «անիկա խտացումն էր ամենն ազնիւ փափաքներուն: Անիկա արժանի պետք էր ըլլար իր մէջ Աստուածը ընդունելու: Կը հասկցուի որքան դժուար էր մարդոց մեծ մասին համար այդպէս փառքի մը կեդրոնին մէջ տիրական բաժին մը սեփականել. ասոր համար է որ եկեղեցի շինելը մարդկային փառասիրութեանց զազաթը կը կազմէր»: Մեր պատմութեան մէջ ուշագրաւ է այն պարագան երբ իշխաններ, արքաներ կամ ունեւոր եւ փարքամ վաճառականներ եկեղեցի կառուցած են ի դիմաց իրենց գործած բիրաւոր ծանրակշիռ մեղքերուն: Յ. Օշական կ'ըսէ. «Այդ դարերուն, աւագ՝ ազնուական դասերու մէջ քստմենելի ճիւղներ քիչ մը շատ ընդհանուր էին: Եկեղեցի մը յաճախ կը ծածկէր այդ մեղքին յիշատակը այս աշխարհին համար եւ ժողովրդական նախապաշարման մէջ կ'ապահովէր երկինքը»:

Այս իրիկնային քննոյշ աղօթքին մէջ կը յիշուին նաեւ երայխաւորները, որոնք սիրով ստանձնած էին հոգատարութիւնը եկեղեցոյ եւ իրենց կեանքը գոհաբերած էին անոր բարեւաւման, բարեգարդման ու կարգաւորման: Այս եկեղեցական բարերարութիւնը

արդարեւ իբրեւ խթան ու խայծ պիտի ծառայէր այլոց, որպէսզի անոնք եւս հրապարուէին ու մուիրուէին մման սրբազան գործի:

Հին ատեն սովորութիւն էր եկեղեցականներուն զիւղերը շրջիլ եւ զիւղացիներէն պտղի կամ հարկ հաւաքել վանքերուն համար: Երկրի օրինեալ բերքերէն բաղկացած այս հոգեւոր տուրքը կ'ընդգրկէր զարի, ցորեն, իւղ, պանիր, կարագ, ձէք, պտուղ եւն: Այս պտղին ժողովուրդը սիրալսօժարօրէն կ'ընծայաբերէր վանքերուն: Բրտմաթոր ու ծանր աշխատանքով ձեռք բերուած այս արտադրութենէն բաժին մըն ալ վանականներուն յատկացնելու կամ մուիրելու այս գեղեցիկ ու բարի սովորութիւնը դեռեւս տասնեակ տարիներ առաջ կենդանի էր: Յ. Օշական կ'ըսէ. «Վանականը տեսակ մը իրաւունքի վատահոլութեամբ չէր վարաներ, պարկը ուսին, ներկայանալ զիւղացուն կալը, առնելու համար դարերով մուիրագործուած իր բաժինը անոր ցորենէն»: Եկեղեցին երախտապարտութեամբ կը յիշէ պտղատուները աղօթքներուն մէջ՝ իրենց բացառիկ բարեգործութեան եւ առատաձեռնութեան համար:

Երախտաւորներուն եւ պտղատուներու շարքին կը յիշատակուին նաեւ եկեղեցւոյ սպասաւորները, որոնց պարտականութիւնն էր ստօրեայ գործերու ստանձնումը: Անոնք մասնաւոր պաշտօնով կը կարգուէին իբրեւ ծառաներ եւ կը կատարէին եկեղեցւոյ մաքրութեան, դոնապանութեան, կարգապահութեան, մասի եւ նշխարի պատրաստութեան եւ այլ յարակից աշխատանքներ:

Այս առիթով, Յ. Օշական գեղեցիկ վկայութեամբ մը մեզի կը յիշեցնէ որ «ուխտով այս ասպարէզին ընդմիջտ շղթայուած այս մարդերուն մէջ երբեմն մեծ հոգիներ ալ կային որոնք եկեղեցւոյ մեծ դեմքեր եղան. կը յիշենք Սուրբն Ներսէս Լամբրոնացին՝ մէկ հատիկը ասպետ իր հօրը: Մնողքը զայն ուխտով ունեցան: Տղուն գեղեցկութիւնը պահ մը մոռցուց ծնողքին այդ ուխտը բայց ծանր հիւանդութեան մը տազմայալ կրկին արժեւորեց ուխտը: Տղան յանձնուեցաւ Աստուծոյ տան եւ սպասաւորութենէ բարձրացաւ արքեպիսկոպոսութեան, Ժամանակի ընթացքին»: Ուրիշներ եւս, Լամբրոնացիին մման, պարզ սպասաւորութենէ բարձրացած են եկեղեցւոյ մուիրապետական բարձրագոյն աստիճանին՝ շնորհիւ իրենց ուխտապահութեան, հաւատարմութեան եւ ծառայասիրութեան:

Հանգուցեալ եկեղեցականներուն եկեղեցիէն կամ տաճարէն ներս թաղուիլը հին սովորութիւն էր: Հայաստանի կարգ մը վանքեր կենդանի օրինակ են այդ հնամենի սովորութեան: Վանքի շրջա բակին մէջ թաղուիլը եւս թոյլատրուած էր բարձրաստիճան եկեղեցականներուն եւ կամ երեսլի դեմքերուն, իշխաններուն, մուիրատուներուն եւն: Տաճարէն ներս եւ անոր շրջակայքը թաղելու հիմնական պատճառներէն մէկը ոսկորներուն, նշխարաց կամ մասուրքներուն ապահովութիւնն էր ի դիմաց ոսխի բիւրաւոր յարձակումներուն, ասպատակութիւններուն եւ սրբապղծութիւն-

ներում: Միջին դարերում յաճախակի էին դիակապուտներու արշաւանքները ի վերայ դիակաց: Եկեղեցին առաջը առնելու համար մնան տգեղ ու գայթակղեցուցիչ դէպքերու, կը պաշտպանէր դիակը եւ անով՝ անձին յիշատակը՝ թաղելով ընդ հովանեաւ ա. եկեղեցոյ:

«Տէր Աստուած, օգնեալ թագաւորացն քրիստոնէից եւ իշխանացն բարեպաշտից, գորաց եւ զաւակաց նոցին՝ պահելով ի խաղաղութեան»:

Հեղինակը աղաչաւոր ձայնով կը պաղատի Աստուծոյ՝ օգնելու քրիստոնեայ թագաւորները եւ բարեպաշտ իշխանները, անոնց զօրքերը եւ զաւակները՝ հաւանաբար ի դիմաց ոչ-քրիստոնեայ կամ անաստուած ազգերու զրոհում կատարող սապատակախումբերու եւ հրոսակախումբերու: «Արեւելքի այլադէմ բռնաւորներու լուծին տակ հեծող քրիստոնեային ամենէն սրբազան պաղատանքն է սաիկա: Հայը քրիստոնեայ թագաւորներու համար երկնային օգնութիւնը երբ կը պաղատի, խուլ երազն ունի իր երկրին կարելի ազատութեան», կը գրէ Օշական: Քրիստոնեայ թագաւորները եւ անոնց ստորակայ իշխանութիւններն էին որ պիտի պահէին ու պահպանէին կրօնական ազատութիւնը եւ պաշտամունքը: Աստուածային միջամտութեան եւ օժանդակութեան կը դիմուի որպէսզի քրիստոնէութիւնը շարունակէր մնալ իբրեւ տիրական ու յաղթական կրօն եւ իբրեւ այդպիսին կարենար ապահովել իր յաւերժական երթը:

«Տէր Աստուած մեր, պահեալ զառաջնորդս եւ զեղբայրութիւնս մեր ամբողջ եւ անխոռվ ի կամս ողորմութեան քոյ»:

Վառական կեանքի առաջնորդները մեծ դեր կը կատարէին: Անոնք հոգեւոր ծնողներ էին, խորհրդատուներ, վարդապետներ եւ դաստիարակներ՝ համայն եղբայրութեան անդամներուն: Իբրեւ գլխաւոր դէմքեր, անոնք կը վայելէին ամենքին սէրը, վստահութիւնը, համակրանքը եւ ակնածանքը: Առաջնորդներուն եւ եղբայրներուն փոխադարձ յարաբերութիւնը սիրալիք էր, ջերմ, անկեղծ: Աղօթքին մէջ կը խնդրուի բովանդակ հոգիները պահել անխոռվ, անվրդով, խաղաղ:

«Նշանաւ սուրբ եւ պատուական խաչի քով, հալածեալ գերեւելի եւ զաներելոյք թշնամին ի սահմանաց մերոց եւ ի բնակութենէ մերմէ»:

Սուրբ եւ պատուական խաչի զօրութեան կը դիմուի՝ հեռու պահելու երեւելի եւ աներելոյք թշնամին երկրի սահմաններէն եւ բնակատեղիներէն: Երեւելի թշնամին, իր մշտական անբաղձալի ու ատելի ներկայութեամբ, կուգար աւերելու, քարոքանդ ընելու եւ բնաջնջելու՝ քաղաքներ, գիւղեր, աւաններ, ոռոգի կոխան ընելու՝ հերկուած ու ցանուած արտեր: Աներելոյք թշնամին եւս իր խորտակիչ ուժերով ու թաքուն ծուղակներով կուգար զհչերով հրապուրելու, զզլխելու եւ գայթակղութեան առաջնորդելու:

Միաբանութիւնը սրտագին կ'աղօթէ որ հայրենի երկիրը նմէր անքոյք եւ մնար Աստուծոյ պաշտպանութեան ու հովանաւորութեան ներքոյ:

«Փրկեա զմեզ ի երոյն յաւիտենից, եւ քեզ փառք յաւիտեանս, ամէն»:

Յաւիտենական հուրը կը խորհրդանշէ հոգիի անվերջ տանջանքը: Եթէ արդար հոգիներուն համար վերապահուած էր երանական տեսութիւն, ապա ամբարիշտ հոգիներուն համար սահմանուած էր տառապալի վիճակ, հոգեկան մշտական տուայտանք: Կորուսեալ ու լքեալ հոգիները դատապարտուած էին գեհենի կրակին, ուր անվերջօրէն պիտի կիզուէին ու չարչարուէին:

Աղօթքը վերստին կ'աւարտի Տիրոջ անուան փառաբանութեամբ:

ՋԵՆՈՐ ՔՀՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

**ՌԻՂՂԱՓԱՌ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԱՅԼ
ՅԱՐԱՆՈՒԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ**

Առարկութիւն 35.— Ինչո՞ւ Ուղղափառ Եկեղեցին միւս յարանուանութիւններու հաւատալիքներուն վրայ կը յարձակի:

Ընդհակառակը, նորարոյս յարանուանութիւններ կը յարձակին Հայ Եկեղեցւոյ քսան դարերու խորք ունեցող ուղղափառ վարդապետութիւններուն վըրայ: Հայ Եկեղեցին ուրիշներու վրայ յարձակելու պէտքն անգամ չունի. որովհետեւ, քրիստոնէական հաւատքի եւ կեանքի լիութիւնը գտած է Քրիստոսի մէջ: Եթէ Հայ ազգի գաւակներ եւ այլ քրիստոնեաներ հեռացած են այդ հաւատքէն եւ կեանքէն, Հայ Եկեղեցին իր կոչումը կը նկատէ վերադարձի ճանապարհը ցոյց տալ մոլորեալներուն: Այս սկզբունքէն ալ մեկնած, Հայ Եկեղեցին միջ-եկեղեցական շրջանակներու մէջ կը համագործակցի հաւատքի հիմնական կէտերու մէջ համախոհութիւն ունեցող բոլոր քրիստոնեաներուն հետ:

ՆԱՐԵԿ ՎՐԴ. ԱԼԵՆՄԷՋԵԱՆ

ԵՐԱԺԵՏԱԿԱՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ՀՈԳԵՒՈՐ ԳԱՆՉԵՐԸ ԱՆԱՂԱՐՏ ՊԻՏԻ ՄՆԱՆ

«Այս երգերը արեգակներ ունին . . .
 ոսկեգուծ պարզութեամբ, ամբողջովին
 երկնային, որու ջերմութիւնը զգուանք մըն
 է ձիւնապատ լեռներու գագաթներու,
 սաղարթագեղ անտառի եւ խորխորդ
 վտակաց փայլով . . . »: („Le Mercure
 Musical“) 1906 թիւ 23-24

Երկար ժամանակէ ի վեր ցանկութիւնն ունէի խնդրոյ առարկայ Հայ հոգեւոր երաժշտութեան շուրջ իմ մտածումներս ու մտահոգութիւններս քուղթինյանմէն: Եատ գրելիքներ կան տարբեր ճիւղերու շուրջ (ծիսական, երաժշտական, ընկերային . . .), որոնց մէջ ինկած չես գիտեր թ. որտեղէն սկսիս: Մականց այս յօդուածիս իբրեւ երան ուժ հանդիսացաւ տոքթ. Լեւոն Մոսճեանի «Եկմալեան պատարագի վերամշակում», թ. ոչ» յօդուածը («Էջմիածին» թիւ Բ 2000):

Տարիներ առաջ երբ կ'ուսանէի Սուրբ Էջմիածնի հոգեւոր Դեմաբանը, հաճոյքով կ'սպասէի՞ք Կիրակի օրուան պատարագին, որովհետեւ Մայր Աթոռի երգչախումբը ղեկավարութեամբ տիար Խորէն Մեխանեմեանի, երաշախօրէն կը կատարէր պատարագի երգեցողութիւնը: Այնպիսի զգացում՝ կարծես բոլոր երկնային գոյութիւնները աղօթակից էին մեզի: Եկմալեան եւ Կոմիտասեան պատարագները կը հնչէին գերշնչող որոնց շարքին լրացնելու եկաւ մատ Խորենեան պատարագը: Այսօր քննութեան սեղանին միայն պատարագը չէ, այլ մատ ողջ հայ հոգեւոր երաժշտութիւնը իր հասկացողութեան մէջ:

Լյուք - Անդրե Մարսելը կը խոստովանի ըսելով՝ «Ես որ եկեղեցի չեմ երթար, հեռու եմ կրօնական ջերմեռանդութեմէ, ամէն անգամ որ կ'ունկնդդեմ Կոմիտասեան պատարագը, կը յեղափոխուիմ, կը վերանամ . . . իր պատարագը, գլուխգործոց մըն է » (Յակոբ Յ. Ասատրեան « Կոմիտաս Վրդ.-ի հետ հայ երգի արահետներով» 1994, էջ 163):

Օտար երաժիշտները միշտ խոստովանել են եւ մինչեւ այսօր ալ՝ մեր օրերուն կը խոստովանին՝ հայ հոգեւոր երաժշտութեան խորհրդալի, հմայիչ եւ իրապէս Աստուծոյ շունչով ստեղծուած ըլլալը: Նորութիւն չէ, որ դարասկզբին Կոմիտասը իր պատարագով եւ ընդհանրապէս հոգեւոր եւ աշխարհիկ մաքրագարողուած երաժշտութեամբ գերեց ողջ Եւրոպան: Եւ այդ նոյն արձագանքները ալիքներու պէս կը եսանին մինչեւ մեր օրերը:

Կոմիտաս Վարդապետի պատարագը եւ առեասարակ կոմիտասեան, Եկմալեան, ինչու չէ մատ Խորենեան մշակումները անփոխարինելի գոհարներ են հայ մշակոյթի գանձարանին մէջ: Իսկ ինչ կը վերաբերի Մակար Եկմալեանի պատարագին, (այստեղ նշենք թէ Մ. Եկմալեանը եղբւր է Կոմիտաս Վրդ.ի ուսուցիչը), այստեղ

Կոմիտասը երբեք չի քննել ուսուցչին. «Յարգելի երաժիշտ պրն. Մ. Եկմալեանի այդ մեծածաւ ալ գործը» կոչելով: Կոմիտասը միայն սկզբունքային հարցերու մէջ կ'առարկէ անոր, մասնաւորապէս մերժելով Մ. Եկմալեանի պնդումը, թէ հայ երաժշտութիւնը «պարսիկ-արաբացի երաժշտութեան ոգու մէկ մասն է»: Կոմիտասի խօսքերով «Յարգելի երաժիշտ պրն. Մ. Եկմալեանը մեր կրօնեղութեան ամայի անդաստանին մէջ ներդաշնակութեան անդրամիկ բուրաստանը տնկեց: Սրտանց ուրախ ենք, որ հայերս այժմ կրնանք պարծնալ, թէ մենք ալ ետ չենք մնացած վսեմ գեղարուեստի եւ կատարելագոյն երաժշտութեան զարգացումն . . .»:

Այսօր ունինք հոգեւոր երաժշտութեան հաստատ հիմքեր, եւ հաստատ հիմքերու վրայ շէնք կառուցելը աւելի դիւրին է եւ նպատակային: Եթէ այսօր ունինք 3 պատարագներ, Մ. Եկմալեան, Կոմիտասեան եւ Խորենեան, այդ չի նշանակել որ չորրորդ, հինգերորդ կամ վեց երորդ ունենալու իրաւ ունքը չունինք: Յաճախ Եւրոպայի հայ երաժշտագէտներն այն կարծիքը կը պնդեն թէ հայ եկեղեցական երգացանկը ճոխ չէ, եւ կ'առաջարկեն պատարագի երգեցողութեան փոփոխում, դաշնաւորում: Եթէ լրջօրէն համեմատութեան մէջ դնենք Եվրոպական եկեղեցական երաժշտութիւնը, հայ եկեղեցական երաժշտութեան հետ (մեղեդիներ, գանձեր, տաղեր, շարականներ), ապա կը նկատենք որ անհամեմատելի մեծ տարածութիւն կայ այս երկու երաժշտութիւններու, եւ ոչ միայն երաժշտութիւններու այլ նաեւ մտածողութիւններու եւ մօտեցումներու միջեւ, ժողովուրդներու մշակոյթներու միջեւ:

Երաժշտութիւնը ամսահման է, ինչպէս մարդու զգացումները: Երբ կ'ըսեն «հոգեւոր երաժշտութիւն», աչքերուս առջեւ կը մարմնանայ երջանկայիշատակ Լուսինէ Չաքարեանը, որու ձայնային ելեւէջները զգչում, յուզում եւ մխիթարութիւն կու տար ունկնդրողին եւ ուել ունկնդրող լսելով այս գոհար գործերը, չի կրնար ըսել թէ հայ երգացանկը աղքատ է: Չկայ աղքատ երաժշտութիւն, կայ երաժշտութեան աղքատ կատարում:

Տոքթ. Լեւոն Մամեանը իր «Եկմալեան պատարագի վերմշակում» թէ ոչ» յօդուածի մէջ խիստ մտահոգուած է թէ « . . . հայ երաժիշտներ եւս իրաւունք ունի՞ն մոր դաշնաւորումներ կատարելու իրենց հայեցողութեամբ, իսկ եթէ իրաւունք չունին, չե՞ն կրնար սրբազոյթութիւններ կամ բարեւաւորումներ կատարել, արդէն իսկ կատարուած դաշնաւորումները քիչ շատ փոխելով»:

Շատ հետաքրքիր է երաժիշտների այս մօտեցումը սուրբ պատարագի երգեցողութեան վերաբերեալ: Չեն ուզեր առողջ հիմքերու վրայ տուն կառուցել, այլ կը փորձեն հիմնադիրներ ըլլալ:

.. Մարդուն ստեղծագործական միտքը եւ անձին ներշնչումը երբեք կոպանքի մէջ չեն: Շատ հայ երիտասարդ երաժիշտներ մօտեցած են ինձ եւ փափաք են յայտնած նաեւ «ROCK» պատարագ ստեղծել կամ երաժշտական տաղերի գործիքներով եւ մօտեցումներով մէկ պատարագ: Մակայն երբ կ'ըսես իրենց սկսի՞ր գրել, այդ պահին կը պատասխանեն թէ կը գրէի եթէ պատուէր մը ըլլար:

Տոքթ. Մամեանը կը գտէ թէ Խորեն Մելիսեանեանը միակ խիզախը եղաւ, որ հակառակ «կղերականներու ցոյց տուած ոչ քաջալերական ընթացքին» ստեղծեց մոր

«Խորենեան» պատարագը: Սակայն այստեղ իմ կարծիքով խորեն Մեխանենեանը միակ երաժիշտը եղաւ, որ չսպասեց պատուերի եւ առաջին քայլը կամաւոր կերպով կատարեց:

Հետաքրքիր է. Ինչպէ՞ս կարելի է համեմատել «Սուրբ Սուրբ»ը, «Միրա իմ սասանի»-ն, «ուր էս Մայր իմ»-ը, «Քրիստոս ի մէջ»-ը լութերակայն պատարագէն Պախի – "Gloria" կամ "Credo"-ի, կաթողիկեան "Sanctus", "Benedictus", "Agnus Dei"-ի հետ:

Երկու մշակոյթներու տարբերութիւնը ակնյայտ է: Ի զուր չէ որ կ'ըստի թէ ամէն ազգի երաժշտութիւնը ժողովուրդի պատմութեան հայելին է: Հաճախ յարգարժան երաժշտագէտները կը մոռնան որ հայկական եկեղեցական երաժշտութիւնը կարելի չէ համեմատել իր կառուցուածքով եւրոպական երաժշտութեան հետ, որովհետեւ յստակ է թէ հայկական երաժշտութիւնը հայկական է իսկ եւրոպականը՝ եւրոպական:

Այս պահուս առջեւ ունիմ արեւարանական եկեղեցւոյ «Եկեղեցական երաժշտութեան գիրք»ը սակայն չեմ կրնար ամոր ճոխութիւնն ու առաւելութիւնները հայկական հոգեւոր երաժշտութենէն տեսնել: Բոլոր ժանրի երաժշտութիւնները ճոխ են եւ գեղեցիկ իրենց իմաստով եւ կառուցուածքին մէջ: Նաեւ Ափրիկեան ցեղերու աստուածապաշտական երաժշտութիւնը կը հնչեն հարաւային ճոխ մեղեդին, իրենց վրայ կրելով ցեղային կեանքի կնիքը: Հայ երաժշտութիւնն ալ իր դառը ճակատագրի կնիքը ունի իր վրայ:

Այսօր, երբ որոշ երաժշտագէտներ կը պնդեն փոխել պատարագի երգեցողութիւնը կամ այն վերամշակել, անկեղծ եթ արտայայտուիմ՝ շուրջ երկու տարի է որ մայր աթոռ սուրբ Էջմիածնէն մեկնել եմ երաժշտական ուսումն կատարելագործելու, տակաւին պատարագի ճիշտ կատարում մը չլսեցի: Ամէն մէկ թեմ եւ մոյճիսկ ամէն մէկ համայնք կ'երգէ սուրբ պատարագը, եկմալեան կամ կոմիտասեան իւրովի, տունալ խմբավարի մախաւորութիւններուն համապատասխան: Հաճախ այնպիսի մշակումներ կը լսեմ, որ եթէ բառերուն տեղեակ չ'ըլլայի պիտի մտածէի թէ քրտական, թուրքական երաժշտութիւն մըն է: Հաճախ ալ պատարագի հատուածները այնպէս կը մշակեն եւ կը կատարեն, որ չես գիտեր լալ թէ խնդալ: Եւ այսպէս ոչ կատարելալ եւ շատ անգամ տղէտ մշակումները կը հրամցուին ժողովուրդին, գովասանքներ սպասելով: Արդեօ՞ք չեն հասկնար որ այդպիսի տեսն գեղեցիկանքներով, աւելորդ եւ անիմաստ ելեւէջներով կը սպանեն ոչ միայն հայ երաժշտութիւնը այլեւ հայկական ոգին: Այնինչ մտաւորականները իրենց գործերով եւ ստեղծագործութեամբ ոչ թէ պիտի ոչնչացնեն, այլ պիտի վերապրեցնեն սերունդներու մէջ հայկական ոգին, ոչ միայն արտասահմանի այլ նաեւ հենց հայրենիքի մէջ:

Այստեղ իրականութեան մէջ քանդել հայաշունչ ստեղծագործութիւնները այն օտարացնելով, ուղղակի դասաճանութիւն է:

Այո, բոլոր ազգերն ալ իրարմ տրվելու բաներ ունին, բոլորն ալ վերցնելու իրաւունք ունին, այդ վերցրածները ազգայնացնելու պայմանով: Տոքթ. Մոմճեան իր յօդուածի մէջ կը գրէ թէ «Փարցը շատ պարզ եւ անվիճելի պիտի ըլլար, եթէ մեր եկեղեցական օրէնքները թոյլատրէին, որ բազմապիսի եղանակներով ու այլ եւ այլ

երաժշտներու կողմէ պատարագներ ունենայինք: . . . երբ ազատութիւն չունին նոր մը շարադրելու»:

Ոչ աք կրնայ ռեւէ մէկի ստեղծագործական ազատութիւնը բռնադատել, քայքայել երաժշտներ, ինչպէս վերը մշեցի կը խորտակեն հայկական հիմքերը, այս պարագային ոչ թէ բռնադատելի է այլ դատապարտելի:

Երբ կ'ըստի թէ պատարագը կամ առհասարակ երաժշտութիւնը պէտք է վերամշակել, կամ պէտք է փոխել, որովհետեւ հաւատացեալները կը ձանձրանան եւ դուրս կու գան եկեղեցիէն, եւ այդպիսով եկեղեցին կը կորսնցնէ իր հաւատացեալները, աչքիս առջեւ կու գայ մայն այսօրուան գերմանական ակտարանական եկեղեցւոյ վիճակը, որուն պատկերը կ'երեւի „Evangelische Kirche leidet unter Schwund“ այսինքն՝ «Աւետարանական եկեղեցին կ'ողբայ իր կորուստը» յօդուածին մէջ, ուր կ'ըստի թէ Աւետարանական եկեղեցին Թիւրինկէնի մարզին մէջ տարիէ տարի կը կորսնցնէ իր հաւատացեալները (հինգ տարուան մէջ 130 հազար), այս պատճառաւ կարիքն ունի մոլորութեան: Այս այն եկեղեցին է որ համաձայն յօդուածի հեղինակի ունի հարուստ երաժշտութիւն: Այս պարագային սակայն ատանդութիւն չունենայն է պատճառը: Եկեղեցի մը որ ատանդութիւն չունի մնան է ծառի մը որ արմատ չունի, եւ եթէ ծառը արմատ չունի երկար չի կրնար ապրիլ:

Փառք Աստուծոյ հայ եկեղեցին ունի հզօր ատանդութիւն մը, եւ լաւ հիմքերու վրայ դրուած ազգային - եկեղեցական երաժշտութիւն: Աւետարանական եկեղեցւոյ այդ ճոխ երաժշտութիւնն ալ առանց ատանդութեան ժողովուրդին չի կրնար դէպի եկեղեցի առաջնորդել: Հայ եկեղեցւոյ երաժշտութիւնը իր թանձր խորութեամբ աւելի կը գրաւէ եւ կը զմայնցնէ հաւատացեալի երգին, քան շատ անգամ քարոզիչներու ոչինչ ասող քարոզները:

Եւ առհասարակ, պէտք է տարբերել եկեղեցական երաժշտութիւնը դասական երաժշտութենէն: Բոլոր երաժշտութիւններն ալ ինչպէս վերը մշեցի գեղեցիկ են. չկայ ոչ գեղեցիկ երաժշտութիւն, այլ կայ երաժշտութեան ոչ ճիշտ հասկացողութիւն, կամ տգեղ երգեցողութիւն:

Յօդուածին մէջ տուքք. Լ. Մոսճեանը կը կարծէ թէ «սխալ է կոչել «Եկմալեան Պատարագ», որովհետեւ Եկմալեանը չունի անձնական պատարագ՝ որպէս նոր ստեղծագործութիւն, ինքնագիր եղանակ, ինչպէս Երոտպական իմաստով պիտի ըսէինք «Մոցարտի կամ Պախի պատարագներ»»:

Այո, պարզ է որ բոլորն ալ (Մ. Եկմալեան, Կոմիտաս Վրդ. եւ իւ. Մելսեանեան) իրենց պատարագները գրել են օգտուելով դարերու մէջէն իրենց հասած այս կամ այն եկեղեցական կամ ժողովրդական երաժշտութիւններէն, եւ ինչպէս Կոմիտաս Վրդ. ը կ'ըսէր «Թէ՛ ժողովրդական, եւ թէ եկեղեցական եղանակները . . . քոյր եղբայր են», որն ալ յստակօրէն կ'արտացոլուի հորիւնեան պատարագին մէջ: Սակայն խնդրոյ ճիշդ արդեօք անանուններու շարքը քազմացնելն է: Երանի թէ բոլոր անանուններն ալ անուններ ունենային, որպէսզի իրրեւ անհատականութիւն արժանանային մեծարանքի ու յիշուէին: Ողջ աշխարհի մէջ յայտնի են Պախի Կանտատները, Մոցարտի Ռեքվիէմը:

Բոլոր այս տեսակի երաժշտությունները հիմք մը ունեցած են որմէ ներշնչուած ստեղծագործել են: Ներշնչումէ չբխած ստեղծագործութիւնը չի կրնար ուրիշին ներշնչել:

Հայ Հոգեւոր երաժշտութիւնը իբրեւ սեփականութիւն ունի երգելու եւ երգը մեկնաբանելու իւրօրինակ ձեւ: Ամէն երգիչ չի կրնար հոգեւոր երաժշտութիւն երգել եւ ամէն ստեղծագործող չի կրնար հոգեւոր երաժշտութիւն կերտել: Հոգեւոր երաժշտութիւնը աղօթք է, եւ եթէ աղօթքը զօրացնող, մխիթարիչ ուժը չունենայ, ապա այն կը դադրի աղօթք ըլլալէ: Հոգեւոր երգեցողութիւնը Օփերա չէ, եւ երգողի ձայնը շատ անգամ այդքան ալ կարեւոր չէ, որքան մերկայացման ձեւն ու ապրումը: Եթէ երաժշտութեամբ կ'ապրի կատարողը կամ հեղինակը, ապա այն կ'ապրեցնէ մահու ունկնդիր հասարակութեանը:

Ուրեմն, եթէ մարդկային ստեղծագործական միտքը կը սահմանափակուի «ու քաջալերական ընթացքներու» եւ սեղումներու մէջ, պարզ է արդէն այդ ստեղծագործութեան պտուղները: Բոլորիս ձեռքն է որ հաստատենք հայ եկեղեցական սրբազան եւ ազգային երաժշտութեան մոր ծննդարդ՝ գալիքի ներշնչումներով ու ապագայի հրաշք տեսիլքով, հարստացնելով 1700-ամեայ միածնաւէջ եւ միածնակերտ հայ եկեղեցւոյ անդաստանը, մեր կեանքով եւ ստեղծագործութիւններով ամրացնելով դարակերտ հայ եկեղեցիի սինները, իսկ քաջալերանքի գնահատականը պատմութեանը քողովով:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱՐԳ. ԺԱՄԿՈՉԵԱՆ

ԸՆՏԱՆԻՔ ԵՒ ՍՐՈՒԹԻՒՆ

Ի՞նչ կը հասկնամք «ըմտանեկան յարկի սրբութիւն» ըսելով: Զարմանալիօրէն իրարու առնչուած են այս քառերը: Մանաւանդ՝ առաջի՛նը երկրորդին: Կարծե՛ք առանց երկրորդին, առաջինը անկեղծ գոյութիւն մ'ըլլար, կամ՝ իր գոյութեան անգիտա՛կ գոյութիւն մը: Հիշէ՛ք է այս որակումը այն իմաստով, որ «սուրբ» կամ «սրբութիւն» քառը կրօնական թէ սովորական հասկացողութեամբ չի կրնար տարբեր ըլլալ «մաքուր», «անարատ», «անբիծ», «ամենայն», «պարկեշտ», «արդար» իմաստներէն: Այս քառերէն իւրաքանչիւրը ունի այնպիսի զօրութիւն մը, որ առանձին-առանձին համագործ են «սրբութիւն» քառին:

Ընտանիքի կազմութիւնը ընկերարանական հարց ըլլալով միատեղ, քնակաւորէն կրօնական գումարուում ունի, որովհետեւ ապագայ մարդու ծնունդին եւ դաստիարակութեան՝ հետ սերտ աղերս ունի: Աշխատանք մը, որ եթէ Աստուծոյ կատարած հրաշալի ստեղծագործութեան շարունակութիւնը չէ՝ հապա ի՞նչ է: Ըսուած է. «Մարդը Աստուծոյ գործին շարունակողն է»:

Մարդը աստուածային հրաշագործ կարողութեամբ օժտուած այն էակն է, որ սերմնագործութեամբ իր մտանը ստեղծելէն անկախ, կենդանիէն տարբեր, ունի ա՛յլ մեծ հրաշագործութիւն մը, որ մարդու հոգեկանին կերտումն է:

ՀԱՅ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ
«ԿՈՄԻՏԱՍ» ԶԱՅՆԱՊՆԱԿԸ
ԿԱՐՊԻՍ ԱՓՐԻԿԵԱՆԻ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

Վերջերս շատ հետաքրքրուած ըլլալով մեր սրբազան ու ծիսական երաժշտութեան նուիրուած ամփոփ սկաւառակներով, ունկնդրեցի բազմաթիւ, կրնամ ըսել հրապարակին վրայ գոյութիւն ունեցող գրեթէ բոլոր արձանագրութիւնները:

Մասնաւորապէս տպաւորուեցայ Սիփան-Կոմիտաս Փարիզի խառն երգչախումբի ամփոփ սկաւառակէն, որ Կոմիտաս Վարդապետի հոգեւոր երաժշտութեան եւ կոմիտասեան մշակութեամբ պատարագի Հատուածներու նուիրուած է, խմբավարութեամբ Կարպիս Ափրիկեանի:

Որքան ուշադրութեամբ մտիկ ըրի, այնքան աւելի սիրեցի ու յափշտակուեցայ այս մեծապէս յաջող արձանագրութեամբ: Եւ որովհետեւ այս ամփոփ սկաւառակին մասին մանրամասն քննախօսականի մը չէի հանդիպած մինչեւ օրս, որոշեցի քրիստոնէութեան Հայաստանի պետական կրօն հոչակման 1700-ամեակի առիթով արտայայտուիլ այս ամփոփ սկաւառակին մասին:

Կոմիտասեան մշակութեամբ պատարագը գրուած է սկզբնապէս միմիայն արական ձայնի համար,¹ հաւանաբար այն ժամանակներուն իգական սեռի մասնակցութիւնը եկեղեցիէն ներս արտօնուած կամ ընդհանրացած սովորութիւն մը չէր:

Վարդան Սարգսեան, Կոմիտաս Վարդապետի հինգ սաներէն, պատրաստած էր երկսեռ երգչախումբի մշակում մը: Սակայն Կարպիս Ափրիկեան նախընտրած է Վարդապետին յօրինումը ինք վերարտադրել խառն խումբի մշակումի մը, շատ անգամ եռաձայն մասերը քառաձայնի փոխակերպելով: Անշուշտ այս գործընթացը կը կարօտի դաշնաւորման տաղանդի՝ առանց խաթարելու Վարդապետին ապահոված երաժշտական հայ հոգիին նկարագիրը: Եւ որպէսզի զանազան ձայներու մեղեդիները աւելի ցայտուն դառնան, երաժիշտ Ափրիկեան շատ յաճախ ութեակ մը ոստում կատարած է, որպէսզի տուեալ մեղեդին երգողի երգաձայնային հնչածաւալին ամենէն նպաստաւոր միջինը ունենայ՝ լաւագոյնս արտայայտելու համար:

Երաժշտագետ Ափրիկեանի միտքն ու ուղղութիւնը եղած է հայկական պատարագը ոչ միայն իբրեւ եկեղեցական արարողական երեւոյթ ներկայացնել, այլ աւելին՝ մեր սրբազան երաժշտութեան եւ աննման Կոմիտասին արժէքները ի յայտ բերել օտար երաժշտասէրներու մէջ եւս եւ անոնց զնահատանքին արժանացնելու այս աւանդը: Ընթացք մը, որ պէտք է միշտ նպատակակէտ ծառայէ հայ ժողովուրդին փառապանծ մշակոյթին ծանօթացման ու մտահոգէ հայ երաժիշտները, ինչպէս որ մտահոգուած էին արեւմտեան դասական երաժիշտները, երբ կրօնական-եկեղեցական երաժշտութիւն մը կը յօրինէին: Անկասկած՝ աւելորդ է ըսել, որ անոնց նպատակը զուտ երաժշտական էր:

Ուստի Ափրիկեան, կոմիտասեան մշակումով պատարագէն ու հոգեւոր երաժշտութենէն առած է անոնք, որոնք յատկանշական են իբրեւ բարձրորակ յօրինումներ:

Ամփոփ սկաւառակին պարունակութիւնը կ'ընդգրկէ հետեւեալ իրերայաջորդ երգերը:

ՕՐՀՆԵՐԳ.- Երգչախումբին կողմէ մեկնաբանուած, փառաւոր, վեհ, ՁՈՒՄՊ ՆՐՔՈՒԹԻԻՆՆԵՐՈՎ լի հնչողականութեամբ:

ՄԵԾԱՑՈՒՍՑԷ.- Երկսեռ երգչախումբի հարց-պատասխաններով ստեղծուած են յաջող հակադրութիւններ:

Հոս Ափրիկեան աւելցուցած է մէկ տուն, շատ կարճ գտնելով այս հաճելի գործը՝ ըստ բնագրին երաժշտագրութեան:

ԵՐԳ ՈՏԵԼՈՒԱՅԻ.- «Այս խորհուրդ» խորհրդաւոր, գեղեցիկ դաշնաւորումով՝ երգուած երկնային միաձոյլ ձայներով:

ՏԷՐ ՔՈՅԻՆ.- Հրճուազին: Երաժշտական գիծը, որ մեկնաբանելու համար բաւական դժուար կատարողական գիծ մըն է, սայթաքում չէ ունեցած ու յաջող կերպով ծաւալած է:

ԱՀԱ ԱԶԱՏԵԱՆ.- Փառաւոր է: Թենորներու «Լուր Տէր եւ ողորմեա»ները յստակ կերպով ի յայտ կու գան՝ տալով երաժշտական ստեղծագործութեան որմնաքանդակի տպաւորութիւն:

ՍԻՐՏ ԻՄ ՍԱՍԱՆԻ.- Այս «Գանձ Բ.» երկը, հնարագիտականօրէն հեշտ, սակայն մեկնաբանութեամբ դժուար է, երգչախումբին եւ մենակատարողին հաւասարակշռութիւն պահելու առումով: Երգչախումբը միմիայն արական ձայներով՝ ո՛չ կը խանգարէ, ոչ ալ նեղութիւն կը պատճառէ մենբրօդին, այլ ցոյց կու տայ ձայներու զսպուածութիւն եւ ներդաշնակ երգեցողութիւն մը:

Սոնա Նիկողոսեան՝ թաւշոտ, զուլալ, երկնային հեզութիւն ունեցող քաղողական, քնարական մեցցօ սոփրանօ ձայն մը: Ունի նոյնպէս թափանցող յուզականութիւն ու ազնուական փափկութիւն ու իր այս մեկնաբանութիւնը, կրնամ առանց վարանելու ըսել, լաւագոյններէն մին է:

«Սիրտ իմ սասանի»ն կը վերջանայ տօ տոմիւնանթէի վրայ եւ անմիջապէս «ՏէՐ ԻՄ ԱՐԺԱՆԻ»ն կու գայ տօ մինորի վրայ ու կու տայ զօրաւոր ցայտուն տպաւորութիւն, կատարողական գովելի որակով:

ԵՐԳ ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԺԱՄՈՒ.- Չափազանց դժուար երաժշտական գրութիւն մըն է եւ յիշողութեանս մէջ այսպիսի այլ արձանագրութիւն մը չեմ լսած: Այս երաժշտագրութեան դժուարութիւնը կը կայանայ իր մօտիւլասիօնին մէջ, յօրինւածքի մէջ թոնալիթէի փոփոխութիւն, տուպլ պեմոլներու (կրկնակ կիսաձայններու) հակադրութիւններով եւ բարձր ձայնանիշներով:

Այս սաղմոսը կը պատկանի Ս. Ներսէս Շնորհալիին, որ Կոմիտասի դաշնաւորման գլուխ գործոցներէն մին կրնամ սեպել:

Պատմութիւնը կ'ըսէ, թէ Հռոմկլայի պարիսպներու գիշերուան պահակները, որպէսզի արթուն մնան, կոչտ բացագանչութիւններ կ'արձակէին, եւ որոնցմէ Շնորհալիի երաժշտական նուրբ ականջները կը վիրաւորուէին ու քունը կը խանգարէին...: Ուստի, այս դիտումով ան գիշերային երգ մը կը գրէ, որպէսզի զայն երգեն եւ աւելի ներդաշնակութեամբ զիրար արթուն պահեն: Սակայն այս որակաւոր երգը պահակներու երգեցողութենէն անդին հրաշակերտ գործ մըն է:

Երկին մուտքը կը սկսի իգական չորսի բաժնուած ձայններով, որուն կը յաջորդէ արականը, դարձեալ քառաձայն. պատճառ մը՝ որ կը պահանջէ բազմամարդ երգչախումբ մը:

«ԶԱՐԹԻՔ»ները խորապէս կը յուզեն, կը փշաքաղեն հզօր կառուցուածքով, ահեղագոյ կը պոռթկան արթնցնելու համար: Իսկ «ՅԱԻԻՏԵԱՆՍ ՅԱԻԻՏԵՆԻՑ»ին կը յաջորդէ «Ա-ԼԷԼՈՒԻԱ»ները, որուն կարեւոր մեղեդին վստահուած է թենորներուն:

Այս բոլորը սքանչելիօրէն կը զգանք ամփոփ սկաւառակի մէջ, որ կը վերջանայ ուրիշ ձայնակայքի թոնալիթէի վրայ, կրկին հզօր, վեհագոյ եւ յաղթական եօթը ձայնաբաժիններով:

Այս գլուխ գործոց յօրինումին մէջ կը կարծեմ, որ Վարդապետը գտած է իր լաւագոյն մեկնաբաններէն մին:

ՈՎ ԶԱՐՄԱՆԱԼԻ (երգ Ջորջինէքի).- Հոս երաժշտ-դեկավար Ափրիկեան նախընտրած է առաջին տարբերակը, որ շատ աւելի գեղեցիկ դաշնաւորում ունի. հիացական, երկնային աստուածահրաշ, ճոխ ամբողջութիւն մը:

ԳԵՏ, ՄԻ՝ ԶԱՐՀՈՒՐԻՐ.- Կոմիտասի տաղանդին վկայութիւնն է, եւ որուն կը յաջորդէ «ԱՅՍՕՐ ԶԱՅՆՆ ԶԱՅՐԱ-ԿԱՆ», փայլուն, ուրախ եւ շնորհալի, ուր ցայտուն են թաւ ձայններու քոնթրափոնները երգեցողութիւնը:

Վերոյիշեալ յօրինումները Վարդապետը խառն խումբի համար գրած է:

«ԽՈՐՀՈՒՐԻ ԽՈՐԻՆ»ը, երգուած՝ Մկրտիչ Պօղոսեանի կողմէ, եզակի է իր տեսակին մէջ, միշտ ընկերակցութեամբ արական խումբին: Անմիջապէս ըսեմ, որ վերին չափանիշով կը գնահատեմ անոր մեկնաբանած «ՈՎ Է ՈՐՊԷՍ»ը, որուն մասին պիտի անդրադառնամ քիչ ետք:

Որքան պիտի փափաքէի, որ արական ձայնով եկեղեցական երաժշտութիւն երգողներ մտիկ ընէին ու ազդուէին այս շոյող, թաւշային, նուրբ հնչողութիւն ունեցող ոճէն: Մկրտիչ Պօղոսեան՝ օժտուած Աստուածատուր քնարերգական թենոր ձայնով, հոգեշարժ զարգացումով կը յարմարի մեր սրբազան եկեղեցական երգեցողութեան: Բացարձակապէս անընդունելի է եւ խոտոր կը համեմատին գեղջկական, կոկորդային եւ կամ տրամաթիք ձայները: Հոս ալ կրկին արական խումբը զմայլելիօրէն կու գայ ա՛լ աւելի արժեւորելու անոր իւրայատուկ ձայնը:

Յայտնի երաժշտագէտ-քննադատ Պրիժիթ Մասսէն, լսելով ձայնապնակը ֆրանսական պետական ձայնասփիւռէն, գովասանքով արտայայտուած է այս գործին մասին՝ նմանցնելով քիչ մը Ճեզուալտօ տի Վենոզային, ծնած՝ Նափոլի, 1560-ին: Իսկ Հանրածանօթ Ժան Վիթոլտ, երաժշտական խօսնակ, իր դասական երաժշտութեան յայտագիրներու ընթացքին Ափրիկեանի մէկ համերգին երգեհոնի վրայ նուագուած «Խորհուրդ Խորին»ը ձայնասփռելով՝ հարց տուաւ ունկնդիրներուն, թէ Պախէ՞ն է այս երաժշտութիւնը, թէ ուրիշի գործ է: Այս վկայութիւնները կը բաւեն ցոյց տալու Կոմիտասի միջազգային տաղանդը:

«Այսօր տօնն է», Սոնա Նիկողոսեան կ'երգէ երգեհոնի նուագակցութեամբ, ինչպէս նաեւ Մկրտիչ Պօղոսեան՝ «Ով է որպէս» սրբասացութիւնը: «Եւ յարեաւ»ը նմանակումներով արական ձայները կը միանան մեներգողին, յաջող կամուրջ մը նետելով «Հաւատարիմ Եղեւ»ի քառաձայն երգչախումբին, որ շատ մեղմէն մինչեւ ֆորթիսիմօ մեկնաբանութեամբ կը ցնցէ ու մեծապէս կը տպաւորէ:

Պէտք է խոստովանիմ. Սոնա Նիկողոսեան եւ Մկրտիչ Պօղոսեան՝ այս երկու շնորհալի մենակատարները նպաստած են ձայնապնակին կատարողական գերազանց մակարդակին:

Սուրբ, սուրբ.՝ Հոս կ'ուզեմ արձանագրել նկատողութիւն մը: Երբ պատարագիչը կ'ըսէ. «Եւ ընդ Սերովբէսն... եւ համարձակապէս գոչելով աղաղակել», չափազանց մեղմ «Սուրբ սուրբ» քիչ մը անհամաձայն վիճակ մը կը ստեղծէ պատարագիչի պատգամին: Յիշենք, որ եւրոպական երաժիշտները միշտ sanctus-ները կը մեկնաբանեն զօրեղ ու ուժգին ձեւով: Ափրիկեան այս հակասութիւնը կը ջանայ սրբագրել երրորդ սուրբով:

Ափրիկեան երգչախումբը կը ղեկավարէ իր ճիշդ թոնալիթէին (ձայնակայք) մէջ, երբ ուրիշներ կը նախընտրեն մէկ օքթաւ (ութեակ) ցած երգել: Մեծ Վարդապետին բնագիրին մէջ չկայ ութեակ վար տարբերակը: Առաջին երկու սուրբերը, այս երկայն շունչ պահանջող երաժշտական նախադասութիւնը, իգական գեղեցիկ, խորհրդաւոր մեղմ սկիզբը, երկնային, անբիծ նուրբ հնչողութեամբ կատարուած են: Սիրողներէ բաղկացած այս երգչախումբը արհեստավարժ մակարդակին բարձրացուած է՝ շնորհիւ խմբավարին:

Հայր Կոմիտաս Վարդապետի Փարիզի առաջին համերգի (1 Դեկ. 1906) յաջորդող օրերուն Ֆրանսական մասնագիտական երաժշտական մամուլը՝ «Լը Գուրիէ Միւզիքալ» թիւ 24 (15 Դեկտեմբեր 1906) «Լը Կիտ Միւզիքալ» թիւ 23-24 (9 Դեկ. 1906) եւ «Լ'օրօր» օրաթերթը (21 Դեկ. 1906) հիացումով կը խօսի համերգին մասին՝ գովելով եկեղեցական արարողութեան եղանակներու քաղցրութիւնը, վեհութիւնը, ներդաշնակութիւնը եւ Վարդապետին հանճարը:

«Լը Մոնտ Միւզիքալ»-ին մէջ Ա. Մանժոյի ստորագրութեամբ կը կարդանք. - «Ահա նորութիւն մը, յայտնութիւն մը, որ մեզ կը տանի հեռու եւ ապրիլ կու տայ մոռացուած ժողովուրդի մը կեանքով... եւ միթէ՞ դեռ մարդ չի տեսներ այն երկար սեւ ուրուականին կիսադէմքը, որուն բարձր վեղարը աւելի կ'երկարէ անոր ստուերը, դեռ չե՞ն զգար այն երգերուն խորհրդաւորութիւնը, այն քաղցր մեղմադճատութիւնը, այն հնչուն ճիւղութիւնը, որ կը խնդրէ Ամենակարողէն կամ կը գովէ բնութեան գեղեցկութիւնը»:

Եւ կամ Լուի Լալուայի «Լէօ Մերքիւր Միւզիքալ»-ի մէջ «Այս մեղեդիները քնքուշ ելեւէջներով եւ ընտիր, ճշկուն ու կենդանի կշռոյթով՝ երաժշտութիւն մըն է, որ կը

բխի ամբողջովին սրտէն եւ կը հոսի ինչպէս թարմ ջուր, վճիտ եւ լուսաւոր: Այս երգերը արեւ ունին, ոսկեգօծ պարզութեամբ, ամբողջովին երկնային, որուն ջերմութիւնը գգուանք մըն է ձիւնապատ գագաթներու, սաղարթագեղ անտառներու եւ խոխոջացող վտակներու փայլով: Թերեւս սխալ է նմանց կարծելը, թէ երկրաւոր դրախտը Հայաստանի Արարատ լեռան ստորոտն էր...»:

Պատարագի երգերը, նոյնպէս՝ բոլորովին ազգային ժողովրդական, չունին ամենեւին այն երկչոտ յարգանքը, որ կը կեցնեն նոյնիսկ յուսոյ եւ վստահութեան ժամերուն: Անոնք հոգիի զեղումներ են, որոնք կը բանան ամբողջովին իր Աստուծոյ առջեւ եւ Անոր կը մատուցանեն սիրոյ ամբողջ թափով իր բոլոր խորհուրդները եւ իր կեանքը ամբողջութեամբ: Մարդ կը զգայ ջերմ, խորհրդաւոր հաւատքի թրթռացումը, որ առանց ջանքի, հիացումի կատարները կը հասնի:

Դժուար է գանազանել Ռոնէ Մարթայեանի անուշ ձայնը Պողոսեանի հետ՝ իր յաջող ու գնահատանքի արժանի «Միայն Սուրբ», «Հոգի Սուրբ», «Ամէն Հայր Սուրբ» երգերով:

Մեներգող Մարիօ Հանիթիս «Օրհնեալ Հայր Սուրբ, Որդիդ Սուրբ, Հոգիդ Սուրբ» շարքին մէջ պատարագիչի եւ սարկաւազի բաժինները ստանձնած է առինքնող ձայնով, յստակ, յաջող առողջանութեամբ: «Եղիցի»ին մէջ շատ աւելի զգալի է առողջանութեան ճշգրտութիւնը:

«Ճէր ողորմեա» մեներգը, երգահանի մեղմ ընկերակցութեամբ երգուած է Սոնա Նիկողոսեանի թախանձագին, աղերսային թռիչքով վճիտ եւ յուզիչ ձայնով. չեմ կարծեր, որ աւելորդ է անգամ մը եւս կրկնելու, որ կատարողական լաւ մակարդակով ի յայտ կու գայ իր տաղանդը այս ձայնապնակին մէջ: Բնականաբար պիտի նախընտրէի, որ երգչախումբը ընկերակցէր անոր:

«Քրիստոս Պատարագեալ - այս քոնթրփուանթիք (մեղեդիակերտ բազմաձայնություն) բազմերգադրությունը անգամ մը եւս կու գայ ապացուցելու ստեղծագործ հանճարը Վարդապետին: Լսած եմ զանազան ձայնադրություններ, սակայն այս ձայնապնակին տպաւորությունը տարբեր է: Մեկնաբանությունը քիչ մը աւելի աշխուժ քան բնագիրը՝ կու տայ ճոխ ֆուկաթոյի տպաւորություն: Հակառակ անոր որ բոլոր երաժշտական գիծերը զատ-զատ կ'իմանանք, անոնց ներդաշնակությունը պահուած է եւ կը վերջանայ «Ալէլուիա»ի ժայթքումով եւ միշտ պապակը կու տայ կրկին լսելու:

Ամփոփ սկաւառակը կը վերջանայ «Ամէն եղիցի»ով, փայլուն, լաւատես, ամբողջ երգչախումբին միաձայն վերջաւորութեամբ, կարծես օրաթորիոյի մը վերջանուագը ըլլայ եւ այդ իսկ պատճառով է, որ ձայնապնակը կ'ունկընդորուի ամբողջութեամբ, առանց դոյզն յոգնութեան, ձանձրոյթի ու քնաբերութեան: «Փառք քեզ տէր»ը կը յիշեցնէ մեզի, թէ վերջ ի վերջոյ հայկական հոգեպարար պատարագ մըն է:

Այս գրութեամբ արտայայտուեցայ խմբավար Կարպիս Ափրիկեանի բացայայտ ղեկավարի տաղանդին մասին, յառաջիկային պատեհ առիթով պիտի անդրադառնամ այս ինքնատիպ երգահանին:

Կը կարծէի, որ այս ձայնապնակը հետազոտութեամբ պիտի գտնէի՝ նուիրելու ծանօթ անձերու. սակայն աւաղ, ցաւօք սրտի սպառած է:

Այս առիթով կ'ուզեմ ջերմ փափաքս ու մաղթանքս յայտնել երգչախումբին ու անոր տաղանդաւոր ղեկավարին, որ վերստին տրամադրուի 1700-ամեակի առիթով այս բարձրարուեստ կատարողական ձայնապնակը, որպէսզի կրկին անգամ հայուն հոգեկան ներաշխարհը լեցուի հոգեթով ու սրբազան երաժշտութեամբ, իրաւ երաժշտութեամբ, զոր Վարդապետը կ'ապահովէ հայ երաժշտությունը՝ Հայ եկեղեցւոյ մէջ:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԵՒ ՂԵՒՈՆԴԵԱՆՑ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Դարերը կ'անցնին՝ քայքայվող Գաղ

քայքայվող Գաղ, կ'երթայ միշտ առաջ

Վահան Թեմա

Հերոսներ՝ իտեալներ կը
խորհրդանշեն եւ չեն մեռնիր: Այս
ժողովուրդը, որուն կեանքը սրտի գործ
եղած է՝ մտքի գործ ըլլալէ առաջ, իր
հազարամեայ գոյութեան ընթացքին միշտ
ալ ծնունդ տուած է մեծ սիրտով
գերմարդերու՝ հերոսներ եւ սուրբեր,
որոնք, իրենց անձին եւ գործին մէջ
արտայայտած են ցեղին ոգին, իտեալները
եւ երազները, եւ որոնց շուրջ օղակ առ
օղակ հիւստած է մեր արիւնձնոտ ալլ
սակայն հերոսական պատմութեան
ռակեղծութեան:

Ամէն տարի, իրենց օրին,
խանդաղատանով կ'ոգեկոչենք յիշատակը
Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց մեր
անմահներուն, վերապրելու համար իրենց
գերագոյն նուիրումին մեծ պահը եւ
վերբերելու իմաստը ու արժէքը անոնց
սխալագործութեան:

Աւարայրի դիւցազնամարտը
վեհիմաստ այն խորհուրդն է մեր
պատմութեան որ դարերու խորքէն
մշտապառ փարոսի մը նման իր լոյսերը
կ'արձակէ, եւ որ, վեր ժամանակի
կաշկանդումներէն՝ կը քալէ միշտ այս
ժողովուրդին ներկային հետ, անոր
ապագային վրայ իր բարերար ներգոր-
ծութիւնը սփռելու համար:

Վարդանանց հերոսամարտը, իր
էոյթին մէջ, գոյապայքարն էր
պատատենի, խաղաղասէր եւ շինարար
ժողովուրդի մը՝ ի խնդիր իր պայծառական
հողին վրայ ծագող քարի եւ անոյշ
արեւին: Պայքարն էր անկիւս վասն խղճի
եւ մտքի ազատութեան, պայքարն՝
հոգեկան ու իմացական լոյսին ծարաւի

ժողովուրդի մը, իրեն պարտադրուած
հոգեւոր խաւարին դէմ, եւ՝ յաղթանակն
էր ան հոգիի եւ մտքի թագաւորութեան,
յաղթանակը գաղափարապաշտ կեանքի:

Երջանկայիշատակ մեր
նախահայրերը, Քրիստոսէ դարեր առաջ
ապրեցան իրենց ճակտին գիրով եւ
քրտինով, հողէն քարիք եւ քարէն
գեղեցկութիւն հանելով: Օրհնեալ էր
թեթեւ եւ հեզասահ անոնց կեանքը
Ոսկեծին Անահիտի Մայրաստուածեան
իմաստութեան եւ բարութեան հովանիին
ներքէն: Աղուտը հոգիներ էին եւ տարօրէն
քարի՝ մեր նախնիները մեր բնաշխարհին
պէս, եւ վեհ եւ ամուր մեր լեռներուն
նման, մաքուր եւ հեզ՝ այդ լեռներուն
կատարներուն ձիւնին պէս եւ ազատ՝
մեր գետներուն յորդահոսան վազիքն
նման ու արգաւանդ մեր հայրենի
դաշտերուն պէս:

Ապրեցան ու ստեղծեցին անոնք
եւ աւելի բան տասներկու դար երգեցին
եւ կերտեցին հեթանոս հոգեխռով
գեղեցկութիւններ: Զպակսեցան մոռալ
օրեր իրենց կեանքին մէջ երբ ձգեցին
իրենց ծաղկած դաշտերն ու շէն աւանները
եւ ապաւանեցան լեռներու անառիկ
կողերուն եւ յետոյ, սպառած՝ բշտամիջին
նահանգող հետներուն վրայէն իջան
վար վերստին շէնցնելու, վերստին
ծաղկեցնելու, ստեղծելու եւ ստեղծագոր-
ծելու:

Ու երկար դարեր ապրեցան մեր
երջանկայիշատակ նախահայրերը, երբեմն
ուրախ, երբեմն տխուր՝ մտերմութեանը
մէջ վիշապաբաղ Վահագնին, Անահիտին,
Աստղիկին, Սօսեաց անտառի ծառերուն

սօսափին, արեւին, լուսնին, կայծակին եւ ամպրոպին, այլ սակայն, ըզմանովը բնութեան մէջերէն գերիվեր նշարտութեան մը լոյսին: Եւ այդ լոյսը, վերջապէս, Յիսուսով հոսեցաւ ու յորդեցաւ այս ժողովուրդին հոգեդաշտին մէջ: Քրիստոնէութիւնը, արժանաւորապէս եղաւ իր դարաւոր սպասումին հոգեկան անփոխարինելի վարձատրութիւնը, սփռեցանքը եւ արբեցումը: Հայ ժողովուրդը անգլակտելի սիրով մը փարեցաւ անոր եւ զայն դարձուց իր իսկ հոգիին ամէնէն հարազատ արտայայտութիւնը:

450ին Արտաշատի Ազգային եկեղեցական ժողովը, Յովսէփ կաթողիկոսի նախագահութեան տակ, հաստատեց եւ կնքեց այդ անխախտելի փարումը, «Ծայսմ հաւատոյ զմեզ ո՛չ ոք կարէ խախտել, ո՛չ հրեշտակ է եւ ո՛չ մարդիկ, ո՛չ սուր եւ ո՛չ հուր, ո՛չ ամենայն զինք եւ եմ դառն հարուածք»: Կա՞յ ուրիշ ժողովուրդ մը քրիստոնեայ աշխարհին մէջ որուն համար, կրօնը կեանք ու կեանքը կրօն է եղած ըլլայ փոխադարձաբար այն համեմատութեամբ, որ աստիկա ապրումն իրականութիւն մըն է հայութեան համար: Այսինքն, կա՞յ աշխարհի վրայ ժողովուրդ մը որ քրիստոնէական սկզբունքները կեանքի կոչած, ապրումի վերածած, անոնցմով սնած եւ անոնցմէ առաջնորդուած ըլլայ եւ իր կեանքը անոնց իրագործումին, պսակումին նուիրագործած ըլլայ՝ որքան այս ժողովուրդը: Վկայ՝ ձայնաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ մեր Սուրբ Եկեղեցին՝ իր անկեղծութեամբ, պարզութեամբ, լայնամտութեամբ, արիւթեամբ եւ անհուն գորովամեով, Քրիստոնեայ եկեղեցիներու ամէնէն քրիստոնեան: Քրիստոնէութեան սիրոյ Անտարանը եւ համամարդկային համեղարարութեան

հաղցր հրաւերը ներգրաւեց տառապած եւ տառապանքէն իմաստնացած եւ հոգիով գեղեցկացած այս ժողովուրդը: Քրիստոնէութիւնը նոր կենսունակութիւն, նոր աւիւն ներարկեց եւ ստեղծագործական խանդ ներշնչեց հայութեան: Մեր մէջ, մեր քրիստոնէացման առաջին դարուն, մենք ունեցանք մեր Գիրքը, ինչ որ տասներկու դարերուն հեթանոսական մեր մշակոյթը չէր տուած մեզի: Տենդագին կրօնական հզօր զգացումի մը բեղուն արգասիքն է մեր Ոսկեդարեան Սրբազան Մշակոյթը, առանց որուն, մենք՝ ի վերջոյ պիտի դատապարտուէինք յոյն, պարսիկ կամ ասորի դառնալու: Քրիստոնէութիւնը զօրացուց, շեշտեց մեր ազգային գիտակցութիւնը եւ ինքնուրոյնութիւնը եւ մեր ազգային նկարագրին տուաւ յաւելեալ դիմադրականութիւն եւ կորով: Եւ վերջապէս, քրիստոնէութիւնը մեզի տուաւ կեանքի հանդէպ դրական կեցումով մը: Ո՛չ սին պատրանք, մարտիրոսանալով իրր վկայ դարձաւ փոխադրուելու, եւ ոչ ա՛յ տառապանքը համբերութեամբ կրելու ստոյլիկեան ֆիլոզոֆիան, այլ, տառապանքին երթալու, զայն նուանելու, զգեստնելու ուժականութիւնը, տառապանքին ընդմէջէն հասնելու համար ինքնաիրագործումի: Ըստ իս, այս է քրիստոնէութեան իսկական ոգին, որ խարիսխն է արդի Արեւմտեան հաղափարութեան, թէեւ, ան այսօր, պարպուած է այդ ոգիին բարոյական արժէքներէ:

Դրական այս ոգիով գոտեպնդուած եւ զօրացած հայ ժողովուրդը դիմաւորեց Սասանեան Պարսկաստանի իր հոգիին ուղղուած հարուածը: 451ին կորսնցուցած էինք մեր թագաւորութիւնը ու մեր պապեանական հողը բաժնուած էր Պարսկաստանի եւ Բիւզանդիոնի միջեւ: Զէզոնացուած, մեկուսացուած եւ բաժան

բաժան եղած էին մեր իշխանութիւնները: Մեր ազգային բանակը եւ այրուծին կը կոտորակուէին ծառայելով Սասանեան գահին: Ըստ էութեան, Տիգրանի շարժառիթները քաղաքական էին կրօնական ըլլալէ առաջ: Զուելելու համար հայ ժողովուրդը եւ իւրացնելու մեր հայրենիքը: Անհրաժեշտ էր նախ կազմալուծել հայ եկեղեցին եւ փշրել հայուն հաւատքը:

Կանգուն կը մնար միայն մեր հաւատարմին Միջնաբերդ՝ Հայ եկեղեցին որ փրկարար դեր մը կատարեց այս ճգնաժամին, որպէս բոլոր հայ սրտերը իրարու կապող, գանձում միաձոյլ կամփի վերածող ոյժը: Եւ Աւարայրը եղաւ այս ժողովուրդին մատուցած գերագոյն կենդանի պատարագը եւ կրակէ մկրտութիւնը հայ Ազգային եկեղեցիին, որուն զաւակները, ամէն խաւէ եւ տարիքէ, սուրբ հաղորդութեամբ վահանուած եւ հաւատով ու հայրենասիրութեամբ հոգեզինուած՝ աներկիւղ գրոհ տունին մահուան դէմ եւ կեանքէն՝ կեանք անցան: Մահը, անոնց համար եղաւ այն դուռը ուրկէ անոնք անմահութեան անցան:

Եթէ եղան Վասակներ, որոնք գործնապաշտ մտայնութեամբ քաղաքական եւ դիւանագիտական հաշիւներէ եւ նկատումներէ մղուած նախընտրեցին քաղաքականը զոհել նիւթականին, ոգեկանը՝ ֆիզիքականին, չպակսեցան Վարդաններ եւ Ղեւոնդներ որոնց համար անկարելի էր առանց Իտէալի եւ սրբութեան ապրիլ, եւ անոնք յօժարաբար իրենց կեանքը նուիրեցին Հայրենիքի փրկութեան եւ իրենց Սուրբ հաւատին պահպանման համար: Ոչ մէկ ատեն մեզի պակասած է խոհականութիւնը՝ վտանգներէ խուսափելու, մեր Հայկ նահապետի օրերէն սկսեալ: Սակայն ժողովուրդ մը, որհասական պահու մը իր գոյութեան

սպառնացող վտանգը կը զգայ եւ կ'ապրի, չի խորհրդածեր եւ չի վերլուծեր: Իր ինքնապաշտպանութեան ճիգերը կը թելադրուին իր գոյատեւելու հիմնական քննադէմ:

Ընդհանուր ազգերու պատմութեան մէջ, քացառիկ է Վարդանանցի աթիւն նման երեւոյթ մը ուր ժողովուրդ մը իր սրտովը եւ մտքովը փարի ֆիզիքական պարտութեան մը եւ իր հաւատին հրայրով ու անպարտելի կամփով եւ անհատնում գոհարեւումով սրբագործէ ֆիզիքական պարտութիւնը եւ զայն վերածէ հոգեկան յաղթանակի եւ գեղեցկութեան: Վարդանանք, Աւարայրի դիւցազնամարտով շրջեցին մեր ազգին ապագայ կեանքին հունը, զայն ազատագրելով՝ քաղաքակրթապէս փուլուցումի ենթակայ Արեւելի ազդեցութեանն եւ անոր տալով քրիստոնէական գաղափարականով լուսաւոր՝ Արեւմտեան քաղաքակրթութեան յառաջահայեաց ձգտումը: Մեր քաղաքական իշխանութեան անհետացումէն վերջ, մեր անտէրընութեան տարիներուն, մեր Մայր եկեղեցին գործեց որպէս մշտադիմաց պահապանը մեր ժողովուրդին ոգեկան ու իմացական արժէքներուն:

Աւարայրէն 1550 տարի ետք, այս նիւթապաշտ, ապարարտ իւր անթոյժ դարուն մէջ անգամ, Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք տակաւին կ'առնուէին եւ կը յուզեն մեզ իրենց հաւատին գործութեամբ, հայրենասիրութեամբ, քաղաքական եւ անձնութեամբ: Տասնեւհինգ դարերէ ի վեր Վարդանանք Պատերազմը կը շարունակուի, առաւել կամ նուազ ուժգնութեամբ, մեր ազգային կեանքի քաղաքական, ընկերային, կրօնական եւ մշակութային նկատներուն վրայ: Հայաստանի մէջ քրիստոնէութեան Պետական կրօն հռչակման 1700

ամենակիմ, այսօր, ամէն ժամանակեւ աւելի կը զգանք հրամայական պահանջը եւ կարիքը՝ Նոր Սպարապետ Վարդաններու եւ Ղեւոնդ Երեցներու, որոնք առաջնորդեցին մեզ. «Վասն հաւատոյ եւ հայրենեաց», մարտահրաւերով՝ հաւատարիմ մնալու

համար մեր ծնդին ոգիին, գաղափարակաւնին եւ սրբութիւններուն, որոնց համար, անոնք, գիտակցօրէն նահատակուեցան:

Յաւերժական փառք եւ պատիւ Աւարայրի դիւցազներու անարատ յիշատակին:

ԿԱՐՊԻՍ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ՓԱՌԱԽՈՐՈՒՄԸ

Այսօր՝ հայրենիքի եւ Սփիւռքի ամբողջ տարածքին՝ Մայր եկեղեցին՝ հանդիսաւորապէս կը տօնէ՝ յանձին Ղեւոնդ Երեցի՝ քահանայական կոչումին սրբութիւնը:

Ան՝ խորապէս հասկցաւ ու հասկցուց իր ժողովուրդին՝ Նոր Կրօնքին աստուածային ճշմարտութիւնները եւ Քրիստոսի Աւետարանի սիրոյն յանձն առնուած կամաւոր նահատակութեան ազգային ու երկնային արժէքը:

Տասնըհինգ դարերու ընթացքին, Ղեւոնդ Երեցի անուան յիշատակութեամբ՝ Հայաստանեայց եկեղեցին կը փառաւորէ քահանայութիւնը: Եւ անոր քահանայութիւնը նուիրագործումով, կը պատգամէ մերօրեայ քահանաներուն, թէ քահանայութիւնը իր խորագոյն նշանակութեամբ եւ իր կոչումին շնորհով, աստուածային է:

Այս տունը, քահանայութեան փառաւորումով, ճառագայթում կու տայ հովուական ծառայութեան կոչուած եռգետականներու, թէ ի՞նչպէս, մենք ալ՝ պարտականութեան պատենշին վրայ կրնանք հեռոսսակայել պայքարի ու ամմահանալ, յանուն աստուածային ճշմարտութիւններուն:

Հայ եկեղեցին՝ յանձին Ղեւոնդ Երեցի մշտնջենաւորեց քահանայութեան տիպարը, այն նպատակով՝ որ այդ երկնաշնորհ կոչումին արժանի քահանան,

ըլլայ իր ժամանակի Նոր Ղեւոնդ Երեց մը, անոր օրինակելի ու մտատիպար վարժով:

Քրիստոնէական բարեմասնութիւններով լուսաւորուած քահանայի մը անարատ հոգին, պէտք է ներգգայ, թէ քահանայագործութիւնը՝ իր համեստութեան եւ պարզութեան մէջ, իր կոչումին եւ ուխտին փառաւորումն է:

Հոգեւոր պաշտօնեան, բարոյական եւ նիւթական ինչ դժուակ ու ապերախտ պայմաններու մէջ ալ գտնուի, ինչպիսի անպասելի նեղութիւններ ալ սպառնան փորձութեան ենթարկելու իր առաքինութիւնները, պարտաւոր է իր հաւատքին ամբողջ անառիկ ու ամրամիստ պահել: Եւ իր հաւատարմութիւնը, այդ դժուար պարագաներուն՝ զոհողութեան բարձրագոյն չափերու վրայ ցոլացնէ հաւատացեալ հօտին:

Այն տաղանդը, որ կը տրուի իրեն Տիրոջ ամենասուրբ ձեռքով՝ պէտք է աշխատի բազմապատկել ու շահեցնել եւ ոչ թէ հողին ներքեւ ամուլ ու անպտուղ պահել:

Հայ եկեղեցւոյ նշանաւոր հոգեւորականները իրենց . հօգօր իմացականութեան մնալուն ստեղծագործութիւններով՝ պէտք է իր գիտակցութեան մէջ հորիզոնական տարածքով քացայայտուին, որպէս զի ինքն ալ, իր

կարգին, Ղեւոնդ երեցի մշտակենդան տիպարով կարենայ հետագայ բոլոր ժամանակներու հայ սերունդներու կեանքին մէջ փառաւորել իր անունը:

Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի անանդին ու հաւատին հոգեւոր կառոյցներուն վրայ, եթէ հաստատեմք մեր ուխտին հիմները, կրնանք շատ դիւրին՝ հոգեկան բարձրագոյն պատկերներուն վրայ՝ շողարձակում տալ մեր հոգեւոր նուիրաբերումներուն:

Քահանան՝ իր երկնացնորհ արժանիքներով՝ պէտէ է անճնազոհ հայր մը ըլլայ իր ծովին, որպէս զի եկեղեցւոյ սրբազան բնմէն իր արտասանած հոգեւոր պատգամները, սիրոյ խօսքերը եւ հոգեշահ քարոզները, լարուած ուշադրութեամբ լսուին բարեպաշտ ունկնդիրներէ ու վերացում տան անոնց աղօթամուէր հոգիներուն:

Վարդան Մամիկոնեան Աստուածապաշտ սերունդը, այնպիսի ջերմիկ հաւատով փարած էր Քրիստոսի Աւետարանին, որ պատրաստ էր ազգովին պաշտպանելու իր հաւատքը որ որովհետեւ, այդ հաւատի պատերազմին մէջ շատ յստակ կը տեսնէր իր ժողովուրդին փրկութիւնը եւ անմահութիւնը:

Կարդանք արքայից արքայ, Թագկերտին ուղղուած նամակին՝ վերջին հատուածը, որ կը բարացուցէ Վարդանի սերունդին հաւատքը, ողբակիցումի յօժար զգացումով:

- Ո՛վ Արքայից Արքայ, այս հաւատքէն, ոչ մէկ ուժ կրնայ մեզ քաժնել, ոչ երկրի հզօրները, ոչ երկնքի հրեշտակները, ոչ բոլոր սուրդ եւ ոչ ալ բոլոր փիղիքներդ արշաւը: Մենք պատրաստ ենք ազգովին նահատակուելու ճշմարիտ Աստուծոյ սիրոյն:

- Բայց, Ով Արքայ, եթէ դուն

ազատ թողուս մեզ՝ մեր սուրբ հաւատքին մէջ, այն ատեն, երկնքի մէջ Աստուած եւ երկրի վրայ բեզ պիտի պաշտենք:

- - -

Ղեւոնդ երեց՝ հայ ժողովուրդին գոյութեան համար ճակատագրական այս նամակին ընթերցումէն ետք, ա՛յ տկար մարդը իր մէջ մէկ կողմ թողած, դարձած էր առիւծասիրտ ազատամարտիկ մը:

Տեղին է հարցնել հիմա, թէ ո՞վ է՝ անմահութեան դափնեպսակը զլիւնը, այս մտատիպար քահանան. որուն առիւննող քաջութիւնը՝ առաջնակարգ տեղ գրաւած է հայութեան մտքին ու զգացական աշխարհին մէջ որ կը տօնախմբէ անոր անընջելի յիշատակը հազար հինգ հարիւր տարիէ ի վեր Ս. Պատարագի մատուցումով եւ իր յիշատակին ձօնուած շարականներով:

Հայ ժողովուրդին հնագոյն եւ նորագոյն պատմութեան մէջ, Ոսկեդարու գրական եւ հոգեւոր զարթօնքէն սաղին, ունեցեր ենք թագմատաղանդ վարդապետներ, եպիսկոպոսներ եւ հայրապետներ, որոնց մտային գրական արտադրութիւնները կը պանծացնեն անոնց լուսապայծառ դէմքերը յաւերժութեան մէջ:

Բայց չենք հանդիպած մեր եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ, Ղեւոնդ երեցի փառաւորեայ կեանքին հաւասարագօր արժանիքով՝ երկրորդ Ղեւոնդ երեցի մը, որ անմահութեան դափնին կրէր իր ճակտին վրայ:

Ղեւոնդ երեց՝ քացառապէս միակ անզուգական դէմքն է, որ պայքարով հարուստ հոգիով, փառաւորեց քահանայութիւնը եւ տուաւ քահանայական կոչումին ամենէն արժանաւոր տեղը նուիրապետութեան մէջ:

Հոգեւոր իշխանութեան մէջ մնաց պարզ ու խոնարհ քահանայ, ոչ իսկ Աւագերէց:

իր հայրենավառ ազգասիրութիւնը, իր խորահաւատ Աստուածապաշտութիւնը, իր ճառագայթող պարզութիւնը եւ օրինակելի խոնարհութիւնը, ռազմադաշտին վրայ ցուցարարած իերոսավայել անձնագոհողութիւնը, խաչը ձեռին մղեց հայ բանակը դէպի ճակատամարտ, ճառագայթում տալով՝ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ:

Աւարայրի դաշտին վրայ՝ իր արտասանած խրախուսական բոցաշունչ խօսքերը, ռզնւորեցին հայ զինուորին մարտունակութիւնը եւ ամրապնդեցին անոր հոգեկան ուժերը, որ կամաւոր մահուան մէջ կը տեսնէ իր անմահութիւնը:

- - -

Հայ մանուկները, դեռ մօտիկ անցեալին՝ հազիւ գիտակցութեան հասած, իրենց մայրերու շրթունքէն կը լսէին Աստուծոյ եւ Յիսուսի անուններուն իետ, Վարդան ցորակաւի եւ Ղեւոնդ երէցի պանծալի անունները եւ այդ հայաբոյր տպաւորութիւններով կը մեծնային եւ կ'ոգեւորուէին անոնց բողած սուրբ ու անուշ յիշատակով:

Դժբախտաբար, այս բարոյագութիւն եւ փոթորկալից ժամանակներուն, այդ տոհմաշէն աւանդութիւնները եւ բարի սովորութիւնները, ա' չեն բաղդրացներ ընտանեկան սիրոյ մթնոլորտը:

Այսօր՝ ոչ մէկ մօր բերէն հայ երախան կամ մանուկը չի լսեր այդ ամենասուրբ անունները:

Ժամանակի եւ մարդոց մտայնութիւնները հիմնովին փոխուած են եւ այդ երանելի օրերը անվերադարձ չուած են հայրենի հորիզոններէն:

Հարցուցէ՛ հայրենաբնակ եւ սփիւռքաբնակ տեւէ հայ պատանիի. թէ ո՞վ է քաջ Վարդանը եւ Ղեւոնդ երէցը, դրական պատասխան մը պիտի չկրնայ տալ:

Անմահութեան լուսապսակը, որ հայ ժողովուրդը դրաւ Ղեւոնդ երէցի գլխուն վրայ՝ հազար հինգ հարիւր տարի առաջ, ինչո՞ւ այսօր ալ, հին օրերու ազգային ռզնւորութեամբ չխանդավառէր նորագոյն սերունդներու հոգին ու գիտակցութիւնը:

Չունի՞նք Ղեւոնդ երէցէն, ոչ մէկ գրաւոր վկայութիւն, ոչ իսկ իր համառօտ կենսագրութիւնը, միայն իր անուան կը հանդիպինք տօնացոյցին մէջ, որպէս Վարդանի սերունդին ուշագրաւ վկաներէն մէկը, իր բաշտութեամբ անմահացած:

Վարդաններն եւ Ղեւոնդ երէցները՝ Հայ Յեղին լաւագոյն առանձնատկութիւններուն անձնաւորումն են: Ո՞րքան սիրեցէ՛ք եւ ո՞րքան մեծարեցէ՛ք ու փառաւորեցէ՛ք անոնց լուսապայծառ կերպարները, այնքան մեր սիրտերը պիտի ռզնւորուին անոնց Աստուածասիրութեան եւ ազգասիրութեան տրոփումներով:

Այսօր, մեր գաղութային գոյութեան կորուստաբեր պիերուն վրայ՝ ազգային փլուզումի վտանգը՝ մոայլ ճակատագրի մը հանգրուանին կը տանի մեր տարասփիւռ կեանքը:

Ամէն օր, հայրենի մայր գանգուածէն եւ Արտաշխարհի գաղութներէն հայեր կը զատուին ու կը կորսուին այլասերիչ քաղաքակրթութեան յորձանգներուն մէջ: Աւարայրի երկու անմահ նահատակները, Վարդան Մամիկոնեան եւ Ղեւոնդ երէց կը պատգամեն մեզ իրենց երկնային յաւերժայէս օրեաններէն, սրբութեամբ պահել մեր Ուղղափառ հաւատքը, մեր մայրենի պաշտելի լեզուն եւ հայրենավառ զգացումով գուրգուրալ մեր ռզնկան արժէքներուն եւ անցեալէն կտակուած մշակութային հարուստ ժառանգութեանց վրայ:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ

ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԹՈՒՐԳԻՈՅ

Կ. Պոլսոյ Հայոց Պատրիարքութիւնը սկիզբ կ'առնէ 1461ին Մուհամմէտ Բ. Յաթիի Սուլթանին հրամանագիրով:

1458 Մայիս 23ին, երբ Օսմանցիներ կը գրաւեն Կ. Պոլիսը, հոն արդէն հայ կրօնական համայնք մը գոյութիւն ունէր 572 քուականէն սկսեալ:

9-11րդ դարերուն, երբ Բիւզանդիոնի գահին վրայ կ'իշխէին ծագումով հայ կայսրեր, օրըստօրէ կը բազմանար Կ. Պոլսոյ հայ բնակչութիւնը: անոնք կու գային ուսում ստանալու եւ վաճառականութեան համար եւ հոն հաստատուելով տեղացի կը դառնային:

Միքայէլ Ասորի (1126-1199) պատմագիրէն կը տեղեկանանք, թէ՝

«Մինչեւ Ալեքսիս կայսեր ժամանակը մեր ազգը եւ հայոց ազգը մէյ մէկ եկեղեցի ունէին Կ. Պոլսի մէջ, եւ իւրաքանչիւր եկեղեցւոյ մէջ կային՝ քահանայ մը, աշխարհական վաճառականներուն մարմին մը եւ ուրիշներ:» Ապա, Կիւլէսէրեան կ'աւելցնէ թէ «Քաղկեդոնական խնդիրներու հետեւանով Ալեքսիս Ա. Կոմնենոս (1081-1111) այլեւ տուաւ այդ երկու եկեղեցիները եւ անոց սրբութիւնները փոփոց թափելով առաքուր կոթել տուաւ մոլեռանդ ռամկին:

Գիտեմք նաեւ թէ Յուսիկ Եպս. Ստինպոյոյ ներկայ էր Սիսի ժողովին, 1307 Մարտ 19ին:

Դարձեալ գիտեմք որ 1360-61ին Կալաթիոյ մէջ հայք ունէին եկեղեցի մը՝ նուիրուած Սրբոյն Սարգսի զօրավարին եւ որդւոյ նորա Մարտիրոսի:

Այս բոլորը պատմական ապացոյցներ են եւ կը հաստատեն թէ հայք շատ հին ժամանակներու մէջ հաստատուած գաղութ մը կը կազմէին

Կ. Պոլսոյ մէջ իրենց եկեղեցիներով եւ եպիսկոպոսներով» (Պտմ. Կթդ. Կիլիկիոյ էջ 27):

Մուհամմէտ Բ. Կ. Պոլսոյ յոյն բնակչութիւնը սիրաշահելու համար, անոց պատրիարքին իշխանութիւն տուաւ քրիստոնէական կրօնին սկզբունքներուն համաձայն դեկավարել հօտը. «Այս կերպով, կ'ըսէ Օրմանեան, կրօնական պետին իրաւասութեան ներքեւ անցան այն ամէն խնդիրներ եւ գործեր, որոնք կը պատկանին քրիստոնեաներու ընդհանուր կեանքին, ամուսնական խնդիրներուն, ընդհանուր դատարարական քարեգործական հաստատութեանց, կրօնական պահանջից, եկեղեցական պաշտօնէից, կրօնապատկան գործոց եւ այլն» (Հայոց եկեղեցին. էջ 69):

Աշխարհակալ կայսրը դիւանագէտի խորամանկութեամբ ու վարչագէտի խոհեմութեամբ յոյն քրիստոնեայ տարրը հակակշռելու մտահոգութեամբ կազմակերպեց իրեն եմթակայ հայերը եւ Յովակիմ եպիսկոպոսը ճանցաւ իրքեւ հայոց պատրիարք, իրեն Աթոռ նշանակելով՝ Սուլումանաթրի, Ս. Գէորգ եկեղեցին:

Պատմաբան Ահմէտ Բէֆիք ուսումնասիրելով Օսմանեան պետութեան հին վաւերաթուղթերը, կ'ըսէ.

«Յաթիի Իսթանպուլը գրաւելէն յետոյ Սեւտոլուէն բուրքեր եւ հայեր փոխադրեց Իսթանպուլ՝ յոյներուն ազդեցութիւնը կոտրելու համար: Հայերը տեղաւորեց Պալաթի մէջ, իսկ 1461ին ալ Պրուսացի Յովակիմ եպիսկոպոսը պատրիարք նշանակեց ամբողջ Թուրքիոյ հայերուն: Այս կերպով Հայոց Պատրիարքութիւն մը հաստատեց յոյն պատրիարքութեան կողքին» (ՏԵՍ

Սիրունի, Պոլիս եւ իր դերը, Ա. հտր. էջ 204-205) Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ նորամուտ է Սուլթանի մը ֆերմանով պատրիարքութիւն հաստատուիլը:

Ըստ Չամիչեանի (1798-1829) Մուհամմէտ Բ. Ֆաթիհ Պրուսայէն բերել տուած է Յովհաննէս եպիսկոպոսը եւ նշանակած է Կ. Պոլսոյ Պատրիարք: Սակայն, Բարգէն Կաթողիկոս հիմնուելով 1498ին գրուած գիրքի մը յիշատակարանին վրայ, հաւանական կը նկատէ որ 1498ին Յովակիմ Արքեպիսկոպոս յիշուած ըլլալով Կ. Պոլսոյ աթոռին, 1498էն առաջ Պրուսայի եպիսկոպոս եղած ըլլալու է եւ Ֆաթիհի բարեկամը. իր մեկնութեամբ, «1498ին գրուած Զեռնադրութեան գիրք մը, Տրապիզոնցցի Յակոբ Արեղայի մը ձեռնով, կը հաստատէ որ այդ տարին արդէն Կ. Պոլսի աթոռին վրայ առաջնորդ է Յովակիմ Արքեպիսկոպոս: Գիրքը գրուած է ուղղակի ի վայելումն Արհի եպիսկոպոսին Տէր Յովակիմին Կոստանդնուպոլսի, եւ յետոյ, 1459ին մահողասի Մարիամու մը կողմէն նուիրուած է Կ. Պոլսի պատրիարք Աստուածատուր վարդապետին» (անդ. էջ 27-28):

Եգիպտոսի Մեմլուքներու իշխանութեան ժամանակ երբ Կարապետ Եւդոկացի եւ յաջորդը՝ Ստեփանոս Սարաճորեցի կաթողիկոսներ կը կազմակերպեն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը, Կ. Պոլսոյ մէջ, հայերու առաջնորդը պետութեան հրամանով պատրիարք կը հռչակուի համահաւասար իրաւունքներ ունենալով յոյներու տիեզերական պատրիարքին նման:

Կարգ մը հեղինակներ հայերու հանդէպ ֆաթիհ սուլթանին բարեացակամ վերաբերումը կը վերագրեն անոր մօր հայուհի ըլլալուն:

1480ին Իսալացի նկարիչ Պելինին նկարեց Սուլթան Մէհմէտ Բ-ի

դիմանկարը, կ'ըսէ Արշակ Ալպոյանեան. այս նկարէն օրինակուած Մէտայլ մը. որ կը գտնուի բրիտանական Թանգարանին մէջ, ցոյց կու տայ սուլթանին հայկական արծաթեղանակէն ֆիթը, որ քնաւ նմանութիւն չունի մոնկոլեան տափակ ֆիթին հետ եւ ցոյց կու տայ հայկական արինախառնում մը սուլթանական գերդաստանին մէջ, եւ արդէն գիտեմք թէ Սուլթան Մէհմէտ Բ-ի մայրը գերի մըն էր, հաւանաբար հայուհի» (Պտմ. Հայ Գաղթականութեան, ք. հտր. էջ 347):

Ֆաթիհի օրով Կ. Պոլսոյ մէջ գոյ եղող հայկական եկեղեցիներու մասին տարբեր կարծիքներ յայտնուած են: Օրմանեան Սրբազան կ'ենթադրէ թէ հայեր վեց եկեղեցիներ ունեցած են: «Վեց հասարակութիւն անունը որով կոչուած են Կ. Պոլսոյ հայերը առաջին հրովարտակներուն մէջ, զոնէ սկզբնական վեց եկեղեցիներու գոյութիւնը կը պահանջէ, զի նոյնիսկ տանկական ըմբռնումի մէջ, ամէն հասարակութիւնը կամ ժողովուրդը կամ Թաղ՝ իւր աղօթատեղիով կը ստանար իւր ուրոյն կազմութեան հիմը» (Ազգ. Բ. հտր. էջ 2186):

Սիրունին իր պրպտումներու վրայ հիմնուելով կ'եզրակացնէ թէ հայեր միայն չորս եկեղեցիներ ունեցած են Ֆաթիհի օրով.

ա.- Կալաթիոյ Ս. Գրիգոր լուսաւորիչ եկեղեցին՝ կառուցուած 1391ին:

բ.- Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկեղեցին, որ Սուլթանը յոյներէն գրաւելով հայերու տուած է:

գ.- Էտիրնէի Ս. Նիկողայոս եկեղեցին որ կը պատկանէր հայերուն ու լատիններուն հաւասարապէս: Ան Կ. Պոլսոյ մտաւորական կեդրոններէն եղած է ուր Ամիրտովաթ Ամասիացին (1416?-1496) 1471ին հեղինակած է իր

«Բառարանը բժշկական անունաց» աշխատությունը. իսկ Արգար դպիր թոխաթեցի (վախճ. 1572) հոն հիմնած է Կ. Պոլսի առաջին տպարանը ու հրատարակած փոքր բերականություն, Պարզատոմար ժամագիրք եւ այլ երկեր:

դ.- Ս. Աստուածածին, որ ըստ Գիրտեանի Սամաթիոյ Սուլումանաս-բըրի Ս. Գէորգ եկեղեցին է (Տես նոյն Անդ էջ 235- 255):

1643 թուականին Թուրքիոյ հայոց պատրիարքարանը կը տեղափոխուի Քուսմափու:

Մայրաքաղաքին մէջ յաճախակի պատահած հրդեհներու պատճառով սկզբնաղբիւրներ ու վաւերագրեր չեն հասած մեզի առաւել տեղեակ դառնալու թրահայոց պատրիարքութեան սկզբնական շրջանի պատմութեան: Երեմիա Զէլէպի Քէօմիւրեմեան (1687-1695) որ «Մտամպօլա Պատմութիւն»ը գրած է 62 հրդեհ յիշած է 1615-1694 տարիներու ընթացքին:

Հետաքրքրական է նաեւ նկատել որ հայկական յիշատակարաններուն մէջ պատրիարքութեան պաշտօնին տեղ «հայրապետութիւն» անունը յիշատակուած է: Օրինակի համար, 1474ին Ամիրտովլաթի «Ռամկական Գիրք»ի յիշատակարանին մէջ գրուած է «Ի Հայրապետութեան Տէր Յովակիմայ Արքեպիսկոպոսին»: Առաջին անգամ Մաղափա դպիր Ճեփահիրեմեան գործածած է Պատրիարքութիւն բառը, երբ արձանագրելով 1567ին Կ. Պոլսոյ մէջ տպուած առաջին գիրքը՝ Արգար դպիրի «Փոքր Բերականություն»ը, գրած է «ի չորրորդ ամի պատրիարքութեան Յակոբ

Բարունապետի Կոստանդնուպոլսոյ» (Չարբանալեան, Պոմ. Հայ Տպարգրութիւն էջ 47):

Թուրքիոյ Հայոց պատրիարքութեան հաստատումով ժամանակի ընթացքին զօրացաւ Կ. Պոլսոյ աթոռին հեղինակութիւնը եւ որու իշխանութիւնը տարածուեցաւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան ու երուսաղէմի պատրիարքութեան վրայ, որու ընթացքին զօրացան Կ. Պոլսոյ եւ էջմիածնի յարաբերութիւնները: Օրմանեան Սրբազանի տեսութեամբ.-

«Կ. Պոլսոյ հայ պատրիարքները սկսան հետզհետէ իրենց իշխանութիւնը կազմակերպել եւ իրաւասութիւնները կեդրոնացնել, եւ հնաւորութեան սահմանին մէջ՝ իրենց ձեռքը ամփոփել ազգային ամբողջ վարչութիւնը: Իրենց վարչական գործունէութիւնը հետզհետէ տարածուեցաւ կայսրութեան բոլոր գաւառներուն վրայ, նոյնիսկ հոգեւորապէս՝ Ստյ եւ Աղթամարայ կաթողիկոսութեանց եւ երուսաղէմի պատրիարքութեան պատկանեալ թեմերուն վրայ: Հայոց պատրիարքութեան առաջին տարիներու պատմութիւնը՝ աթոռներու եւ թեմերու փոխադարձ խնդիրներու շարք մըն է, շարունակ քաղաքական խռովութիւններու եւ պատերազմական շփոթութիւններու հետ խառնուած» (Հայոց եկեղ. էջ 70):

Մեծ եղեռնէն յետոյ Կ. Պոլսոյ պատրիարքութիւնը կորսնցուցած է իր ազդեցութիւնը, դառնալով Թուրքիոյ հայութեան հոգեւոր ներկայացուցիչը յաչա կառաւարութեան:

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՔ ԵՒ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Ե՛րբեւէ մատուցուած Հայոց պատարագը մի՛շտ ալ խորհո՛ւրդ եղած է խո-
րին՝ Հա՛յը՛ աւելի՛ Հայ դարձնող, Հաւա՛տքը՛ Հաւատքո՛վ, Հոգի՛ն՝ աստուածային
լոյսով ու յոյսով լեցնող: Բայց, Աստուա՛ծ վկայ, իր խորհուրդով ի՛նչ-որ չափով ու-
րի՛շ է Հայ ժողովուրդի անմահութեան Համար պատարագուած մեր ազգային
սրբութիւններու՝ Վարդանանց տօնի առիթով մատուցուող պատարագը:

Մեր սրբութիւնները մեր ազգի դարաւոր սպասումներէն ցամաքած աչքերու
լոյս ու յոյս յայտնութիւններն են, դարերուն ընդմէջէն եկող ժողովուրդը դէպի ան-
մահութիւն ուղեկցող անխարդախ փարոսները: Դարերու Հոլովոյթին մէջ ազգը որ-
քան խո՛ր եւ իրապա՛շտօրէն կը ծանչնայ ինքզինք, այնքան աւելի՛ կը պայծառա-
նան, արդիական կը դառնան անոնք եւ նո՛յնիսկ՝ Հրամայո՛ղ, զգաստացնո՛ղ:

Բոլոր ժամանակներու քննութեանց դիմացած ու դիմացող Հայոց սրբութիւն-
ները՝ Արարատ, Արագած, Արաքս, էջմիածին, Գրիգոր Լուսաւորիչ, Մեսրոպ Մաշ-
տոց, Վարդանանք, Ղեւոնդեանք եւ շատ ու շատ ուրիշներ, որպէս Հաստաբե՛ստ,
յաւիտենական կանգուն սիւներ, իրենց վրայ կը պահեն ՀԱՅ ԱԶԳ Հասկացութիւն-
կամարը: Զկա՛յ Հայ ժողովուրդ, առանց իր սրբութիւններու եւ, տուեալ պարագա-
յին, Վարդանանց, Ղեւոնդեանց յիշատակի գնահատումի, յաւերժացումի: Ահա թէ
ինչու, նարեկացիական խանդով ու երկիւղածութեամբ, առանձնական աղօթքի
աստուածապարգեւ պահու մաքրութեամբ՝ Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց մասին իր
խօսքը մահկանացուս կը սկսի «Մեղա՛յ, Տէ՛ր»-ով՝ ըսելիքի թերինքու եւ թերա-
ցումներու Համար:

Իր ուսերուն դարերու քաղաքակրթութեան, մշակոյթի, կեանքի մո՛ւթ ու
լոյս օրերու դաժան փորձութիւններու բե՛ռ ունեցող Հայ ժողովուրդի մեծութիւնն
ու վեհութիւնը նա՛եւ անոր պատմութեան յիշողութեան մէջ է, իր անցեալի կո-
րուստներու ու արժէքներու անաչառ գնահատումի, երախտիքի զգացումի, իր ար-
մատները ծանչնալուն մէջ է: Վկան՝ 1550 տարիներու Հայոց սերունդներու եւ այ-
սօր մեր յիշողութիւնը Վարդանանց, Ղեւոնդեանց մասին, խոնարհումն անոնց յա-
ւերժ յիշատակին առջեւ: Այս առիթով որքան Համահունչ են մեր զգացումներուն
հետեւեալ սողերը՝

Յիշենք բոլորը անուն առ անուն,

Եւ յիշենք

Յաւով,

Դա մեռածներուն

Պէտք է, ես գիտեմ,

Բայց ապրողներուն

Շատ է

Հարկաւոր...

Եւ Հպարտօրէն

Յիշենք մենք զանոնք,

Որ ինկան անահ...

(Ռ.Ռոժդեստուենսկի, «Ռեքվիէմ»):

Մենք ալ յիշենք «անուն առ անուն», քանզի այսպիսի յիշել սրբազան ուխտ
մըն է՝ Հա՛յ մնալու, իբրեւ Հա՛յ ապրելու, որպէս Հա՛յ մեռնելու: Մի՛թէ այժա չէ Մեծն
Պարոնեանի պատգամին իմաստը. «Ետեւդ նայէ՛, առջեւդ տես՛»:

Վարդանանց պատերազմի մասին Հայ պատմիչներէն առաջինը գրած է ժա-
մանակի դէպքերուն ականատես ու մասնակից պատմիչ Եղիշէն: Ան իր երկն ան-

ւանած է «Վարդանի եւ Հայոց Պատերազմի Մասին»: Շատ մեծ է եղիչէն: Սակայն չա՛տ աւելի հանճարե՛ղ է Հայ ժողովուրդին հաւաքական միտքն իբրեւ դարաւոր փորձառութեանց արդիւնք, որ յետագային խմբագրած է, վերախմաստաւորած եղիչէի դրած խորագիրը՝ *Վարդանանք*, իսկ Աւարայրի նահատակներուն համար սահմանած տօները՝ կնքած է «*Վարդանանց տօն*», «*Ղեւոնդեանց տօն*» անուններով: Այս միջամտումով մեր նախնիք չեն առանձնացուցած միւս Հայրենասէրները, որոնց համար *Հայրենիքը նո՛յնպէս վեր էր երկրային եւ մարդկային ամէն կարգի բաներէ:*

Վարդանանք, Ղեւոնդեանք բառերուն մէջ կայ ամէն ինչ՝ եւ հո՛ղ Հայրենի, եւ պապենական արեւա՛ն կանչի համար պատարագուիլ, եւ խի՛ղճ ու պատի՛ւ, հաւա՛տ ու ժողովուրդ, եւ եկեղեցի՝ դէպի աստուածային մաքրութեան ու կատարելութեան ձգտող խնկաբոյր ու խորախորհուրդ գմբեթներով...Իսկ *Վասակեանք* բառին մէջ, ընդհակառակը, Հայ ժողովուրդը դրած է մեր կողմէ արդէն յիշատակուած եւ դեռ չյիշատակուած սրբազան բիւր բիւրաւոր մասունքներու ժխտում, բացասում:

Այս չափազանց խտացում-հակադրութիւններու նկատմամբ արդար վերաբերմունք ճշդելու համար անհրաժեշտ է զանոնք տեսնել ու զնահատել իրենց ժամանակին մէջ, հա՛յ ժողովուրդի ընդհանուր շահերու հայեցակէտէ:

5-րդ դարը Հայ ժողովուրդի ազգային ինքնագիտակցութեան, ինքնարժեւորման, ինքնահաստատումի, հոգեւոր ու նիւթական մշակոյթի վերածնունդ-գարթօնքի *ոսկեդար էր:*

Ամէն մէկ վերածնունդ հրաշք է իւրօրինակ: 5-րդ դարը, հայերո՛ւս համար, գրի, թարգմանական եւ ինքնուրոյն գրականութեան, թարգմանչաց շարժման դար էր, հայատառ, հայալեզու ազգային դպրոցներու բացման, եկեղեցիներու կառուցման, ազատութեան, խիղճի, հաւատքի համար պայքարի, պետականութեան առողջ գիտակցումի դար էր:

Պարսիկներն ահա թէ ինչե՛ր կ'ուզէին խլել Հայ ժողովուրդէն՝ կամենալով իրենց մէջ ձուլել մեզ, որ իւրայատուկ փուշ մըն էինք դարձած անոնց գորշ աչքերուն մէջ ու անոնց կոկորդէն ներս խրուած եւ չկլլուա՛ծ, խեղդո՛ղ ոսկոր մը՝ յատկապէս քրիստոնէութիւնը 301-ին պետական կրօն հռչակելէն ետք: Այս իսկ պատճառներով ալ անոնք նենգ դիւանագիտօրէն կը մշակեն եւ քայլ առ քայլ կը գործադրեն Հայ ժողովուրդը ստրկացնելու իրենց ստոր ծրագիրը՝ գիտակցաբար, թէ անգիտակցաբար արհամարհելով ամենէն գլխաւորը՝ Հայու դարաւոր դժգո՛հ, ըմբո՛ստ ոգին: Անոնք չէ՛ին ալ կրնար պեղել մեր նախնեաց հոգին ու ոգին: *Այդ ո՞ր մէկ նուաճողն ու ստրկացնողն է խորհած իր գոհին խիղճի, հոգիի ու ոգիի մասին...*

Աւարայրի տեսանքի եւ անտեսանքի արմատները կ'երթան չա՛տ ու շատ հեռու անցեալները, քան 451-ի Մայիսը: Այսպէս՝

ա) Հայաստանը, իր աշխարհագրական դիրքի, ռազմական, տնտեսական, քաղաքական ու կրօնական դերի պատճառով, Հիւսիսի ու հարաւի, արեւելքի ու արեւմուտքի ռազմատենչ, վայրագ ցեղերու, ժողովուրդներու համար եղած էր կռուախմոր, պատերազմներու եւ արշաւանքներու թափաբաբմ:

բ) Հայաստանի մէջ առաքելական դարերէն խմորուած քրիստոնէութիւնը, 301 թուականին կը հռչակուի պետական պաշտօնական կրօն: Այս հանգամանքը ա՛լ աւելի կը սաստկացնէ քրիստոնէութեան դէմ Սասանեաններու, մազդեզական կրօնի եւ կրօնաւորներու՝ դեռեւս 3-րդ դարէն մղած պայքարը:

գ) 387-ին Հայաստանը կը բաժնուի Պարսկաստանի եւ Բիւզանդիոնի միջեւ, իսկ 428-ին կը վերանայ նաեւ Մեծ Հայքի կիսանկախ թագաւորութիւնը:

դ) Յագեկերտ 2-րդն օգտուած է նաեւ մեր ժողովուրդին մեծագոյն թուլութեան՝ անմիաբանութենէն՝ խարդաւանանքով իրարու դէմ հանելով առանց այն ալ

ներքին երկպառակութեամբ ապրող Հայոց նախարարները:

Ե) 442-ին Յազկերտ 2-րդը Հայոց երկրէն խորամանկօրէն կը հանէ Հայոց գործը եւ կը դրկէ քուշաններուն դէմ պատերազմի, իսկ 447-ին, Հայաստան աշխարհին մէջ անցկացրած մարդահամարով, անասելիօրէն կը ծանրացնէ մեր ժողովուրդէն զանձուող հարկերը:

զ) Յազկերտ 2-րդը Բիւզանդիոնի Թէոդորոս կայսեր հետ կը վերահաստատէ 442 թուականին կնքուած պայմանագիր մը, որով Բիւզանդիա պէտք չէ միջամտէր Արեւելեան Հայաստանի ներքին գործերուն եւ պէտք չէ օգնէր պարսիկներուն դէմ կռուողներուն:

Դիւանագիտական-քաղաքական այս եւ կարգ մը այլ յաջող քայլեր իրականացնելէն ետք միայն՝ Յազկերտ 2-րդը (Հայոց, վրաց եւ աղուանից գործերուն օգնութեամբ) 449-ին կը չահի Պարսկաստանի հիւսիսը բնակուող քուշաններուն դէմ մղած իր պատերազմը:

Նենգ Բիւզանդիոնէն եւ ջախջախուած քուշաններէն այլեւս երկիւղ չունեցող Յազկերտ 2-րդին համար գերխնդիր կը մնար Հայն ու Հայաստանը քայքայելը քաղաքականապէս, տնտեսապէս, բարոյապէս: Անոր հետազնայ նպատակը մէկն էր՝ վերջ տալ Արեւելեան Հայաստանին, Հայը ձուլել պարսից, իսկ Հայու հող Հայրենին՝ Պարսկաստանի մէջ: Այս ծրագիրն իրագործելու անոր գլխաւոր գէնքը մնացած էր կրօնափոխութիւնը:

Տակ-տակի թուել այս ամէնը, կը նշանակէ հոգիի աչքերով տեսնել, զգալ մեր բազմաշարժար ու բազմախաչեալ ժողովուրդին տառապանքները, արեան ու աղի արցունքներու ծովերուն խորութիւնը: Բայց տոկացած է Հայ ժողովուրդը, քանզի ոգիի ու հոգիի ժողովուրդ է, մշակութակիր ու մշակութային արժէքներու ստեղծումով, ժամանակներու եւ տարածութեան մէջ իր առողջ արմատները շատ խոր նետած ժողովուրդ է: Մաքառած է ան, զի դեռ ունէր եւ ունի անփոխարինելի սրբութիւններ՝ *լեզու՛հ, Հայրենի հող՛, հաւա՛տը*:

Ինչ իմանք Հայը, որ պէտք է զար չգերազանցուած ողբերգութիւնը՝ Յազկերտ 2-րդի՝ հաւատափոխութիւն պարտադրող, ստիպող յատուկ հրովարտակը, ուր կ'ընդգծուի. « Զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, զնոյն եւ դուք կալարուք » (Եղիշէ):

Համաձայն Ղազար Փարպեցիի՝ Հայ ժողովուրդը կրօնափոխութեամբ պարսից մէջ ձուլելու գաղափարը Պարսից արքունիքի միտքին մէջ ամրակայած է Վասակ Սիւնիի փեսան՝ գրադաշտականութիւնն ընդունած Վարդապետները: Կըրնանք ընդունիլ կամ չընդունիլ Փարպեցիի այս վկայութիւնը, բայց չենք կրնար չընդունիլ, որ պարսից այդ վաղեմի երազանքին իրականացումը Հայուն համար կը նըշանակէր « Ըլլա՛ւ, թէ չըլլա՛ւ: Այս է խնդիրը » (Շէյքսպիր): *Ըլլա՛ւ*՝ կը վճռէ մեր փառահեղ ժողովուրդին իմաստուն միտքն ու վրիժախանդ հոգին Արտաշատի՝ 449-ի եկեղեցական-աշխարհիկ յայտնի ժողովին մէջ: Ըլլա՛ւ որոշած էր շատ վաղուց Եզնիկ Կողբացի իր « Եղծ Աղանդոց » անմահ երկով, որու մասին Լէօն զրաժ է. « Սասանեան պետութեան ամենէն առաջ պատերազմ կը յայտարարէր Եզնիկի փոքրիկ եւ ոսկեղինիկ « Եղծ Աղանդոց »-ը »:

Եզնիկ միտքի՝ լոյսով կը հերքէ մագդեղականութիւնը, իսկ Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք՝ ոգիով ու գէնքով՝ Յազկերտին ճամբելով մերժողական պատասխան. « Յայսմ հաւատոյ զմեզ ո՛չ ոք կարէ խախտել. ո՛չ հրեշտակք եւ ո՛չ մարդիկ, ո՛չ սուր եւ ո՛չ հուր, ո՛չ ջուր, ո՛չ ամենայն, զինչ եւ են դառն հարուածք... Ի՞նչ տանջանք եւ ի՞նչ յանձնառութիւն. սուր քո՛ւ եւ պարանոցք մեր » (Եղիշէ):

Ուրեմն, բրիտաննէութիւնն ու քրիստոնէական աստուածապաշտութիւնը անյաջող պատուաւստ մը չէր Հայու հոգիին մէջ կամ Հայու հոգիին համար՝ մոտայիկ զգեստ մը: Քրիստոնէութիւնը լուսաւորութիւն էր եւ աշխարհին ներկայանալիք

քաղաքակրթութեան արչալոյս, Հայուն արեան մէջ մտած եւ, մայրական կաթին հետ անուցուած ու օրօրոցային երգուած երգ :Արեան մէջ մտածը արեան հետ ալ պիտի ելլէր եւ իթէ ելլէր...Այս էր նաեւ պատճառներէն մէկը, որ Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք, մէկ սիրտ , մէկ Հոգի, 451-ի Մայիսի 26-ին Աւարայր կ'իջնէ Մուշկան Նիւսապաուրտի հրամանատարութեամբ պարսից զօրքին դէմ մարտի՝ ազատութիւն կամ մահ՝ գոչելով: Ահա՛ անոնց դաւանած կարգախօսը՝ «Ջգիտակցուած մահը մահ է, գիտակցուած մահը՝ անմահութիւն»: Փառահեղ ձեւակերպում, նոյնքան եւ դեռ աւելիով՝ գործարդում, իրականացում :

Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք կը նահատակուին՝ ապրեցնելու համար՝ «մահ-ւամբ զմահ կոխելով»: Ահա գիտակցուած կեանքի եւ մահուան, ճշմարիտ հայրենասիրութեան, ազգասիրութեան գերազոյն չափանիշը:

Հասարակական, պատմական հնչեղութիւն եւ արժէք ներկայացնող երեւոյթներն անաչառօրէն եւ գիտական պատշաճ մակարդակով կրնան լուսաբանուիլ, արժեւորուիլ առնուազը յիսուն, իսկ ընդհանրապէս՝ հարիւր եւ աւելի տարիներ յետոյ, երբ Զուրի երես կ'ելլեն շատ ու շատ հանգամանքներ, երբ հետազօտողներն ալ կը ձեռքազատուին թէ՛ ուղղակի, թէ՛ անուղղակի բազմաթիւ ճշումներէ: Ուրեմն, մէկ օրէն միւսը կարելի էր սպասել Վարդանանց պատերազմի պէս պատմական երեւոյթի մը գնահատում, առաւել եւս՝ Վարդանանց հերոսամարտին նուիրուած եկեղեցական-ազգային տօնի սահմանում: Ուստի ընական է եւ օրինաչափ, որ 451-էն բաւական յետոյ՝ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիի լուսամիտ հայրերը, աշխարհիկ ներհուն ու հեռատես այրերը, ազգային առողջ հպարտութեամբ եւ երախտագիտութեամբ, ազգային սուրբերուն շարքը կը դասեն Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք, կը սահմանեն յատուկ օրեր՝ Վարդանանց տօնին համար Բուն բարեկենդանին նախորդող չաբթուան Հինգշաբթի օրը, իսկ Ղեւոնդեանց տօնին համար՝ Երեքշաբթի օրը (երկու տօներն ալ փոխանակ Մայիսին տօնելու): Յիշեալ տօներու հանդիսադրութեան օրերուն այս տեղաշարժը, անշուշտ, պատճառաբանուած է Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիի բազմափորձ հայրերու կողմանէ:

Փառք ու պատիւ Հայ ժողովուրդին ու Հայոց մեծաց՝ արժանիներուն արժանին մատուցելու, հատուցելու համար, որով Աւարայրն ու Վարդանանք միշտ ու մշտանորոգ մնացին ու պիտի մնան Հայոց ընտանեկան, Հոգեւոր ու մշակութային կեանքէն ներս:

Առանց զոհողութեան չկայ Հայրենիքի փրկութիւն, առանց զոհողութեան՝ չիք Հոգիի փրկութիւն: Վկաները՝ Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք:

Կարելի է՝ Վարդանանց պատերազմին մէջ միայն մէկ գլխաւոր խորհուրդ տեսնել: Բազմապատակ է այն ու բազմախորհուրդ՝ հայրենի հող, արժանապատուութիւն, ընտանիք ու ընտանեկան յարաբերութիւններ, կրօն ու կրօնական զգացմունք , սերունդներու դաստիարակութիւն եւ այլն եւ այլն:

Զարմանալիօրէն զարմանալի է, որ նոյնիսկ այսօր ալ կան անձինք, որոնք համոզումով կը պնդեն ու պնդելով կ'ուզեն համոզել, թէ Աւարայրի ճակատամարտը պարզապէս կրօնական պատերազմ մըն էր: Միամտութիւն է այս եւ ողջ ազգի մը մղած սրբազան պատերազմը՝ տոնքիշոտութիւն համարել: Միթէ կարելի է կրօնն ու կրօնական զգացումը զատել վերը մեր թուարկած ու դեռ չթուարկած հանգամանքներէն, որոնցմէ իւրաքանչիւրը, ինքն իր մէջ ու առանձին առնուած, ազգային եւ մարդկային սրբութիւն մըն է: Միթէ կրօնն ինքնին ու ինքնանապատակ գոյութիւն մըն է, որու համար ողջ ազգ մը ոտքի պիտի ելլէ եւ գրեթէ կիսով չափ եւ աւելիով նահատակուի: Մեր խորին համոզումով կրօնն ազգն է ու ժողովուրդը, իսկ ազգն ու ժողովուրդը՝ կրօն, սակայն Վարդանանց պատերազմը նախ եւ առաջ սրբութիւն սրբոց հող հայրենիին վրայ ապրած մեր նախնեաց ու ապրող Հայու խղճի ու կրօնական զգացումներու ազատութիւնը կուրծքով, արեամբ ու զէնքով

փրկելու ազգային-ազատագրական պայքարի մեծազոյն օրինակ մըն է։ Ասկէ դուրս, այո՛, մնացեալը ի՛րապէս տոնքիշոտութիւն պիտի ըլլար։ Հետեաբար, Վարդանանց դիւցազնամարտը զուրկ չէ նաեւ կրօնական հենքէն։ Մերժել այս, կը նշանակէ իրեւրն ու երեւոյթները չտեսնել իրենց ժամանակուան մէջ, չընդունիլ ու չյարգել մատենագրութեան տուեալները, չընդունիլ Հայ եկեղեցիի ու Հայոց պատմութեան միասնութիւնը, անոնց անխզելի կապը։ Մինչդեռ՝ որտեղ եկեղեցի կայ, այնտեղ Հայ կայ ու Հայ ժողովուրդը։ Ձկա՛յ ու չի՛ կրնար ըլլալ նահայրենիք ու անժողովուրդ եկեղեցի, չկա՛յ ու չի՛ կրնար ըլլալ Հայ ժողովուրդ, առանց Հայ եկեղեցիի։ Ուրեմն, նորէն կրկնենք՝ Աւարայրը սոսկ կրօնական պատերազմ չէր։ Եթէ այդպէս ըլլար, այն արժէքը պիտի չունենար, ինչ որ ունեցած է, ունի եւ դեռ պէտք է ունենայ։ Հարցնենք՝ զուտ կրօնական պատերազմ եղա՞ծ է երբեւէ... Հետեւները չերթանք։ *Վասն հաւատոյ եւ վասն հայրենաց* չէ՞ ըսած հանճարեղ եղիչէն։ Եւ միթէ՞ այն չեն հաստատօրէր Աւարայրի ճակատամարտին զուհում ժողովուրդի, զօրավարեններուն հետ՝ Ղեւոնդեանց նահատակները, շատ աւելի ուշ՝ Հայ ազատագրական շարժումի պայծառ անուն Ներսէս Աշտարակեցին, ազգիս վիշտ ու ցաւով միացած Վասպուրականի Արժիւ Որբմեան Հայրիկը, Սարգսրապատի Հերոսամարտին մասնակից Գարեգին Յովսէփեանցը, նոյն ճակատամարտին մէջ նահատակուած Հոգեւորականները, 1941-1945 թուականներու Երկրորդ աշխարհամարտին Գէորգ Չորեքչեանի կոչով Հայ ժողովուրդի հանգանակութեամբ ստեղծուած «Սասունցի Դաւիթ» հրասայալին յարասիկները... Եարունակե՛նք։ Վստահաբար՝ *Ո՛գ*։

Ո՛վ կրնայ կասկածիլ կամ չընդունիլ, թե «Ազգի օրրան է հայրենիքը: Հայրենիքի մշակը, պահպանն է ազգը» (Հ.Սահակ Կողեան, Հայ Արժեքներ Ու Արժանիքներ, Վիեննա, 1938, էջ 71): Բայց Կոզեանէն շատ ու շատ առաջ ա՛յս բմբլունում ունեցած են Վարդանանք՝ շատ աւելի խոր, բազմաճիւղ, բազմաշերտ եւ խորհայտըրճուր:

Վարդանանց պատերազմը դարերու ընթացքին Պարսից ճնշումին յա՛տկապէս հոգեկան ներքին հակադրմամբ հասունցած պատերազմ մըն էր, որուն՝ ուղղմակա-
նի վերածումի ազդանշանները կ'ըլլան 449-ին Անգղի եւ Զարհհաւանի ժողովրդա-
կան ապստամբութիւնները:

Հայոց Համար Աւարայրը միաժամանակեայ բախում էր թէ՛ պարսից եւ հայոց միջեւ, թէ՛ հայասէր ու պարսկասէր ուժերու ներքին առճակատում:

Վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք (Վարդան Մամիկոնեան, Նորէն Նորստոունի, Համազասպ Մամիկոնեան... Յովսէփ կաթողիկոս, Ղեւոնդ Երէց, Սահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց...) Վաղարշապատի՝ Սահակ-Մեսրոպեան Հայոց ազգային առաջին դպրոցի դաստիարակած Հայ լուսավոր ոգիի արձանացած մարմնացումներն են։ Ըստածին փայլուն ապացոյցներէն մէկը Վարդան զօրավարին ճանն է իր զօրքի՝ մարտէն առաջ.« Եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զգորութիւն նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան. եթէ Հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց, սուրբ մահացածք պատերազմիս, ընկալցուք խնդութեամբ սրտիւ, բայց միայն յարութիւնս քաջութեան վատութիւն մի՛ խառնեսցուք» (Եղիշէ)։

Վասակեանց խումբը(Արտակ Ռշտունի, Գաիհոն Սինի...)պատմիչներուն կողմէ որակուած է « դասք ուրացողք»:

Ազգադարձներու պարագլուխը՝ Վասակ Սինին է: Պարսկաստան պատանդ պահուած անոր որդիները՝ Պապին և Ատրնեյահը, Հոն ալ կը սպաննեն: Այս- քանն ետք՝ Վասակ կը գործակցի, կ'աջակցի պարսկներու եւ վերջի թյնի վրէժի հարգանք տոգորողիկի վրայ: Վասակ Սինի, սակայն, Քրդադուի մահա- պարտներու քանտին մէջ յարաբեր տանջամահ կ'ըլլայ պարսիկներու իսկ կողմանէ:

Նիկողայոս Ատոնց տաղանդաւոր պատմաբանն իր « Վասակ Մարգալանը Պատմաբաններու Դատաստանին Առաջ » խորագիրն ունեցող աշխատութեան մէջ ջանացած է արդարացնել Վասակ Սիւնի: Ըստ Ատոնցի՝ Վասակ Սիւնի չըջանայաց դիւանագէտ մըն էր: Ան նախապէս գիտցած է Բիւզանդիոնէն Հայոց ակնկալած օգնութեան նկատմամբ Բիւզանդիոնի բացասական կեցուածքի մասին եւ, այս իսկ պատճառով ալ, աշխատած է խոյս տալ պարսից դէմ պատերազմելէ՝ անտեղի Համարելով զայն:

Մենք կը պատկանինք մարդոց եւ մտաւորականներու այն թելին, որոնց Համոզմով ազգի դաւաճան է Վասակ Սիւնի: Ազգային դաւաճանին մեծն ու փոքրը չկայ: Ազգային դաւաճանը, բոլոր ժամանակներուն, պատժուած է երիցս: Զայն պատժած է թշնամին, որուն պնակալէզն է եղած, պատժած է Հարազատ ժողովուրդը, պատժած է յաւիտենական ժամանակը: Հարկ կա՞յ յիշեցնելու, թէ ազգի ու ժամանակի արձակած դատավճիռը երբեք ենթակայ է բեկման: Այս է ահեղ ու դաժան, բայց եւ նո՞նքան արդար վճիռը: Հետեւաբար, մեզ Համար, զուր են Հայ պատմագրութեան եւ ոմանց ճիւղերը՝ Վասակ Սիւնին արդարացնելու ուղիներ փնտռելու Համար՝ որքան ալ զայն դիւանագէտ յորջորջեն, իսկ Վարդան Մամիկոնեանը՝ պարզ ռամիկ մը, նոյնիսկ՝ իր յանդուգն քայլի ծանրութիւնը չգիտակցող:

Մեծ վիճ կա՞յ՝ Հպարտ նահատակուելով, Հոգին, ազգն ու ազգային Հպարտութիւնը փրկելու եւ, դիւանագիտութիւն խաղալով (մարմինը, Ֆիդիքականը չզոհելու, փառք ու պաշտօն եւ այլ բաներ ձեռք բերելու Համար) Հաւատուրացում ստորաքարելութեան միջեւ:

Զաւօք, այսօր ալ կան մարդիկ, որոնք ազատամտութիւն, զարգացածութիւն խաղալով կամ ծախելով, ամէն ինչ վերաքննութեան, վերատեսութեան ենթարկելու մարմնալ ունին՝ անկախ այն բանէն, թէ իրենք ունի՞ն այդ իրաւունքը, կը Հասկնա՞ն իրենց ըսածին անհեթեթութիւնը, թէ ոչ: Անգամ մը եւս յիշեց եւ յիշեցնենք՝ անհատ մը կրնայ սխալիլ, իսկ ժողովուրդի մը Հաւաքական մտածողութիւնը՝ ո՛չ: Աւելի իրապաշտօրէն՝ ըստ Հայ ժողովուրդի Հաւաքական մտածողութեան՝ եթէ չըլլար Աւարայրը, պիտի չըլլային Մուսա Լեռան, Վանի ու Զէյթունի, Սարդարապատի ու Պաշ Ապարանի, Արցախի ազգային-ազատագրական պայքարները: Տգիտաբար Ամէն ինչ վերաքննութեան եւ վերատեսութեան ենթարկողներն արդեօք կ'ընդունի՞ն այս: Իրենց կեցուածքին նայելով՝ կը կասկածինք...

Հայ գրականութիւնը Հարուստ է Հայրենասէր, ընտանեկան յարկ ու սրբութիւն գիտող ոգեւունչ կանանց կերպարներով: Եղիշէի «Տիկնայք Փափկասունք»-ը Հանճարեղ գրիչով ու գեղարուեստօրէն կերտուած Հայ կնոջ Հաւաքական եւ դեռ մինչեւ այսօր չգերազանցուած կերպարն է:

Բոլոր ժամանակներու ու պայմաններուն մէջ Հայ կինը պայքարած է ամուսինին Հետ եւ ամուսնոյն թել ու թիկունք եղած: Այս կը Հաստատեն Աւարայրէն մինչեւ Մուսա Լեռան Հերոսամարտին մասնակից կանայք, Սօսէ մայրիկն ու Արցախի Հերոսամարտերուն մասնակից լեռնական կանայք: Ըսուածին խտացումը կը գտնենք Դերենիկ Դեմիրճեանի «Վարդանանք» վէպի Մեծ Տիկնոջ կերպարին մէջ: Հայոց նախարարներուն Հաւատուրացութեան լուրը լսած Մամիկոնեան Մեծ Տիկնոյն, իրենց տոհմական գերեզմանատուն երթալով, այսպէ՛ս կը դիմէ Հանգուցեալներու շիրիմներուն.

«-Համազմայս, վե՛ր կաց...Համազմայս, վե՛ր կաց, որդիդ քեզ ուրացա՛ւ...Առաջի մարդկան ուրացա՛ւ Հայրենի... Սասանեց տունը Մամիկոնէից...

Լուռութիւնն աւելի զարհուրելի եղաւ...

-Վաչէ՛ք, Վասակ, Մուշէ՛ր... վե՛ր կացէ՛ք, տեսէ՛ք օրը դատաստանի...» (*Դերենիկ Դեմիրճեան*, «Վարդանանք», Երեւան, 1987 թ., էջ 518):

Հոգեկան այսպիսի կերտումներով, ներքին բարեկրթութեամբ եւ բարեմասնութեամբ դաստիարակուած մայրեր ունեցող ժողովուրդն իրօք անմահ է:

Հայ ժողովուրդը, Աւարայրի մէջ նահատակուելով, իրեւ հայ ժողովուրդ ծնունդ կ'առնէ Աւարայրէն՝ ցորենի ճիւղ այն հատիկին պէս, որ « անկաւ յերկիր բարւոյ, եւ ելեալ անեցեալ տայր պտուղ, եւ բերէր ընդ միոյ երեսուն եւ ընդ միոյ վաթսուն եւ ընդ միոյ հարեւր» (Մարկոս, Դ, 8-9):

Ժողովուրդի դարաւոր կենսափորձի եւ գոյատեւումի հիմքի խիստ առողջ ըմբռնում կայ Տէրունական աղօթքի՝ «Հայր Մեր»-ին « Զհաց մեր հանապազորդ տո՛ւր մեզ այսօր» նախադասութեան եւ Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիի եօթ խորհուրդներէն մէկուն՝ մկրտութեան արարողութեան ժամանակ հատահատ, ընդգծուած կերպով, իրեւ ամենամեծ իղձ – փափաք, «*Հաւատք, յոյս, սէ՛ր եւ մկրտութիւն*» բառերուն մէջ: Հոս, սակայն, քիչ է, շատ քիչ է հացը միայն սոսկ նիւթական կողմով հաց ընդունիր: Հացը հոս եւ հաց է, եւ մեր կեանքի խորհուրդը, ապրելու իրաւունքը, իսկ առանց հաւատքի՝ չկայ յոյս, առանց յոյսի՝ սէր, առանց սիրոյ՝ մկրտութիւն, ուրեմն եւ՝ կեանքի սերնդափոխութիւն, հետեւաբար՝ հայու յարատեւութիւն, հայու հայրենիք: Ահա թէ ինչո՞ւ պատարագութեան վարդանանք եւ Ղեւոնդեանք՝ մեզ ու աշխարհին ապացուցելով, թէ մարդ արարածին, հասարակութեան, ժողովուրդին գոյութիւնը պայմանաւորուած է « ո՛չ միայն հացի»:

Ոմանք այսօր ալ հեզնելով կ'ըսեն « Յաղթանակը յաղթանակ պիտի ըլլայ: Ինչ բարոյական յաղթանակ: Բարոյական յաղթանակը թղլերուն բաժինն է...»: Զարժէ՛ բանավիճիկ: Բայց լսուա՞ծ բան է, որ ողջ ժողովուրդ մը իր պարտութիւնը դարերու ընթացքին, զգօն ու զգաստ կերպով, արժեւորէ որպէս յաղթանակ, դարերու ընթացքին իր սերունդները կրթէ, դաստիարակէ ու խանդավառէ իր պարտութեան օրինակով: Աւելին, Աւարայրը 5-րդ դարէն մինչեւ այսօր դարձած է հայ հոգեւոր մշակոյթի, արուեստներու զարգացման աղբիւր ու աղիթ՝ հայու ոգեկանութեան ու բնաւորութեան բացայայտման եւ գնահատման բացառիկ չափանիշ: Ժամանակը դո՛ւրս եկած է իր չափիդէն (Շէքսպիր) ի՞նչ է: Ո՛չ: Ամէ՛ն բան իր տեղն է: Այս ամէնը հէջք բարոյական (եւ ղեռ աւելիով) յաղթանակի, թափուած արեամբ յառնած մեր ժողովուրդին խիղճի, միտքի արդար գնահատումին արդիւնքն է: Աւարայրի բարոյական յաղթանակի ուժն էր, որ, հայը, ոգեկան կամք-վաճան դարձած, յետագային կը դիմազրաւէ նաեւ մոնկոլներուն, սելճուկներուն, թաթարներուն, թուրքերուն...

Տարբեր ըլլան յաղթանակները՝ քաղաքական, բարոյական, ռազմական, մշտաւոր...Նուաճողական պատերազմը կրնայ ըլլալ մի՛միայն ռազմական յաղթանակ, բայց ո՛չ երբեք՝ բարոյական: Աւարայրի ճակատամարտին արդիւնքը ոմանք հայոց համար կը սեպեն բարոյական յաղթանակ, ուրիշներ՝ պարտութիւն: Աւարայրէն հայոց բաժին հասածն աւելին էր, քան բարոյական յաղթանակը: Այն զգաստացնող շատաչո՛ւն ապտակ-յաղթանակ մըն էր հայն ու հայուն ոգին, հոգին, հայուն Աստուածն ու կրօնը արհամարհող, ծաղրող Պարսից գոռոզ արքունիքին: Այդ ապտակով ու պարսից զգաստացումով միայն հայը կրցաւ հաստատել իր գոյութեան իրաւունքը երկիւնքին տակ, աշխարհին մէջ՝ ի՛ր իսկ պապեանական հողին վրայ: Բայց այս ամէնն ի՛նչ զոհողութեամբ եւ ի գին ինչի՞նք...

Իւրաքանչիւր ծանր յաղթանակ, թէկուզ բարոյական, նոր սկիզբ մըն է՝ նո՛ր կեանքով մը ապրելու: Այդպիսին էր Աւարայրը հայերու համար:

Հայ ժողովուրդի ինքնահաստատումի, գոյատեւման համար աչքի լոյսի պէս թանկ են լեզո՛ւն, հաւատը, ազգային մշակոյթը, ընտանեկան-ամուսնական աւանդաբար սրբազործուած օրէնքներն ու կենցաղը: Ցիւելով յիշենք՝ վերոյիշեալներէն ո՛րեւէ մէկը թերագնահատելու պարագային ժողովուրդը կը պատժուի գերագոյն

պատիժով՝ ուշ թէ շուտ յաւիտեական կորստեամբ: Յիշենք միայն մէկ փաստ՝ լեհ-հաշոյց երբեմնի փառաւոր գաղութին անփառունակ վախճանը: Ուրեմն, զգօնութիւն, զգօնութիւն, նորէն զգօնութիւն եւ շարունակ պատնէշին վրայ պէտք է ըլլա՛յ՝ ազգային սրբագործուած աւանդոյթներն ու աւանդութիւնները պահպանելու համար, եթէ կ'ուզենք ա'զգովին իբրեւ ա'զգ ապրիլ: Ահա նաեւ այս կը սորվեցնեն մեզի Վարդանանց պատերազմն ու Վարդանանք՝ որպէս ոգեկան մեծ արժէք:

451-էն յետոյ պարսից դէմ հայոց 30 տարիներու մղած ազգային-ազատագրական պայքարի յաղթական չեփորը կը հնչեցնէ Վահան Մամիկոնեանը 484-ին, Նուարսակի պայմանագիրով: Այդ պայմանագիրով պարսիկէն կրկին կը խլուին հայոց ներքին ինքնուրոյնութիւնը, հայ նախարարներու ու հոգեւոր դասին ժառանգական իրաւունքները, կը վերցուին հաւատափոխութեան հարկադրանքը, կ'աւերւին հայոց սուրբ հողին վրայ կառուցուած կրակարանները, հայոց եկեղեցին կը գործէ ազատ ու անկախ, իսկ հայ ժողովուրդն ու նախարարներն իրենք կը տնօրինեն իրենց ներքին գործերը: Ինչ խօսք, մեր ժողովուրդին երազած կատարեալ անկախութիւնը չէր այս եւ չէ՛ր ալ կրնար ըլլալ: Բայց, այնուամենայնիւ, այն արդէն իսկ կը նշանակէր հայոց ազատատենչ ոգիի ու հոգիի, հայոց զէնքի ու կամքի թէ՛ ռազմական, թէ՛ բարոյական արդար յաղթանակ:

Հայկ Նահապետէն մինչեւ Վարդանանց պատերազմն ու մինչեւ այսօր ո՞վ կրնայ ըսել, թէ քանի՞ մեծ ու փոքր պատերազմներ եղած են հայոց եւ ալլազգիներուն միջեւ: Վստահաբար՝ ո'չ ոք: Բայց այլ էր Վարդանանց պատերազմն իր խորհուրդով, ազգային իր ներքին բովանդակութեամբ: Աւարայրը դարձաւ անմեղներուն արեամբ սրբագործուած հող հայրենին, Նուարսակի պայմանագիրը՝ անոր վրայ կառուցուած պատուանդանը, իսկ Սարդարապատի ճակատամարտը՝ այդ պատուանդանին վրայ բարձրացած յաղթական արձանը, որով կ'ամբողջանայ հայ ժողովուրդին պետականութեան, անկախութեան, հոգեւոր ու մշակութային զարթոնքը խորհրդանշող վեհաշուք կոթող-յուշարձանը:

Հայ ժողովուրդն այն քանդակագործն է, որ դարեր շարունակ ոգեղէն ու նիւթեղէն հումքով շերտ առ շերտ ծեփելով, ջանացած է ամբողջացնել Վարդանանց, Ղեւոնդեանց եւ միւս սուրբերուն կերպարները, անոնց խորհուրդ խորինը: Մենք ալ այդ նոյն դերին եւ գործընթացին մէջ կը գտնուինք, բայց Վարդանանց, Ղեւոնդեանց անմահ կերպարները, միշտ ամբողջացուելով, միշտ ու շարունակ ամբողջացուելու կարիք ունին ու պիտի ունենան նաեւ ապագայ սերունդներուն կողմանէ:

Այսօր ալ առկայ է Վարդանանց պատերազմն այլ դրսեւորումներով, որովհետեւ մեր ժողովուրդը սփիւռք ունի, կորուստներ ունի ու փայփայած, ծրարուած սրբազան երազներ: Ուրեմն, յանո՛ւն մեր ժողովուրդի, յանո՛ւն Վարդանանքու եւ Ղեւոնդներու, յանո՛ւն անոնց ու մեր նախնեաց սուրբ աճիւններու, յանուն մեր նախնեաց ու մե՛ր դեռ չիրագործուած երազներու՝ քանիւ եւ գործով ըլլանք Վարդանանք՛ը, ըլլանք Ղեւոնդանք՛ը:

Հազար սուրբ եւ անմահ պատարագ, հազար լոյս անոնց խնկելի յիշատակին:

ԳԵՈՐԳ ԲԱՂԴԵՆԱՆ

(Բանասիրական գիտութիւններու դոկտոր)

21 Փետրուար, 2001 թ. Երուսաղէմ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
ԱԾՈՒՐԴԻ ՀԱՆՈՒԱԾ ԶԵՆ

(Վեր. Վ. Թուրքիկեանի յօդուածից առթիւ)

Հայաստանի մէջ քրիստոնէութիւնը որպէս պետական կրօնք հռչակման 1700-ամեակին առթիւ, Հայ աւետարանական եկեղեցական մը վերապատուելի վաճան Թուրքիկեան, «Նոր Օր» շաբաթաթերթի Յունուար 20-ի թիւին մէջ, ունի յօդուած մը: Այս յօդուածը իր ընդհանուր գիծերուն մէջ՝ զեկոյց մըն է հոգեւոր այն աշխատանքներուն եւ ծրագիրներուն մասին, զորս Հայ Աւետարանական Միութիւնը կը ծրագրէ ի գործ դնել Հայաստանի մէջ:

Յօդուածը գրուած է քրիստոնէական քարոզչութեան եւ աստուածաշունչի տարածման խանդավառ սիրով եւ հաւատքով:

Վերապատուելի վաճան Թուրքիկեան՝ Հայ Աւետարանական եկեղեցւոյ ծառայող յարգուած հոգեւորական մըն է: Ան ունի տարիներու ծառայութիւն զանազան Հայ աւետարանական համայնքներէ ներս, եւ հեղինակ է բազմաթիւ հայերէն եւ անգլերէն կրօնաշունչ երկասիրութեանց, որոնց մէջ միշտ ալ կ'արտացոլայ քրիստոնէական կրօնքի եւ Աւետարանական եկեղեցւոյ հանդէպ ունեցած իր սէրն ու նուիրումը:

Եւ սակայն յարգելի Վերապատուելին, իր այս յօդուածին մէջ կատարած է շարք մը արտայայտութիւններ, որոնք ոչ թէ լոկ հակապատմական են եւ անճիշդ, այլ նաեւ հեռու են տրամաբանական ըլլալէ: Թուենք մէկ փանին:

1) Վեր. Թուրքիկեան Հայ Աւետարանական եկեղեցիները կը վերանուանէ «Հայաստանեայց Աւետարանական եկեղեցի» անունով:

2) Ան կը գրէ որ «Հայ եկեղեցի» ըսելով մենք պէտք է հասկնանք ոչ թէ լոկ «Հայոց Առաքելական եկեղեցի, այլ նաեւ՝ Հայ Կաթողիկէ (կաթոլիկ) եւ Հայ Աւետարանական եկեղեցիները»:

3) Ան կը գրէ նաեւ որ «1700-ամեակի տօնակատարումը ոչ մէկ եկեղեցիի մենաշնորհընէ, այլ բոլոր Հայ եկեղեցիներուն: Եւ այդ Հայ եկեղեցիներուն» շարքին մէջ՝ կը գետնի նաեւ Հայ Կաթողիկէ եւ «Հայ Աւետարանական» եկեղեցիները:

Այսպէս գրելի մէկ հարուածով, Վերապատուելին փորձ մը կ'ընէ անխառնելի կապ տնելու Հայոց եկեղեցւոյ պատկանող պատմական

շարք մը իրաւունքներ եւ իրաւասութիւններ՝ որոնց իրաւունքը որպէս բողոքական (Աւետարանական) չունի ինք, եւ չունին Հայ Կաթողիկէները:

Մօտինք փաստերով:

1) «Հայաստանեայց եկեղեցի» (Հայաստանեցիներու եկեղեցի) անուանակոչումը, յատկապէս եւ մասնաւորապէս (exclusively) կը պատկանի մի միայն Հայաստանեայց Առաքելական Մ. եկեղեցւոյ: Այն եկեղեցւոյ որ հիմնուեցաւ 1700 տարիներ առաջ, ձեւամբ հօրն մերոյ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաորչին. եւ հանուր աշխարհէն ճանչցուեցաւ որպէս «Հայաստանեցիներու եկեղեցին», (Հայաստանեայց եկեղեցի):

Այդ թուականին (301) Հռովմէական Կաթողիկէ եկեղեցին գոյութիւն չունէր դեռ, եւ ոչ ալ՝ բողոքական (Աւետարանական) յարանուանութիւնը: Գոյութիւն ունէր միայն «Հայաստանեայց եկեղեցին» որպէս պետական կրօնքը Հայաստան Աշխարհի:

«Բողոքական» (Աւետարանական) անունը վերջէն տրուած անուն մըն է՝ յարանուանութիւնը, յետսամուտ, օտար դաւանութիւն մըն է մեր մէջ՝ որ Պոլսոյ եւ մեր դաւաններուն մէջ, մուտք գործեց 19րդ դարու կէսերուն, օտար միսիոնարներու ձեռքով:

Այս միսիոնարները այդ տարիներուն՝ յաջողեցան շարք մը չքաւոր հայեր դաւանափոխ դարձնել անոնց ընծայելով՝ ալիւր, պարէն, նաեւ կրթութիւն տալով անոնց անչափահաս գաւաղներուն:

Պատմական այս եղելութիւնները կը հաստատեն ինքնին որ «բողոքական» կամ «Աւետարանական» յարանուանութիւնը օտարներէն եկած է մեր մէջ:

Հայաստանեցիներուն սբականող դաւանութիւնը չէ՛ յայր:

«Հայաստանեայց» անունը յատուկ անունն է եւ ինքնութիւնը յատկանշող վերադիրն է լոկ Հայաստանեայց Առաքելական Մ. եկեղեցւոյ, հիշդ այնպէս ինչպէս «Հռովմէական» անունը յատուկ անունն է Հռովմէական Կաթողիկէ եկեղեցւոյ (Roman Catholic Church):

Հետեւապէս ոչ Աւետարանական եւ ոչ ալ

այլ յարանուանութիւններ իրաւունքը ունին գործածելու այդ յատուկ անունը (Հայաստանեայց) Հայ Եկեղեցւոր

2) «Հայ Եկեղեցի» կոչումը եւս յատկապէս եւ մասնաորապէս կը պատկանի մի միայն Հայոց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ, ճիշդ այնպէս ինչպէս «Յոյն եկեղեցի» կոչումը կը պատկանի լոկ «Յոյն Օրթոդոքս եկեղեցւոյ»:

Յունաստանի մէջ ալ կան, Յոյն Բողոքականներ (Աւետարանականներ) եւ Յոյն Կաթողիկոսներ Բայց այս Յոյն Բողոքականները եւ Յոյն Կաթողիկոսները իրաւունքը չունին «Յոյն Եկեղեցի» կոչուելու:

Անոնց իրաւական անուններն են «Յոյն Բողոքական Եկեղեցի» եւ «Յոյն Կաթողիկ Եկեղեցի», ինչպէս մեր մէջ՝ «Հայ Աւետարանական Եկեղեցի» եւ «Հայ Կաթողիկ եկեղեցի»:

Այս պարզ եւ տարրական ճշմարտութիւնը միթէ չի՞ գիտեր վերապատուելի Թութիկեան...

Անշուշտ գիտէ, բայց կը Թութի մեղի որ ան ունի յետին այլ դիտաւորութիւն որուն պիտի անդրադառնանք:

3) Վերապատուելի Թութիկեան կը գրէ որ «1700-ամեակի տօնակատարութիւնը ոչ մէկ եկեղեցիի մենաշնորհը չէ»:

Այս արտայայտութեան մէջ կայ ինքնաշնորհութիւն մը, որ խոտոր կը համեմատի մեր ճանաչած պատուելի վաճան Թութիկեանի անձին եւ իր հոգեւոր հանգամանքին հետ:

«Ոչ մէկ եկեղեցի» անորոշ արտայայտութեամբ՝ վեր. Թութիկեանի որոշապէս ըսել ուզածը, հետեւեալն է — «1700-ամեակի տօնախմբութիւնը Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մենաշնորհը չէ»:

Կ'աւելցնէ նաեւ որ 1700-ամեակը քրիստոնէութեան տարեդարձն է Հայաստանի մէջ (birthdate):

Ճշգրտւած.՝ Քրիստոնէութեան ծնունդը Հայաստանի մէջ տեղի ունեցաւ առաջին դարուն, երբ Թադէոս եւ Բարթողիմէոս՝ Քրիստոսի երկու առաքելները Հայաստան եկան 35 թուան մինչեւ 69 տարիներուն եւ քրիստոնէութիւնը քարոզեցին: Այդ քարոզութեանց որպէս հետեւանք՝ բազմահազար Հայեր քրիստոնեայ դարձան:

Հայոց Սանատրուկ Թազաւորի դուստրը եւս, Սանդուխտ ընդունեց քրիստոնէութիւնը եւ նահատակեցաւ հօրը կողմէ: Ան եղաւ քրիստոնէութեան առաջին վկայուհին:

Սրբու առաքելներն ալ նահատակեցան Հայաստանի մէջ: Անոնց յաջորդեցին չուր ռթը քրիստոնեայ հայրապետներ որոնք քրիստոնեայ հաւատացեալները շարայարարաւ պահպանեցին մինչեւ մեր ազգովին քրիստոնեայ դառնալը:

2001 թուականը, 1700-ամեայ ծննդեան տարեդարձն է Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, որովհետեւ այդ թուին է որ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ

հիմնեց Հայաստանեայց Եկեղեցին եւ ինք եղաւ առաջին Հայ Ժողովուրդի կաթողիկոսը:

Քրիստոնէական առաջին Տիեզերական Ժողովը գումարուեցաւ 325 թուին: Այդ Ժողովին մասնակցեցանք նաեւ մենք, եւ ճանաչեցանք որպէս Հայաստանեայց Եկեղեցի՝ անունով (Հայաստանցիներու Եկեղեցին):

2001 թուականը, 1700-ամեակն է նաեւ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի հիմնարկութեան Համաձայն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ հրաշապատում տեսլիքին (Ագաթանգեղոս պատմիչի վկայութեամբ) Միածին Յիսուս, երկինքէն իջաւ Հայաստան եւ հիմը դրաւ առաջին Հայ քրիստոնեայ տաճարին եւ որ կոչուեցաւ «Էջ-Միածին» (Միածինը իջաւ):

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ծնունդով, ծնունդ առին նաեւ մեր մշակոյթը, մեր ճարտարապետութիւնը, մեր գիրն ու գրականութիւնը, եւ մեր պատմութիւնը:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Ս. Սահակ Հայրապետ, Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, Մովսէս Խորենացի, Սիլիւս, Անանիոս Երրանցի, Ս. Ներսէս Շնորհալի, Գրիգոր Նարեկացի եւ Գրիգոր Տաթեւացի:

1700-ամեակը տարեդարձն է նաեւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ այս եռամեծար սուրբերուն, որոնց շարքը կրնայինք երկարել մինչեւ Խրիմեան Հայրիկ, Կոմիտաս Վարդապետ եւ շատ այլ մեծութիւններ, որոնք Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ Հայ Ժողովուրդի փառքն ու պարծանքն են, եւ որովհետեւ «Հայաստանեայց Եկեղեցին» եւ «Հայ Ժողովուրդը» անքակտելի միութիւններ են:

Պատմական այս վկայութիւնները կը հաստատեն որ 1700-ամեակի տարեդարձը յատկապէս կը պատկանի Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ եւ (կ'ընդգծենք վերապատուելին բառը) մենաշնորհը:

ՄՏԱՀՈԳԻՉԸ ԵՒ ԸՆԴՎՁԵՑՈՒՑԻՉԸ

Վերապատուելի վաճան Թութիկեան կը գրէ որ 1700-ամեակի առթիւ, «Հայ Աւետարանական Համաշխարհային Խորհուրդը», (որուն նախագահն է ինք) հինգ եկեղեցական միութիւններով, տասնեակ մը երիտասարդական կազմակերպութիւններով, 150 եկեղեցիներով, ծրագրած են յառաջիկայ Օգոստոս ամսուն, Հայաստանը որդեղել հոգեւոր դաստիարակութեան կեդրոններով, Կիրակնօրեայ դպրոցներով, պատանեաց, երիտասարդաց, չափահասներու եւ տարեցներու քրիստոնէական կազմակերպութիւններով, եւ Աստուածաշունչներով որպէսզի (Հայաստանի Ժողովուրդը) առաջնորդեն դէպի Յիսուս Քրիստոս եւ անոնց ջամբեն աստուածակերտ դաստիարակութիւնը:

Հայ Աւետարանական Խորհուրդը միախոնարական այս վիթխարի ծրագիրը մեզ ապշեցնելով հանդերձ չուրախացնող, այլ ընդհակառակը կը մտահոգէ մեզ: Թուենք թէ ինչու:

1) Ի՞նչ է պատճառը որ «Հայ Աւետարանական (բողոքական) եկեղեցին» 150 տարիներէ ի վեր (իր գոյութեան զաւելն ի վեր մեր մէջ), երբեք չէր համարձակած ինքզինք «Հայաստանեայց» եւ «Հայ Եկեղեցի» անուանել, բայց յանկարծ մեր 1700-ամեակի առթիւ, եւ իրենց ծրագրած վերոյիշեալ միսիոնարական նկայ գործունէութեան նախօրեակին՝ Հայաստանի մեր աղքատ եւ զրկուած ժողովուրդին առջեւ կը փախաբին ներկայանալ «Հայաստանեայց» եւ Հայ Եկեղեցի» անուններով, Անուանելու որ իրենց երբեք չեն պատկանած եւ չեն ալ պատկանիր:

Բայց անմեղ ժողովուրդին կրնան տալ այն պատրանքը որ իրենք ալ «Հայաստանեայց» Եկեղեցւոյ» մէկ տարբերակն են:

Ապացոցելու այն է որ այս գետնի վրայ անոնք նոյնիսկ մասնակցել կը կամենան «Հայ կաթողիկ» եկեղեցւոյ հետ, անոնց եւս ընծայելով «Հայաստանեայց» եւ «Հայ եկեղեցի» անունները: Անոնց՝ որոնց երդուած «բողոքող» հակառակորդները եղած են դարեւր շարունակ:

Հարկ կայ Հարցնելու թէ որո՞ւ ապրանքը որո՞ւ է որ կը տրուի թող պարզ ըլլայ սակայն որ «Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ» անունները ածուրդի հանուած չեն:

2) Վեր. վահան Թուֆիկեան, յանուն իր համաշխարհային Աւետարանական Միութեան, կ'ըսէ նաեւ հետեւեալը, «Հայաստանի ժողովուրդը ամբողջ Եօթնաստուն տարիներ քրիստոնէական դաստիարակութենէ զրկուած էր», այդ պատճառով ալ Հայ Աւետարանական Միութիւնը Հայաստան կ'ընթաց հակալական ծրագիրներով, քրիստոնէութիւն քարոզելու մեր ժողովուրդին:

Հարց կու տանք իրաւացիորէն եւ արդարօրէն որ ամբողջ Եօթնաստուն տարիներէ ի վեր, ո՞ր էին այս ուշ միացած միսիոնարները՝ իրենց քրիստոնէական քարոզութիւններով:

Համայնալար վարչակարգի հակակրօնական ամենէն դաժան տարիներուն, 1930-կան թուականներուն մեր հայրենիքին մէջ, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ չոգեւորականները իրենց կեանքի գնով բաց պահեցին հայոց եկեղեցիները եւ իրենց կարելի բոլորանուէր միջոցներով քրիստոնէութիւնը վառ պահեցին Հայաստանի մէջ:

Ամենայն Հայոց Տ.Տ. Ոորէն Վեհ. կաթողիկոսը իր կեանքը տուաւ պահպանելու համար Ս. էջմիածինը:

Հայաստանի մէջ այդ հակակրօնական տարիներուն, Հայ Աւետարանական հոգեւորականներ հեռու մնացին Հայաստան երթալէ կամ Հայաստան մնալէ իրենց մօրթը պաշտպանելու համար:

Հիմա սակայն երբոր կեանքի ապահովութիւն կայ եւ հակակրօնական հասանքն չկայ,

հիմա՝ Հայ Աւետարանական միսիոնարներ վիթխարի ծրագիրներով Հայաստան կը ներխուժեն քրիստոնէութիւն քարոզելու:

3) Ի՞նչ է այս քարոզչութեան նպատակը. Հակառակ Եօթնաստուն տարիներու կրօնական հայածանցներուն, Հայաստանի մեր ժողովուրդը մազալափ չհեռացաւ քրիստոնէութենէ: Չհեռացաւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ իր պապեւնական դասաւորութենէն:

Արդ հարց է գիտնալ թէ ի՞նչ է ճշմարիտ նպատակը, Հայ Աւետարանականներու դէպի Հայաստան ծրագրած այս լայնածաւալ միսիոնարական արշաւանքին:

Իրապէս քրիստոնէութիւն քարոզել՝ էլ Եթէ արդարեւ այդ է, եւ Եթէ՝ այդ քրիստոնէական քարոզչութիւնները պիտի կատարուին գործակցաբար եւ ընդ հովանեաւ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ս. էջմիածնի, մենք ազգովին պիտի գնահատենք հայ Աւետարանականներու ձեռնարկները:

Բայց թէ՛ այդ Աւետարանական միսիոնարները իրենց ծրագրած ձեռնարկները կը դառնան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ մեր գաղափարներէ հեռացնելու իրենց դարձուրդ պապեւնական դասանանքէն, եւ զանոնք առաջնորդելու դէպի Աւետարանական (բողոքական) փառախ, մենք այդ արարքը պիտի նկատենք պատակտիչ եւ ազգաքանդ արարք մը:

Եթէ՛ Հայ Աւետարանական Միութեան միսիոնարներ, համարձակին նոյնիսկ մէկ հատիկ հայ անհատ հեռացնել իր պապեւնական դարաւոր հաւատքէն (Հայաստանեայց Եկեղեցիէն), եւ առաջնորդեն զինք դէպի «Աւետարանականութիւն» (բողոքականութիւն), այդ արարքը ինքնին մեղանչում մը պիտի ըլլայ Աստուծոյ պատուիրաններուն դէմ: Մեղանչում՝ քրիստոնէական սկզբունքներու դէմ:

Քրիստոնէութիւն քարոզելու պատճառաւանութեամբ, կատարուող նման ոտնձգութիւններ, թոյլատրելի չեն, ներելի ալ չեն:

Կը յուսանք որ Հայ Աւետարանական Միութիւնը, հեռու կը մնայ նման ընթացքի մը մէջ գտնուելէ:

Այս յօդուածին մէջ յիշատակուած կեդրոնական դէպքը՝ վերապատուելի վահան Թուֆիկեան, մեզի համար սրտի մօտ անձ մըն է: Ունինք խնամիրական կապ:

Ահա թէ ինչու հարկ կը զգանք յիշել հոս Արիստոտելի պատմական եւ դասական մէկ խօսքը. «Պրատորը կը սիրեմ, բայց ճշմարտութիւնը կը դժբարեանամ»:

«Ճշմարտութիւնը» Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցին է, որուն հանդէպ միշտ

ալ յարգալիւր եղած է անցեալին վեր. Թութիկեան, եւ կրկնած՝ որ մեր «մայր եկեղեցին» է ան:

1700-ամեակի դարադարձը թող ըլլայ բարեպատե՛հ առիթ, որ «Հայ եկեղեցիէն» բաժնուած եւ օտար յարանուանութեանց յառած գաւակներ վերադառնան իրենց մայրենի եկե-

ղեցւոյ գիրկը՝

վեր. վաճառ Թութիկեան թող զայս ընդունի որպէս հրաւէր, վերադառնալու «Ճշմարտութեան», Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ եկեղեցւոյ:

— ԹՈՐԳՈՄ ՓՕՍԹԱՃԵԱՆ

ԶԳԻՏԵԱԼԸ ԱՄՕԹ ԶԷ, ԱՅԼ՝ ԶՍՈՐՎԻԼԸ»

«ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ»ի 15 Մարտ 2001, թիւին մէջ երեք հեղինակներ առանձին երեք գրութիւններ ստորագրած էին նոյն անձին համար: Ասոնք՝ Զօրե Բամպակեան, Յակոբ Լուսարարեան եւ վերայ. Պ. Տարագեան, որոնք անվայել կերպով կը յարձակին անձի մը վրայ՝ կարծես թակարդի մէջ բռնուած թռչուն մը եղած ըլլար: Սաղմոսերգութիւն ըսածին պէս. «Աստուած թողուց զայն, հալածեցէ՛ք եւ բռնեցէ՛ք զայն, վասնզի ազատող մը չունի» (Սղմ. 71,11): Նախ՝ խորհեցայ թէ՝ արդեօք ի՞նչ պատահած կրնայ ըլլալ, գայթակղութիւն մը կամ սրբապղծութիւն մը որ թշնամանով ալսպէս կը ձողկեն գինք: Երեք յօդուածները կարդալով՝ հասկցայ որ այդ անձը՝ մեծարգոյ երբեմնի Հայր Թորգոմ Վրդ. Փօսթանեանն է եղբր, իր վերջին գրած՝ «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Անունները Անուրդի Զեմ Հանուած» յօդուածի մասին: Մեզի ալ յիշեցուց նախալկայ Սր. Ստեփանոսի խօսած նաեւ երկից ատենին մէջ, «որ կատղեցուցած էր անբասիր Փարիսեցիները եւ դպիրները» (Գրծ. է. 54):

Պէտք է ըսել որ այս երեք գրութիւնները նախ՝ ընդվզեցուցիչ չէին այլեւ պարզապէս խժրծանք՝ մարդու անձնական կեանքին մասին: Եւրոպայի մէջ, մարդու մը անձնական կենցաղին մասին խօսիլը կամ ինքնադատելը շատ ամօք է եւ մարդ ինքզինք անպարկեշտ

կը զգայ: Խօսք տանք առաջին գրողին. «...Մտածածք եւ երբեք թէ՛ դուն որպէս երբեմնի վարդապետ, որ դուն ուխտդ դրած ես, եւ կարգաթող ես, ինչպէ՛ս կրնաս եկեղեցիի մը պաշտպան ըլլալ երբ անոր հանդէպ հաւատարմութիւն չես ունեցած...» եւլլն.: Եթէ Ա. Մառուկեան ողջ եղած ըլլար՝ պիտի ըսէր.

«Թեղըֆօնըն Թեղէրը»

Բամբուկ կի մի էլլէրը»

Ի՞նչ կապ ունի մէկը միւսին հետ. ոչ մէկ կապ: Քանի որ արծարծուած նիւթը ոչ Թորգոմ Փօսթանեանի քարոյականին, նկարագրին, ոչ ալ անոր ձեռնադրութեան մասին է երբեք, այլ՝ «Հայաստանեայց» բառը, որ մեծաշունչի մը եղած է Հայոց եկեղեցւոյ 17 դարեր շարունակ, իսկ այսօր, ուրիշ բողոքական եկեղեցի մըն ալ իրաւունք ունի զայն շահագործելու. այս է բուն, իսկական նիւթը կամ բանավէճը: Ուստի՝ Հայց. եկեղեցւոյ գաւակները իրաւունք ունին իրենց ազատ կարծիքները արտայայտելու: Պէտք չկայ ասոր կամ անոր բարեկամ կամ խնամի ըլլալու:

Մեր մեծարգոյ Թորգոմ Փօսթանեանը իր ուսումը առած է Լիբանան, Անթիլիասի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանքի մէջ, ապա կուսակրօն վարդապետ ձեռնադրուած է: Իր շրջանակէն սիրուած եւ յարգուած եկեղեցական մը եղած էր: Յետոյ, չեմ գիտեր եւ չեմ ալ հետաքրքրուիր թէ՛ ինչ

պատճառներով կարգը թողած է, որովհետև անկկա իր անձնական կենցաղին կը վերաբերի միայն: Ինչպէս չենք հարցնել Պր. Յ. Լուսարաբեանին թէ՝ ինչո՞ւ Հայց. Մայր եկեղեցին ձգելով՝ բողոքական դարձած է, որովհետև անկկա իր անձնական կեանքն է: Եւ չենք ըսել իրեն թէ՝ «Գիւնիւն դարձած քաջախի՜ղաւն եւ կծու կ'ըլլայ»: Զմոռնանք որ Թորգոմ Փօսթանեան իր մէջ կը պահէ վարդապետական ձեռնադրութեան իշխանութիւնը: Որովհետև ձեռնադրութեամբ տրուած շնորհը իրմէ ետ չ'առնուիր երբեք: Ճիշդ է որ չի կրնար քահանայագործել իրեն կարգաթող՝ քայց ի պահանջել հարկին, այսինքն՝ երբ գիւղի կամ անապատի մէջ, ուր քահանայ մը չկայ, այս պարագային իրեն տրուած նախկին իշխանութեամբ՝ կրնայ թաղում կատարել, եւ նոյնիսկ մահամերձ երախան կրնայ մկրտել: Իսկ եթէ օր մը ինք կը փափաքի քահանայագործել, կը դիմէ տեղւոյն թեմակալ Առաջնորդ եպիսկոպոսին: Ան ալ իր կարգին կաթողիկոսէն մասնաւոր հրաման առնելով՝ զինք կը վերակոչէ իր նախկին պաշտօնին: Կրկին ձեռնադրութիւն տեղի չ'ունենար՝ քանի որ արդէն ինք ձեռնադրեալ մըն է:

Միթէ Վրթանէս Զըբըրեանը կարգաթող քահանայ մը չէ՞ր, որ զինք առօք փառօք ընդունեցիք ձեր մէջ: Ան որ լիորթօքն ԱՍՏՈՒԱՄԱՄԻՆը «լիտի կին» կոչած էր, իսկ Քրիստոսի «ԽԱՉ»ը՝ «ատաղձավաճառի ապրանք»: Ամօթ, հազար ամօթ, քանի որ ինք սորված էր.

«Խաչը խորհրդանշելն է փրկութեան եւ անձնագոռի սիրոյ»: Աստուած մեղք չհամարէ իրեն, վերջին դատաստանին: Նամանակէ, ԺԶ. դարուն Բողոքականութեան հիմնադիրը՝ ՄԱՐԹԻՆ ԼՈՒՏԵՐ (1483-1546) կարգաթող մը չէ՞ր, Հռովմէական Կաթոլիկ եկեղեցիէն: (1) Մեր բողոքական Աւետարանական եղբայրները վշտացած էին երբ իրենց համար ըսուած էր թէ՝ «Հայ Բողոքական եկեղեցին օտարամուտ է»: Թանախ լսած ենք եւ կարդացած ենք թէ «Միսիոնարութեան ներշնչումով՝ Աւետարանական եկեղեցին այս ինչ գիրքը հրատարակեց: Սակայն որեւէ օր մըն ալ չենք կարդացած թէ Սր. Գրիգոր Լուսաւորչէն, Ներսէս Շնորհալիկն կամ Սր. Գրիգոր Տաթեւացիէն ներշնչուելով այս ինչ գիրքը կամ այս ինչ բանը ըրինք: Ինչո՞ւ այն ատեն ուրիշները կը մեղադրեն:

Աւետարանական եղբայրները կը վիրաւորուին երբ իրենց կը յիշեցուի թէ՝ «Հայ բողոքականութիւնը ծնունդ առաւ Միսիոնարական ալիւր-պարէն քաշխելու խայծով»: Ապացոյց՝ ասկէ յառաջ եկած է հետեւեալ ժողովրդական շատ ծանօթ առածը. «Ուն պիթտի՝ տին պիթտի»: Քանի մը օրինակներ տանք մեր լսած պատմութիւններէն: Ոչ թէ հին՝ 1846ի դէպքերէն, այլ ԻԱ. Դարու, մեր այս օրերէն: Ծոյց տալու թէ՝ նուագախումբը կը փոխուի, սակայն միշտ նոյն եղանակը կը լսենք դժբախտաբար: Մեր թեմի հոգեւոր Հովիւներէն Տէր Հայր մը պատմեց մեզի հետեւեալը. «Օր մը քովս եկաւ

(1) Մարթին Լուտերը լաւ ճանչնալու եւ մանաւանդ իր տխուր վախճանին տեղեկանալու համար, կարդացէ՛ք. «Martin Luther, par Ivan Gorbey, Ed. 'La table Ronde', Paris, 1991: Անգլիերէնի ալ թարգմանուած է:

մեր երիտասարդ Տագէսը, որ մեր ծուխի հաւատացեալ ընտանիքի գաւակն էր, գործը եւ մկրտած էի մանկութեան: Դժբախտաբար իր ծնողքը կանուխ կորսնցուցած էր, նախքան իր ուսումը աւարտելը: Բայց բարեբախտաբար իր մեծ ամուսնացած եղբայրը օգնեց իրեն մինչեւ համալսարանէն վկայական առնելը: Բաւական ժամանակ անգործ մնաց, վասն զի շատ դժուար էր գործ մը գտնելը:» Հիմա խօսքը տանք Տագէսին. «Տէր Հայր, ձեր բովեալ եկեղեցիս հոգեկան նեղութեան մէջ եմ: Երկու տարի առաջ էր, Հայ Աւետարանական ժողովարանի եղբայրներէն երկու հոգի մօտս գալով՝ գործ մը առաջարկեցին, եւ շատ քաջ խառնաճիւղով խոստացան: Մեկնելէն առաջ, ըսին որ այլեւս կիրակի օրերը իրենց ժողովարանը ներկայ ըլլամ: Իրապէս ուրախ էի շատ՝ գործիս համար: Գրեթէ տարի մը ետք, թելադրեցին որ ապաշխարեմ: Շիտակը, գործիս սիրոյն ապաշխարեցի: Չվերջացաւ, տարի մը չանցած՝ սկսան գիտ համոզել որ պատրաստուիմ բողոքականեան մկրտութեան համար, որպէս զի կարեւոր անդամ ըլլալ Աւետարանական եկեղեցւոյ: Անմիջապէս պատասխանեցի որ ես արդէն մկրտուած եմ այսինչ քահանային ձեռամբը: Առարկեցին որ անկէա նշմարիտ մկրտութիւն մը չէ, այլ՝ ծիսակատարութիւն մըն է: Հիմա որ երիտասարդ ես, գիտակցաբար Տէր Յիսուսը ընդունելով՝ կը մկրտուիս Հոգին Սուրբով. ամէն: Ասոր համար միզաւանջի մէջ եմ եւ հոգեկան տագնապ ունիմ, եւ գիշերները չեմ կրնար քնանալ: Քաջ գիտեմ որ եթէ չմկրտուիմ իրենց մօտ, այլեւս ինծի գործ պիտի չտան, որեւէ բան պատճառ գտնելով: Մանաւանդ մեծ մամիկէս լսած էի որ մկրտութիւնը մէկ է: Մարդ մը մէկ

անգամ կը մկրտուի քրիստոնեայ դառնալու համար: Արդ՝ ձեր մօտ եկալ որ ինծի օգնէ՛ք: Տէր Հայրը շարունակեց. «Յաջորդ օրն իսկ գացի Պատուելիին մօտ եւ իրեն պատմեցի եղելութիւնը: Պատուելին լսելէ ետք ինծի՝ ըսաւ. երիտասարդը անհոգ թող ըլլայ. առայժմ մկրտութեան խնդիր չկայ, եւ ես կը կարգադրեմ որ իրեն մկրտութեան մասին չխօսին: Իսկ եթէ հետագային, ինք իրապէս փափաքի մեր մօտ մկրտուիլ՝ այն ժամանակ կը խորհիմք իր մասին»:

Գրեթէ տարի մը ետք, Տագէսը, ուրիշ տեղ, նոր գործ մը գտնելով՝ թաղամասը փոխեց եւ այն շրջանի Հայց. եկեղեցւոյ ալ թաղական դարձաւ: Տէր Հայրը շարունակեց. «Տագէսը ի միջի այլոց ուրիշ հետաքրքրական բաներ ալ պատմած էր: «Աւետարանական եղբայրները ազատ համարձակ կը քննադատէին մեր Հայց. եկեղեցւոյ աւանդութիւնները կամ ծիսական բաները, եւլլն: Երբ անոնց դիտել տայի իրենց կատարած թերութիւնները կամ սխալները, այն ատեն, վրաս գայրոյթով՝ կը պողային. «Դուն մի խօսիր, բռն մէջդ Սատանայ կայ, մեզ կը խանգարես: Իրենց ըսի. Քանի որ ձեզ կը խանգարեմ՝ այլեւս Հայց. մեր եկեղեցին կը յաճախեմ.» Ասոր պատասխանը եղաւ. «Այն ատեն դժոխի կ'երթաս...»: Այս պատասխանը Ձերոյ լուսաւորեալ «Էփիմէնիք» դարձաւ խոտոր կը համեմատի քրիստոնեայ անուն կրող բողոքականի մը. չէ՞: Ուրիշ Տէր Հայր մը պատմեց հետեւեալը. «Մեր Թաղի Հայ Աւետարանական բողոքական եկեղեցւոյ Պատուելիին հետ եղբայրական լաւ յարաբերութիւն ունէի: Երբեմն թաղման առթիւ կու գար մեր եկեղեցին, եթէ ննջեցեալը իրեն ծանօթ եղած ըլլար, անշուշտ: Օր մըն ալ

դարձնալ թաղումի համար եկած էր. նախապէս ինծի ըսած էր. «Ննջեցեալ «Բոյրը» լաւ կը ճանչնամ»: Շիտակը երբ «Բոյր» բառը գործածեց ուշադրութիւն չըրի երբեք. ուրիշներուն ալ «տիկին» կ'ըսէր: Ուրեմն՝ ըստ սովորականին իրեն ալ խօսք տուի որ իմի մը միտքարական խօսքեր ընէ Աւետարանէն: Իր խօսքին մէջ, ի միջի ալլոց ըսաւ. «Այս Ազնիւ «Բոյրը» մեր ժողովարանը կու գար եւ մեր ժողովարանին մէջ մկրտուեցաւ...»: Քար լոռութիւն տիրեց Եկեղեցւոյ մէջ: Ես իբրեւ Հոգեւոր Հովիւ կամայ եւ ակամայ խօսքը կ'լլեցի որպէս զի թաղման արարողութիւնը չխանգարուի...:

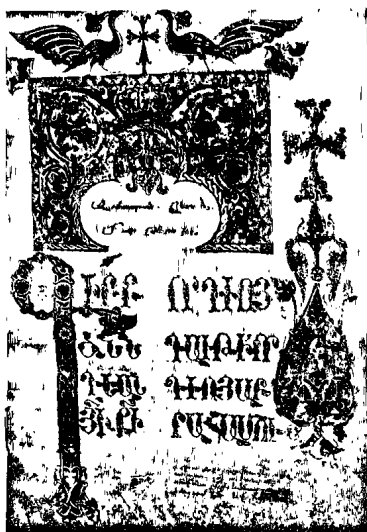
Բայց թաղումէն ետք, ննջեցեալին քողոք որդին, որ ուրիշ երկրէ եկած էր իր մօրաքրոջ թաղման համար, ինծի մօտենալով՝ հարցուց.՝ Տէր Հայր, մօրաքրոջ մկրտուած եւ դրոշմուած էր Հայց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ մէջ, սակայն ինչո՞ւ Պատուելին ըսաւ որ իրենց ժողովարանին մէջ ալ մկրտուած է: Արդեօք մեր հայկական մկրտութիւնը չի՞ բաւեր երկինքը ժառանգելու համար: Պօղոս Առաքեալը կ'ըսէ. «Մկրտութիւնը մէկ է» (Եփս. Դ. 5): Իմ կիցս բողոքականի աղջիկ էր. Պէյրութ, պսակադրութեան ատեն Տէր

Հայրը տեսաւ որ իր Աւետարանական եկեղեցիին մէջ արդէն մկրտուած է, նորէն զիմք չմկրտեց»:

Այս մէկը կը համեմատի՞ Աւետարանին հոգիին հետ, Պր. Յ. Լուսարարեան: Միշտ կը լսենք թէ՛ Աւետարանական-բողոքականներ «շատ կը սիրեն իրենց «Մայր» եկեղեցին»: Շատ աղէկ: Բայց միայն խօսքով թէ՛ գործով: Տարրական պարզ հարցում մը, որ ոչ վարդապետական է եւ ոչ ալ՝ աստուածաբանական: Ամբողջ աշխարհը գիտէ թէ՛ միայն Հայերը կը տօնեն Սուրբ Մնունդը Յունուար 6ին: Արեւելի մէջ՝ Լիբանան, Սուրիա, Թուրքիա, եւ մանաւանդ Հայաստան մեր բողոքական եղբայրները մեզի հետ կը տօնեն Սր. Մնունդը Յունուար 6ին: Սակայն ինչո՞ւ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի եւ ալլուր Դեկտեմբեր 25ին: Երկու չափ եւ երկու կշիռ: Ուստի դուք է որ իրաւունք կու տաք Մեծարգոյ Թորգոմ Փօսթանեանին ըսելու թէ՛ «Ան (Վերպ. Թութիկեանը) ունի յետին ալլ դիտաւորութիւն՝ որուն պիտի անդրադառնամ»:

Ինչ որ ըրած է «ՆՈՐ ԿԵԱՆՔ»-ի 99 Մարտ 2001 թիւին մէջ, ամէն ինչ յստակ, որոշ եւ թուականներով բացատրած է: «Զգիտնալը ամօթ չէ, ալլ չը սորվիլը»:

ՎԱԶԷ Ծ. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԶՐԻՍՏՈՆԵՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ 1700-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻ

Վերջերս երկու տարբեր հեղինակների գրած յօդուածներում հանդիպեցի համարեայ այն միեւնոյն մտքին, թէ՛ հայոց Տրդատ թագաւորը, 301 թ., ընդունելով քրիստոնէութիւնը, վերջնականապէս խզում էր իր թշնամու՝ Սասանեան Պարսկաստանի հետ: Բացի դրանից, յօդուածագիրներից մէկը, աւելի առաջ գնալով, պնդում էր, թէ՛ հայոց թագաւորն ու արքունիքը ընդունեցին քրիստոնէութիւնը պարզապէս իրենւ պետական-ազգային գաղափարախօսութիւն:

Մենք քոչորովին համամիտ չենք այս տեսակետներին: Մինչեւ 301 թ. Հայաստանում քրիստոնէութիւնը հաւածուած է եղել եւ, այդ իսկ պատճառով, քրիստոնեայ փոքրաթիւ համայնքներ միայն, խուսափելով հետապնդումներից, թաքնուած կերպով շարունակել են պահպանել իրենց գոյութիւնը: Քրիստոնեայ այդ խմբակները կազմուել էին շնորհիւ Յիսուսի երկու աշակերտների՝ Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի ջարդութեան, որոնց կրած հաւածանքն ու նահատակութիւնն էլ փաստն է այն բանի, որ շատ դժուար է եղել հայերին դարձի բերելը. նրանք պինդ կռռչած են եղել իրենց հեթանոսական կրօնին եւ չեն հանդուրժել դրսից եկած քրիստոնեայ միսիոնարների աւետարանչական գործունէութեանը:

Հեթանոս հայերը եղել են բազմաստուածեան: Նրանք աստուածացրել են իրենց առասպելական առաջնորդներին, որպիսիք են եղել Հայկը, Արան, Վահագնը, Տորքը, իսկ իբրեւ աստուածուհի նկատի են ունեցել Ծովինարին: Այս հեթանոս աստուածները

օժտուած են եղել հայկական ազգային յատկանիշներով, խորհրդանշելով քաջութիւնը, ընտանեկան պատիւն ու սրբութիւնը, նուիրումը, իմաստութիւնը, գեղեցկութիւնը եւ այլն: Գետազգայում, շնորհիւ իրանական ազդեցութեան, հայոց պաշտամունքում հանդէս են եկել նոր աստուածներ, որոնց գլխաւորն էր Արամազդը (իրանական Ահուրամազդան): Նա ունէր երեք զաւակ՝ Միհրը (Միթրան) իբրեւ կրակի աստուած, Նանէ եւ Անահիտ աստուածուհիները, Վերջինս հայոց մայր աստուածուհին էր, «Մայր ամենայն զգաստութեանց եւ պտղաբերութեան» (իրանական Անահիտան):

Չայ պատմագրութեան հիմնադիր Մովսէս Խորենացին (Ե. դար) անդրադառնում է հայկական դիցաբանական առասպելներին, դրանց վերաբերեալ զորոյցներից պատահիկներ է մէջբերում: Այդ փշուրքներից յայտնի է դառնում այն, որ նախաքրիստոնէական շրջանում հայ ժողովուրդն արդէն իսկ կազմաւորուած ազգ է եղել, իր ուրոյն մշակոյթով եւ կատարելագործուած ու բարձրամակարդակ ազգային լեզուով:

Պէտք է ասել, սակայն, որ Չայաստանում, նախաքրիստոնէական շրջանում, գնալով տկարանում էր հայկական անկախ պետութիւնը՝ զոհ դառնալով պարսկահռոմէական հակամարտութիւններին: Դոմէացիների օգնութեամբ 287 թ. գահ բարձրացած հայոց Տրդատ Գ. թագաւորը, շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի քարոզութեան եւ կատարած հրաշքների, 301 թ. մկրտում է քրիստոնէայ եւ հռչակում է քրիստոնէութիւնը իբրեւ Չայաստանի պետական կրօն: Այսպիսով Չայաստանը դառնում է աշխարհի առաջին քրիստոնէայ պետութիւնը:

Այն կարծիքը, որի համաձայն՝ Տրդատ թագաւորը ընդունում է քրիստոնէութիւնը պարզապէս իբրեւ պետական-ազգային գաղափարախօսութիւն եւ, հեռանալով պարսկական ազդեցութիւնը կրող հայոց հեթանոսական կրօնից, վերջնականապէս թիկունք է դարձնում Պարսկաստանին, չի կարող ճիշտ լինել, հետեւեալ պատճառներով.

ա.-Գենց ինքը՝ Տրդատ թագաւորը ջատագովն էր հայոց հեթանոսական կրօնի պահպանման ու աշխուժացման: Ըստ պատմիչ Ագաթանգեղոսի, թագաւորը յատուկ հորովարտակով հրահանգում էր դաժան հաշուեյարդարի ենթարկել Չայաստանում ծուլարած քրիստոնեաներին: Դրա համար էլ, ինքն ամձամբ պատուիրում է նաեւ իր մօտ ծառայող Գրիգոր Լուսաւորչի խոշտանգումը, երբ յայտնի է դառնում նրա քրիստոնեայ լինելը:

բ.-Դոմէական կողմնորոշում ունենալու հանգամանքն էլ երբեք չէր պահանջում ընդունել քրիստոնէութիւնը, որովհետեւ Դոմէական Կայսրութիւնում էլ արգելուած էր քրիստոնէութիւնը գեթ մինչեւ 313 թ., երբ այն դարձաւ արտօնուած կրօն, սակայն առանց պետական որեւէ առանձնաշնորհում վայելելու: Դոմը 312 թ., Մաքսիմիանոս Դայա կայսեր օրօք նոյնիսկ յարձակուեց իր դաշնակից Չայաստանի վրայ, քանի որ վերջինս դարձել էր քրիստոնէայ (Eusebio de Cesarea, Hist. Ecclesinastica, IX,8, նաեւ՝ Մ. Խորենացի, Զ. Գլակ):

գ.-Տրդատ թագաւորի ժամանակ քրիստոնէութիւնը պետական կամ ազգային ոչ մի գաղափարախօսութիւն չէր բովանդակում, այլ, ընդհակառակը, այն ներկայանում էր

նոյնիսկ իր ապագային բովանդակութեամբ, երբ մանաւանդ նկատի ունենանք, որ դրան վերաբերող գրականութիւնն ու ծեսը յունարէն էր եւ կամ ասորերէն, մի պարագայ, որ անելի ջան 100 տարի պիտի շարունակուէր, մինչեւ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի կատարած փրկարար աշխատանքը՝ հայոց գրերի գիտը: Մի խօսքով Չայաստանում քրիստոնէութեանը ազգային նկարագիր ապահովողը եղաւ ոչ թէ Տրդատ թագաւորը, այլ հիմնականում Ս. Մեսրոպ Մաշտոցը:

Զմոռանաւ մի յոյժ կարեւոր պարագայ. պետական կամ ազգային անկախութիւնը անցնում է անպայման ազգային լեզուի, մշակոյթի եւ ազգակերտման այլ հզօր ազդակների, այդ թւում նաեւ ազգայնացուած կրօնի բովերով, մի թան որ դեռեւս չունէր Տրդատի ժամանակուայ քրիստոնէութիւնը, եւ ոչ էլ ունէին ժամանակակից քրիստոնեայ քարոզիչներն իրենց մտքում:

Ուրեմն, ի՞նչն էր պատճառը, որ Տրդատի նման մի հզօր հեթանոս արքայ իր պալատական ողջ կազմով ընդունեց քրիստոնէութիւնը եւ հռչակեց այն իբրեւ պետական կրօն հայաստանի:

Չայ պատմիչներն անդրադառնում են այս հարցին եւ քաղմաթիւ մանրամասնութիւններ տալիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կրած չարչարանքների ու կատարած հրաշքների մասին, որոնց շնորհիւ միայն թագաւորը դարձաւ քրիստոնեայ, այսինքն կատարուածը բոլորովին նախախնամական տնօրէնութիւն էր: Այս մասին թէւ հակիրճ, սակայն անառարկելի կերպով գրում է Ե. դարի յոյն պատմիչ Սալամանէս Սոզոմենոսը. «Ասում է, որ այդ ազգի առաջնորդ Տրդատը տանը պատահած մի գերբնական հրաշքի պատճառով դարձել է քրիստոնեայ ու հրամայել, որ իր բոլոր հպատակները նոյն կրօնն ընդունեն» (տես՝ Դ. Պապանդրեու, *Չայ Եկեղեցու Չիմնադրումը...*, էջ 50):

Սեր նպատակը չէ մի առ մի անդրադառնալ այդ հրաշապատում դրուագներին: Այսօր նոյնիսկ եական էլ չէ ստուգել դրանց բոլորի վաւերականութիւնը, որոնցից է, օրինակ, Տրդատի խոզի կամ եզան կերպարանք ստանալը կամ էլ նրանց նման ճէր արծակելը: Կարելորն այն է, որ հայոց հեթանոս արքան քրիստոնեայ դարձաւ շնորհիւ Ս. Գրիգորի քարոզութեան եւ հրաշագործութեան: Ուրիշ ենթադրութիւններ անելը, կամ քաղաքական կողմնորոշումների մասին խօսելը, կը նշանակի նսեմացնել մեր մեծ սրբի նախախնամական դերն ու առաջելութիւնը մեր ժողովրդի մէջ, ինչ խօսք, որ հետագայում այդ քրիստոնէութիւնը, իր ազգային դրոշմով, դարձաւ իսկապէս մի հզօր կռուան՝ յաջողութեամբ պայքարելու ոչ միայն այլակրօն Պարսկաստանի, այլեւ նոյնիսկ քրիստոնէութիւնն ընդունած Դոմօի եւ ապա Բիզանդիայի ծուլիչ քաղաքականութիւնների դէմ:

Չետեաքար, 301 թ. ամենից առաջ հայ ժողովրդի զանգուածային մկրտութեան թուականն է (ինչպէս 988 թ. ռուս ժողովրդի մկրտութեանն է): Կարելի է ասել նաեւ, որ դա Թադէոս եւ Բարթողիմէոս առաքելների Չայաստան բերած քրիստոնէութեան վերընծիւղման թուականն է՝ դարձեալ շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի անպատում

չարչարանքների ու կատարած հրաշքների: Այս պարագան ու երեւոյթը շատ աւելի իմաստալից են ու թելադրիչ, քան քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման ակտը, որն ինքնին շնթաղում է պետականացուած մի դաւանութեան պարտադրանքը պետութեան հպատակներին:

Յաղթանակում է միշտ ոչ թէ պարտադրանքը, այլ մի բանի շուրջ գոյացուած համոզուածութիւնը: Քրիստոնէութիւնն ընդունելուց յետոյ, Տրդատ թագաւորն ու իր պալատական վարչամեքենան, պարտադրում էին այն իրենց հպատակներին, կործանում հեթանոսական մեծիւնները, ամխնայ ջարդում իրենց նախնեաց հաւատին հաւատարիմ քրմերին: Մինչդեռ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, սրբութիւն ճարագայթող իր կեանքի սեփական օրինակով, հաստատում էր քրիստոնէութիւնը իբրեւ սիրոյ եւ ճշմարտութեան կրօն:

Պարտադրանքն առաջացնում էր ատելութիւն եւ ընդվզում, մինչդեռ քրիստոնէական սրբութիւնը գրաւում էր մարդկանց հոգիները, լցնում սրբութեամբ եւ յարաճուն սիրով՝ հանդէպ Յիսուս Քրիստոսի:

Այստեղ հարկ է յիշել, որ բռնի ուժով նոյնիսկ 100 տարուայ ընթացքում էլ կարելի չեղաւ քրիստոնեայ դարձնել ամբողջ Հայաստանը, ինչ որ կարողացան անել ցինջ հաւատի եւ սիրոյ զօրութեամբ Լուսաւորչի յետնորդները՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոցն ու նրա ձեռնասուն աշակերտները:

Այսօր, յատկապէս արեւմտեան պետութիւններին հիացում պատճառելու մեր միամիտ ձգտումով, ընդհանրապէս յայտարարում ենք, թէ՛ տօնում ենք Հայաստանում քրիստոնէութեան պետական կրօն հռչակման 1700-ամեակը, սակայն դրա կողքին չմոռանանք աւելացնել հիմնականը, այն, որ մենք տօնում ենք մեր ժողովրդի զանգուածային քրիստոնէացման կամ մկրտութեան 1700-ամեակը: Յորեւեանը մեզ համար ստանում է կրկնակի նշանակութիւն.

ա.- 301 թ. հայ ժողովրդի զանգուածային մկրտութեամբ կատարուեց այն, ինչ որ կանխատեսել էր Եսայի մարգարէն. «Խաւարում նստող ժողովուրդը տեսաւ մեծ լոյսը» (Ես. Թ 2).

բ.- Դա կատարուեց հիմնականում Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի հաւատի զօրութեամբ, մեր ժողովրդի համար նրա երկնապարգեւ առաքելութեան շնորհիւ: Հետեւաբար, եւ ամենայն իրաւամբ, 1700-ամեակը ինքնին դառնում է Ս. Լուսաւորչի յատուկ յիշատակման ու մեծարման յորելեան:

Թէ ի՞նչ շահեց հայ ժողովուրդը քրիստոնեայ դառնալով, դա յայտնի է դառնում հետագայ դարերի հայոց պատմութիւնից, դա մի առանձին յօդուածի նիւթ է: Այստեղ հարկ է միայն մի բան շեշտել, որ քրիստոնէական հաւատի լոյսը հրաշքներով ողողեց հայ հաւատացեալի կեանքը: Հաւատի զօրութիւնը իսկապէս հրաշքներ է գործում: Այլ բան չի կարող լինել, քան հրաշք, որ բազում փորձութիւններից ու անպատում արիւնալի նախնիներից յետոյ, մեր ժողովուրդը դարձեալ ապրում է ու տնտեսական ժանրագոյն

պայմաններում նոյնիսկ շարունակում է ստեղծագործել: Դրաչք է, որ ունենք Ս. Էջմիածինը, ուր, ըստ միեւնոյն Ս. Գրիգոր Լուսավորչի տեսիլքի, իջաւ Աստուծոյ Միածին Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը եւ ցոյց տուեց այն վայրը, ուր պիտի կառուցուէր իր աղօթքի տունը: Պատմութիւնն ասում է, թէ Յիսուսն իր ձեռքում ունէր մի ոսկեայ մուրճ, որով խփում էր գետնին, հենց այն կէտին, ուր գտնուում էր սանդարամետի մեհեանը:

Հաւատի մարդկանց համար Լուսավորչի տեսիլքն ունի խորախորհուրդ նշանակութիւն, ինչպէս որ ունի նրա տառապանքների յորդաբուխ արցունքներից կազմուած «Լուսավորչի Կանթեղը»՝ իբրեւ անձեթ եւ ամսար ճրագ քրիստոնէական մեր հաւատի, որը, ըստ բանաստեղծի մարգարէական հաւաստիացման նշանակելի է միայն նրանց, որ «անմեղ են լիքը սիրով ու հաւատով անասան»:

Տարիներ առաջ, երբ դեռ սարկաւագ էի եւ նոր էի վերադարձել Եւրոպա կատարած իմ մի այցելութիւնից, Ս. Էջմիածնի վեհարանի առաջ նստած՝ պատմում էի Վազգէն Վեհափառին իմ քաղած տպավորութիւնների մասին: Ինձ հետ կատարուել էր մի դէպք, որի մասին ցանկանում էի իմանալ Վեհափառի կարծիքը: Հանդիպել էի օտարադաւան մի հայ բարձրաստիճան եկեղեցականի, որն իր միջակայս փարթամութեան մէջ փափկասուն եւ ինքնաբաւ դարձած, յաւակնութիւն ունէր ամէն ինչի մասին վերջնական եւ հեղինակաւոր կարծիք յայտնելու: Երբ խօսք բացուեց Ս. Էջմիածնի մասին, նա հեզմանքով ասաց. «Այդ ինչ շինծու առասպելներու մասին կը պատմես, մի՞թէ Յիսուս պատ շարող բանու՞ր է, որ մուրճը ձեռքը բռնած երկինքէն պիտի իջնէր՝ ցոյց տալու համար կառուցուելիք տաճարի մը տեղն ու հիմքերը»:

Վեհափառը, լսելով այս մասին, զայրոյթից կարմրեց: Այսօրուան նման յիշում եմ նրա ամպրոպափունջ խօսքերը. «Այդ մարդը, եթէ իսկապէս եկեղեցական է, չի՞ իմանում, որ մեր ամբողջ հաւատքը, Ս. Գիրքն էլ միասին վերցրած, հիմնուած են այդպիսի տեսիլքների եւ հրաշքների վրայ»:

Մենք հաւատում ենք, որ Ս. Գրիգոր Լուսավորիչը այսօր էլ շարունակում է հրաշքներ գործել: Յատկապէս այս յոբելեանական տարում հարկ է դիմել նրա օգնութեանը, որպէսզի վերածաղկի քրիստոնէական ոգին ողջ հայ ժողովրդի հոգիներում, քանզի, այսօր, ընդհանրապէս նուազած է այդ ոգին մեր մէջ: Հայ եկեղեցականները վերամորոգ եռանդով պէտք է լծուեն իրենց պատասխանատու առաքելութեան, առանց հաճոյանալու երկրաւոր ու անցաւոր իշխանութիւններին, երբ շատ անգամ նոյնիսկ նուաստանում են նրանց առաջ: Եկեղեցու նուիրապետութիւնը համագործակցել է եւ պէտք է շարունակի համագործակցել Հայոց Պետութեան ներկայացուցիչների հետ, սակայն այդ համագործակցութիւնը չպէտք է լինի խնամիական կամ թամադայական կապերի մակարդակով, այլ ի շինութիւն եւ բարօրութիւն հայ ժողովրդի զաւակների: Նման դրական համագործակցութեամբ է, որ ստեղծուեց հայոց այբուբենը, պաշտպանուեց երկիրն ու ժողովուրդը օտար ներխուժողների դէմ, մղուեցին Վարդանանց եւ Սարգս-րապատի ճակատամարտները, ազատագրուեց Արցախը:

Եկեղեցին կոչուած է սրբութեան եւ սրբացնելու: Նրա իշխանաւորները պէտք է դառնան ժողովրդի խիղճը՝ ծաղկելու անարդարութիւնները, կաշառակերութիւնը, բարոյական այլ ապականութիւնները երկրի ներսում, սակայն այդ անելու համար հարկ է ունենալ բարոյական հեղինակութիւն եւ կորով, մի քիչ աւելի հաւատ, միշտ մի քիչ աւելի հաւատ եւ մի քիչ նման մեր առաքինազարդ Լուսաւորչի ապառաժեայ իւլատին, այլապէս մեզ համար մեր զանգուածային քրիստոնէացման այս 1700-ամեայ յօբելեանը իսկապէս կը վերածուի տուրիստական կամ տնտեսական շահարկումների բովանդակազուրկ մի գործարքի:

Համարձակում ենք ասել եւ աւելին. քրիստոնէութիւնը, իր բարոյական ընդհանուր վէտ սկզբունքներով, եթէ մեր այսօրուայ սերնդի համար չի դարձել մեր ապրելակերպը, ուրեմն՝ մենք եկեղեցի չենք, այլ կը մշանակի, թէ եկեղեցի ասելով՝ մենք հասկանում ենք ինչ-որ մի հիմնարկ կամ հաստատութիւն: Մինչդեռ իսկական եկեղեցին Քրիստոսի հաւատացեալների սիրոյ միութիւնն է, Քրիստոսի խորհրդաւոր մարմնի մասնիկը, մեղքի եւ ապականութեան դէմ մարտնչող մարդկանց ուխտը, որի միակ նպատակն է ապահովել մարդկանց երջանկութիւնը՝ հոգեկան ազատագրման ճանապարհով: Մի երջանկութիւն, որ անկողոպտելի է եւ յաւիտենական, քամգի, ընդունելով հանդերձ գիտութեան ու տեխնիկայի մերօրեայ վիթխարի առաջադիմութիւնները, պէտք է խոստովանել նաեւ, որ դրանք շատ անգամ առաւել հեռացնում են մարդկանց ճշմարիտ երջանկութիւնից՝ տեղիք տալով անիմաստ մրցակցութիւնների, կուտակելու անյագ մարմնի, նախանձի, իր նմաններին շահագործելու եւ ստրկացնելու իրէշային մուլուցքի: Մինչդեռ երբ քիմք հաւատի, գործուն սիրոյ եւ քաղցրաբարբառ աղօթքի վրայ հաստատուած եկեղեցի լինենք, այն ժամանակ իսկապէս կը դառնանք երջանիկ՝ անտարբեր չլինելով ուրիշների ծակատագրի, ուրիշների ուրախութեան կամ տառապանքի հանդէպ: Այն ժամանակ չի լինելու մի անջրպետ պետութեան եւ ժողովրդի, իշխանաւորի եւ իպատակի միջեւ, այլ բոլորն էլ իրենց՝ տարբեր-տարբեր առաքելութեամբ, կը լինեն միեւնոյն եկեղեցու հաւասար անդամները: Դա է արդէն այն եկեղեցին, որ ծրագրուել էր Ա. Պրիգոր Լուսաւորչի մտքում: Դա է այն եկեղեցին, որ մուկրագործուել է մեր Տիրոջ եւ Փրկչի կենարար արեամբ, ինչպէս նաեւ մեր ազգի ընտիր զաւակների նահատակութեամբ: Դրան հասնելը ուստպիա չէ. հարկաւոր է միայն ունենալ դրան հասնելու անկեղծ ձգտումն ու յարատեւութիւնը:

ՅԱԿՈԲ ԵՊՍ. ԳԼԸՆՃԵԱՆ

ԴՊՐԱՊԵՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

1889ի Վարագայ Ս. Խաչի տօնին՝
 երբ Ամերիկայի հայ գաղթականներու
 նորեկ հոգեւոր հովիւ Տ. Յովսէփ
 Ծայրագոյն Վրդ. Սարաճեան իր
 պաշտօնատեղի Ուստըր-Մաս.-էն
 ժամանեց Նիւ Եորք եւ պատարագեց
 Եպիսկոպոսական Կրէյս Ջըրջ
 աղօթատան մէջ, Նիւ Եորքի շրջանի
 հայերը վայելեցին իրենց առաջին
 պատարագը: Թէեւ այդ առթիւ - Սեպտ.
 22 - երգեցողութեան մասնակցեցաւ
 մեններգով Տիկ. Պ. Յակոբեան, սակայն
 երգեցողութեան վարիչը այր մըն էր՝
 Սարգիս Մ. Հիսարլեան: Ո՞վ էր Սարգիս
 Հիսարլեան, որ այդ թուականէն ետք
 եւս յիշուած է ծանուցումներու մէջ
 որպէս Հինգշաբթի երեկոներ հայ
 դպիրներ մարգող, երբ այլեւս Նիւ
 Եորքի Եպիսկոպոսական Առաջնորդի
 բարեհաճ կարգադրութեամբ Ս.
 Ոսկեբերան Մատուռը (ԅրդ Փողոց
 7րդ Պողոտայի անկիւնը) տրամադրուած
 էր հայոց, Կիրակի յետմիջօրէին
 կատարուելիք ժամապաշտութեանց
 համար: Եայտնի չէ թէ հայ եկեղեցւոյ
 երգերը ուսուցանելու հմուտ Սարգիս
 Մ. Հիսարլեան կամաւո՞ր սպասարկեց
 թէ վճարովի: Այդ օրերուն Նիւ Եորքի
 շրջանը գործօն էր հայկական Միութիւն
 անունով ընկերակցութիւն մը, եւ
 սակաւաթիւ անդամներով եկեղեցական
 հոգաբարձութիւն մը որ կապ կը պահէր
 Ուստըր բնակող հովիւ Յովսէփ Մ. Վ.
 Սարաճեանին հետ: Սարգիս Մ.
 Հիսարլեանը համարելով անդրանիկ-
 ներէն մին Ամերիկահայ Առաջնական
 Ուղղափառ քաղմաթիւ դպրապետներէն,
 պիտի ջանամ նկարագրել իտեալ
 դպրապետը, ուր եւ իցն ծառայելու
 կոչուած լինի ան, հոն ուր հայկական

ծէսով պաշտօնեցողութիւն կը կատարուի:

1.- Հայ դրապետը պարտի
 սերտած ըլլալ հայ եկեղեցւոյ Տաղարանը
 եւ Տօնացոյցը (գէթ ժամապաշտական
 օրացոյցը): Պէտք է ծանօթ լինի Ս.
 Պատարագի Փոփոխականերուն եւ
 կարենայ զանազանել ութ ձայները եւ
 ասոնցմէ ոմանց դարձուածները:

2.- Ս. Պատարագի մատուցման
 լեզուն հայերէն է: Եթէ ոչ գրեյ, գէթ
 ուղիղ հայերէն կարդալ պէտք է գիտնայ
 հայ եկեղեցւոյ դպրապետը:

3.- Պաշտօնակատար հոգեւորա-
 կանի հրահանգին համաձայն վարուելու,
 եւ ի հարկին անոր խորհուրդ հարցնելու
 հեզ կեցուածք պէտք է ցուցաբերէ ան:

4.- Դպիր-դպրուհիներ, որոնց
 երգեցողութիւնը պիտի վարէ (նեք-
 առեալ (երգէհոնահարը կամ այլ նուա-
 գակցող) սիրաշահիլ պէտք է ջանայ
 դպրապետը:

5.- Սորվեցնելու եւ հերթական
 փորձեր վարելու տրամադիր պէտք է
 լինի դպրապետը, ժամանակ տալով եւ
 ջանք թակելով, փոխանակ մեներգները
 իր անձին վերապահելու կամ խումբով
 երգուելիք կտորները մեներգի վերա-
 ծելու:

6.- Սարկաւազներուն հետ ոչ
 միայն պարտի ներդաշնակել դպրաց
 դասի բաժինները, այլ նաեւ հոգածու
 լինի զանոնք չրեռնաւորելու դպրաց
 դասին յատուկ եղող փոփոխականերու
 (ժամամուտ, ճաշու շարական, ելն.)
 կատարումով:

7.- Թերեւս աւելորդ է թուել
 երգեցիկ խումբ վարել կարենալու ճիւղը
 եւ արուեստը: Սա տուեալ մըն է գոր
 դպրապետը պէտք է սովորած լինի
 նախընտրաբար երաժշտանոցի մէջ, ուր

նաեւ պէտք է ուսանի ժայնագրութիւն կարդալ:

8.- Վերջապէս, ճշգրտապահութեան տարրական կանոնը պէտք է իր ընթացքով յարգէ գործին հաւատարմի դպրապետը:

Մինչեւ կէսը ՁՕրդ դարուն, գէթ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ հայ դպրապետները այրեր եղած են, հոգ չէ թէ իզական սեռի պատկանող անդամներ Առաջին Մեծ Պատերազմէն ետք սկսած են բազմամալ դպրաց դասերուն մէջ: Առանց արհամարհելու անցնող կէս դարու միջոցին Ամերիկայի մէջ աստ եւ անդ իրենց շնորհքներով փայլող որոշ կիւն դպրապետներ, պիտի գտնեմ, պարզապէս իբր նմոյշներ, ինձ ծանօթ ութ դպրապետներ, երկուքը արտասահման եւ մնացեալները ԱՄՆ ծառայած:

ՊՄԱԿ ԱՐՔ. ԹՈՒՄԱՆԱՆ 1934ին կուսակրօն քահանայ ձեռնադրուելէն անմիջապէս ետք, կարճ ժամանակամիջոց մը եկեղեցական երգեցողութեան ուսուցիչ եղաւ Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց ժառանգաւորաց Վարժարանին մէջ, միանգամայն ստանձնելով դպրապետի եւ շաշկողման դասապետի պաշտօնները: Եւրոպական երաժշտութեան հմուտ եւ ճաշակի տէր, Հայր Պսակ որ հիանալի մենքզող հանդիսացաւ մինչեւ իր վախճանումը Անգլիա, որպէս դասատու չունէր կանոնաւոր ծրագիր: Բացի առկէ, իր անտեղի հեզմանքներով կը խրտչեցնէր կարգ մը ուսանողներ, եւ կարգապահական տեսակէտէ տգեղ միջադէպեր կը ստեղծէր:

ԳէՈՐԳ ԱՃԷՄԵԱՆ, Լիբանան-Սիւրիա հասակ առնող հայ աշակերտներու մատչելի երգարաններու շարքի մը կազմող՝ 1930-40ական թուականներուն: Հալէպի մէջ այցելու ուսուցիչ հայերէն երգեցողութեան,

այլեւայլ հայ նախակրթարաններու մէջ: Եղած է երկարամեայ դպրապետ Հալէպի Ս. Բառասուն Մանկանց տաճարին: Անոր կը պարտինք հրատարակութիւնը Արեւագայի երգարանի մը, երաժիշտ Լեւոն Զիլինկիբեանի դաշնաւորումով:

ՌՈՒԲԷՆ ԳՐԻԴՈՐԵԱՆ. Մնած եւ ուսած Թալրիզ, եւ ասպարէզով երաժիշտ, խմբավար-ուսուցիչ, զաւակ է երաժշտագէտի: 1950ական թուականներուն սկիզբը տաղանդաւոր Ռուբէն Գրիգորեան հաստատուեցաւ Պոսթոնի շրջանը, ուր իր գործունէութեան մաս կազմեց մի քանի տարի դպրապետութիւնը Ուորքըքաունի Ս. Յակոբ Եկեղեցւոյ: Ռուբէն Գրիգորեան հարկադրուած չէր մենեղացները կատարելու. ան գիտէր սորվեցնել մենեղաց թէ խմբերգ, եւ լաւ կը ղեկավարէր, միաժամանակ վայելելով յարգանք, հիացում եւ սէր երգիչներուն թէ նուագողներուն կողմէ: Որպէս եկեղեցւոյ դպրաց դասի ուսուցիչ, Ռուբէն Գրիգորեան ծանօթացաւ Տաղարանին, ունենալով վստահելի խորհրդատու մը յանձին տիրացու Կարապետ Փափագեանին (այժմ Տ. Տիրան Ա. Քինյ):

ԳԱՐՐԻԷԼ ՄԱՃԱՌԵԱՆ, Պոլսեցի. տասնամեակներ 1930ական թուականներէն սկսեալ մարգած եւ ղեկավարած է Նիւ Եորքի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ դպրաց դասը. հասցնելով աւանդութիւն յարգող սերունդներ որոնց մէջէն երեւան եկած են նոր կազմուելիք ժուխերու սպասարկող երգիչներ: Իր մանուկ հասակէն ծննդավայրին մէջ եկեղեցւոյ կամաւոր ծառայութեան նուիրուած Գարրիէլ Մանառեան յաջողած է ստեղծել ընկերական մթնոլորտ մը իր ղեկավարած երգչախումբին մէջ, այլեւայլ հաւաքոյթներ սարքելով: Ան

ատեն մը ծառայած է նաեւ որպէս հոգաբարձու եւ թեմական պատգամաւոր, եւ հակամարտութեանց մասնակից եղած է, ծխական թէ թեմական երեսներու վրայ:

ՆԵՐՍԷՍ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Իզմիրցի, ժամանակակից նախորդին: Մինչեւ իր հանգստեան կոչուիլը, ան բժախնդիր մօտեցումով մարգած եւ ղեկավարած է Նիւ Եորքի Ուաշինկթըն Հայց թաղի փոխբաժնաւ Ս. Խաչ եկեղեցւոյ բազմամշամ դպրաց դասը: Վերանտունէն երգելու արտօնութիւնը վաղուց տրուած էր այս դպրաց դասին, որուն մէջ կը փայլէին արական եւ իգական սեռէ շատ մը մենբրգիչներ: Ամերիկայի հայ դպրաց դասերէն Ս. Խաչինը հանդիսացաւ առաջինը, 1946ին հրապարակ հանելով հայ եկեղեցական երգերու ձայնապնակներու ալպոմ մը: Անկէ մի քանի տարի ետք, Ներսէս Ներսէսեանի եւ իր ծուխի հովիւ Տ. Եղիշէ Վրդ. Սիմոնեանի գործակցութեամբ լոյս տեսաւ որոշ ծիսական առիթներով երգուելիք կտորներու երգարան մը:

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱԼԵԱՆ. 1956ին դպրապետի պաշտօնին կոչուած՝ Նիւ Եորքի Պէյասայո թաղին մէջ կառուցուող Սրբոց Նահատակաց հայ եկեղեցիին: Ճաշակի տէր տպագրիչ Յարութիւն Շալեան, որ նաեւ աւագ սարկաւագի աստիճան ստացաւ, նախապէս իր ծառայութիւնը նուիրած էր Ըրվինկթըն (Ն.Ճ.)ի մէջ Նուարֆի հայոց նոր հաստատած Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ դպրաց դասին, զայն կիրակի առտու կանուխ մարգելով: Ծարութիւն Շալեանի երգիչ գործակիցներէն մին՝ Իսահակ Արրահամեան հանդիսացաւ հիմնադիր Առաջնորդ արամի Կոմիտաս երգչախումբին:

Վերոյիշեալները շատոնց ի Տէր

հանգած են: Անոնց յաջորդները, գէթ Ամերիկայի մէջ, օժտուած են աւելի լաւ ֆիզիքական միջոցներով.- ճոխ ձայնագրական երկվեզու մատեններ, աւելի դաշն հնչող երգեհոներ, յարմար շապիկ, նստարան, կլիմայի մ համաձայնող ջերմաստիճան, գոյհերու պահարան, ձայնարձակումի մեքենակաւորութիւն: Աւելի քան կէս դարէ ի վեր գոյութիւն ունի Արեւելեան Թեմի Դպրաց Դասերու Ընկերակցութիւնը: Այդու հանդերձ գոյութիւն ունի նաեւ սով դպիր-դպրապետի, տեղ տեղ, Ամերիկայի մէջ:

Երկու ամերիկածին այրեր ծանօթ են ինձ, դպրապետի իրենց արդիւնաւոր գործով, երկուքն ալ այժմ դադրած են դպրապետի պաշտօնէն.-

Առաջինը՝ ԱՐԱ Ս. ԱՒԱԳԵԱՆ, երկրայիս բնակիչ Ֆրէզնոյի երեք տասնամեակէ ի վեր: Համալսարանաւարտ ճարտարագէտ, անգուսպ սէր եւ հետաքրքրութիւն ցուցաբերած է հանդէպ հայ գիրքին, հայոց պատմութեան եւ մշակոյթին, յատկապէս հայ եկեղեցական երգեցողութեան: Իրերեւ դպիր տարիներով ծառայել է ետք Ամերիկայի արեւելեան շրջանի այլեւայլ եկեղեցիներու մէջ, հրաւիրուած է ստանձնելու դպրապետի պաշտօն Ուստրիի, Ութըրթաունի (Մասսչուսէց), Ուաշինկթընի, եւ Ֆրէզնոյի մէջ: Ունի իր աշխատանքով պատրաստուած հայերէն ձեռագիր ձայնագրութիւններ դպիրներու գործածութեան համար: Աւագ սարկաւագի աստիճանին հասած է, եւ քանիցս մասնակցած է Ազգային-եկեղեցական համագումարներու Ս. Էջմիածնի մէջ, եւ արժանացած է հայրապետական օրհնութեան գիրի: Ունի նաեւ հրատարակուած Անգլերէն գործեր հայոց պատմութեան եւ Ամերիկայի հայոց մասին:

ԷՏՈՒԸՐՏ ԿՈՏՈՇԵԱՆ, բնակիչ Սան Ֆրանսիսկոյի շրջանի: Ասպարէզով առեւտրական, գեղարուեստասէր այս հայորդին առանց ֆաջածամօթ լինելու հայերէնի, 1970ական թուականներու սկիզբները ստանձնեց Սան Ֆրանսիսկոյի Ս. Յովհաննէս հայ եկեղեցւոյ դպրապետի պաշտօնը, ֆաջալերուած այն յաջողութենէն եւ համարաւէն, զոր վաստկած էր իբրեւ ղեկավար այդ շրջանի Պիզանթին Քորալ բազմաստար բրգչախումբին: Էտուըրտ Կոտոշեան իսկոյն կերպարամափոխ ըրաւ մեծաւ մասամբ իգական սեռին պատկանող երգիչներէ բաղկացած դպրաց դասը, ոչ միայն զայն երգեհոնին հետ տեղափոխելով խնդուած դասէն դէպի

վերնատունը, այլ նաեւ երգեցողութեան ներդաշնակութիւն եւ կանոնաւորութիւն մտցնելով խումբին մէջ:

Երբ կը մտարեբմ վերոյիշեալ դպրապետները, ի բաց առեալ Պասկ Վարդապետը, անոնց մէջ քիչեր մենեբրգելու տաղանդ ունէին: Իրօք, անոնցմէ ռմանֆ կրնային համարուիլ բաղաձայն: Սակայն քոլորն ալ իրենց վարած խումբէն կը յարգուէին. անդամները սիրաշահած լինելով:

Նպատակս Ամերիկայի մէջ պաշտօն վարած կամ ներկայիս պաշտօնավարող դպրապետ-դպրապետուհիներու թուումն ընել չէ: Անոնց գործը եթէ դրական արդիւնք տուած է, պիտի յիշուի Ամերիկահայ եկեղեցիներու լիակատար պատմութեան մէջ:

ԱՐՏԷՆ. Ա. ՔՀՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ՇԵՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔ

Ս. Զատկուան առիթով, շնորհաւորանքի գիրեր եւ հեռագրեր առաւուեցան Հոգեւոր ու Կառավարական պետերուն եւ Առաջնորդներուն, որոնց շնորհաւորագիրերը ստացած է Պատրիարք Սրբազան Հայրը.-

- Ամենայն Հայոց Հայրապետ, Նորին Ս. Օծուքին Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին.

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Ն. Ս. Օ. Տ. Ս. Արամ Ա. Կաթողիկոսին.

- Հռոմէական Կաթողիկ եկեղեցւոյ Քահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին.

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին.

- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Մեսրոպ Բ. Մութաֆեան Սրբազան Պատրիարքին.

- Յորդանանի Վեմ. Ապտուլլահ Բ. Թագաւորին.

- Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ Տէր. Միխայէլ Եսայեանին.

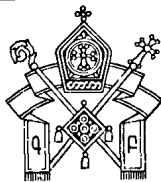
- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն.

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՒ Ս. ԷՋՄԻՍԵՆ

SUPREME PATRIARCH

CATHOLICOS

OF ALL ARMENIANS

MOTHER SEE OF HOLY ETCHMIADZIN

Թիւ 499

Մայիսի 1, 2001թ.

ԱՄԵՆԱՊԱՏԻՒ

Տ. ԹՈՐԳՈՍ ԱՐԶԵՊԻՄԿՈՂՈՍ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԵՐՈՒՄԱՂԵՄԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

Երուսաղէմ. Բարսեղ

Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք

Համայն հայութեան նուիրական կենտրոն Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից, եղբայրական Մեր ողջոյններն ենք յղում Ձեզ, Տիրախնամ Աթոռիդ ուխտապահ հոգևորականաց, եկեղեցական վարչութեանց պատուարժան անդամներին և բարեպաշտ ու հաւատաւոր բոլոր հայորդիներին, «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց» յաղթական աւետիսով:

Հոգու բերկրանք և խնդութիւն ենք ապրում, որ Հայոց Մեծ Դատրձի՝

Քրիստոնէութիւնը Հայաստանում պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեայ յոբելեանազարդ խորհրդով խանդավառ՝ աշխարհասփիտ հայութիւնը տարբեր հորիզոններում ու մայրցամաքներում պանծացնում է հոգեւորոգ տօնը Փրկչի Յարութեան:

Միեւելի Սրբազան Պատրիարք, Քրիստոսի Հրաշափառ Յարութեան հրեշտակաբարառ օրհներգութեամբ Սիածնաջ Սուրբ խորանից սրտաքոխ աղերս և աղօթք ենք բարձրացնում առ Աստուած վասն ազգիս հայոց՝ ի Հայաստան, յԱրցախ և ի Սփիւռս, որպէսզի Փրկչի Սուրբ Յարութեամբ Տեսնուագրուած օջախներում հայոց և համազգային մեր կեանքում մշտամնայ բնակութիւն հաստատեն սերն ու բարութիւնը և իսպառ ցրուն տազանալներն ու անորոշութիւնները:

Թող Յարուցեալ Աստուածորդին երրորդ հազարամեակում Ամենայաղք Իր Յարութեամբ խաղաղութիւն պայքարի աշխարհին համայն՝ մարդկութեան ընթացքն առաջնորդելով դէպի համերաշխութիւն ու համեղբայրութիւն:

Մեր հայցն ու մաղթանքն է նաև, որ Ամենախնամ Տէրը հովանի և ապաւն լինի Ձեզ բազմապատիկ օրհնութեամբ արդիւնաւորելով Պատրիարքական Չեր առաքելութիւնը՝ ի պայծառութիւն և ի բարգաւաճումն Առաքելական մեր Մայր եկեղեցւոյ, յուրախութիւն հոգևորականաց դասի և ի մխիթարութիւն հաւատապնակ հայորդեաց:

*Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց
Օրհնեալ է յարութիւն Քրիստոսի*

Եղբայրական սիրոյ ողջունի,
Աղօթարար՝

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
digitised by A.R.A.R.@

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱՐԱՆ ՄԵԾԻՏԱՆՆ ԿԻՆԻԿԻՈՅ

ԱՄԹԻՆԻԱՍ - ԷԻՐԱՆԱՆ

Թի. 135/01

Քննարկում, . . Ա. Տառնիկ, 2001

Ամենազայտիւ
Տ. Թորգոմ Արքեպսկ. Մանուկեան
Պատրիարք Հայոց Երուսաղէմի
Երուսաղէմ

Արքեպսկ. եղբայր ի Քրիստոս,

Տեսած մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի երաշխաւ Յարութեան տօնին առթիւ, եղբայրական շնորհ սիրով կ'ողջունենք Ձեզ: Հոգեկան ցնծութեամբ զեղում այս օրերուն, կը հայցենք Ամենաբարին Աստուծմէ, որ Իր օրհնութեան ներքեւ պահէ Ձեզ, Ձեր Ս. Աթոռին Միաբանութիւնը, կրօնական դասն ու ժողովուրդը:

Սուրբ Յարութեան տօնը այս տարի իւրայատուկ գոհումակութեամբ ու խոր հրճումով կը լեցնէ մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն հոգիները: Մահուան վրայ տարուած Քրիստոսի յաղթանակը ահա 1700-րդ ամգամ ըլլալով կը գօտեպնդէ մեր քրիստոնէական հաւատքը. այն հաւատքը, որ զբաւականը հանդիսացաւ մեր ժողովուրդի փիզիկական գոյութեան եւ ոյժ ու կամք ներշնչեց մեզի դիմագրաւելու բոլոր մարտահրաւերները, որոնք փորձեցին կասեցնել մեր երբը ազգերու պատմութեան մէջ:

Մեր մաղթանքն է, որ 1700-ամեակի խորհուրդով ու պատգամով հոգեպէս զօրացած մեր ժողովուրդի բոլոր զաւակները ի Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի առաւել եւս ամրապնդեն իրենց քրիստոնէական հաւատքը, եւ Յարութեան յոյսով ապրին իրենց կեանքը ի պայծառութիւն Հայոց. Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ եւ վասն զօրութեան ու շինութեան մեր հայրենիքին ու համայն ժողովուրդին:

Թող Աստուած անվթար ու միշտ զօրեղ պահէ մեր Մայրենի Սուրբ Եկեղեցին իր հաւատքի ու յոյսի նուիրական առաքելութեամբ: Թող Աստուած Ձեզի շքնորհէ երկար կեանք եւ արդիւնաշատ ծառայութիւն մեր Ս. Եկեղեցւոյ ու մեր անբխի ազգին:

Եղբայրական սիրոյ շնորհ ողջունիւ,

Ազօթակից՝

ԱՐԱՄ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵՇԻ ՏԱՆՆ ԿԻՆԻԿԻՈՅ

PONTIFICIUM CONSILIUM
AD CHRISTIANORUM UNITATEM FOVENDAM

E Civitate Vaticana, die

May 12, 2001

PROT. N. 2260 /2001/c

Beatitude,

It is with much pleasure that His Holiness John Paul II received the Easter good wishes that Your Beatitude exented to him. In the name of His Holiness and in my own name, I thank you most sincerely for your fraternal affinity and prayer.

In these sacred liturgical days between Easter and Pentecost, we pray that God may abundantly bless your pastoral ministry and all faithful of the Armenian Patriarchate of Jerusalem, making ours the words of St. Paul: *"May the God of hope fill you with all joy and peace in believing, so that you may abound in hope by the power of the Holy Spirit"* (Rom. 15:13).

With the renewed expression of my most cordial esteem and best wishes,

Yours fraternally in the Lord,

Walter Card. Kasper
Walter Cardinal Kasper
President

His Beatitude Torkom Manooghian
Armenian Patriarch of Jerusalem
Armenian Patriarchate of Jerusalem
St. James Monastery
P. O. Box 14235
91141 JERUSALEM (Israele)

**Патриарх
Московский
и всея Руси**

119034 Москва, Чистый пер., 5

**ЕГО БЛАЖЕНСТВУ,
БЛАЖЕННЕЙШЕМУ ТОРКОМУ II,
АРМЯНСКОМУ ПАТРИАРХУ ИЕРУСАЛИМА**

Ваше Блаженство!

В дни вселенского ликования о Христе Воскресшем приветствую Вас вечно живым пасхальным приветствием:

ХРИСТОС ВОСКРЕСЕ!

Эти слова, вмещающие в себя всю сущность христианского благовестия, наполняют наши сердца великой радостью, предсказанной Самим Господом: "и возрадуется сердце ваше, и радости вашей никто не отнимет у вас" (Ин. 16, 22).

Наша нынешняя радость превосходит всякую другую, ибо сегодня мы "смерти празднуем умерщвление, адово разрушение, иного жития вечного начало" (тропарь 7-й песни Пасхального канона). "Христос Иисус умер, но и воскрес: Он и одесную Бога, Он и ходатайствует за нас" (Рим. 8, 34).

От души желаю Вашему Блаженству в изобилии насладиться веселием сего всемирного торжества.

С любовью о Христе Воскресшем

ПАТРИАРХ МОСКОВСКИЙ И ВСЕЯ РУСИ

ՊԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

Ստանկուլ, 4 Յունուար 2001
թիվ 3920

Ն.Ա. Տ. ԹՈՐԳՈՄ Բ
ՊԱՏՐԻԱՐԳ ՀԱՅ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄ

Սրբոց Յակովբեանց Կանց
Սուրբ Երուսաղեմ

«Երգեցեց Տեառն երգ նոր ծայնիւ ճնծութեամբ,
որ խոնարհեցաւ ի հայրական ծոցոյ փրկել զարարածս.
օրհնութիւն Նմա յաղթական երգով»:
(Շարական ԳԿ)

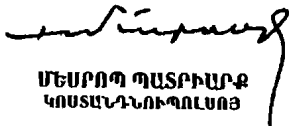
Ամենապատիւ եւ Սիրելի Պատրիարք Զայր,

«Ժամանակը ուզէ չուզէ պիտի անցնի» կ'ըսեն երեցները, եւ այդպէս մեր ուշադրութիւնը կը հրաւիրեն այն բնական բոլոր գործընթացներուն վրայ, զորս ստեղծած է Արարիչը, եւ որոնք առանձինն առնուած մէջ մէկ ապացոյցներ են, որ աշխարհի վրայ ամէն ինչ կը շարունակէ ընթանալ հիասքանչ ծրագրի մը համա-
ձայն: Զ.Ա. 750-ական թուականներուն, Եսայի Մարգարէ կ'աւետէ որ գերբնական դէպք մը պատահելու վրայ էր. կոյս մը պիտի յղանար եւ պիտի ծննդաբերէ որդի մը, որուն անունը եմանսուէլ պիտի կոչուէր (Եսայի Է.14): Արդարեւ աւելի քան երկուհազար տարիներ առաջ իրականացած Կուսական Ճնունդը հզօր ապացոյց եղաւ, որ Աստուած, որուն համար անկարելի քան լկար (Ղուկաս Ա.37), Տէրն էր բնութեան, Տէրն էր կեանքին, Տէրն էր տիեզերքի պատմութեան, եւ պարզապէս լկար որեւէ ոյժ որ կարող լիներ փոխել իրաց ընթացքը, զոր ծրագրած էր Բարձր-
եալը մարդոց փրկութեան համար: Մենք կը հաւատանք այսօր, որ երկնային այդ-
պիսի տնօրինութիւն էր նաեւ 1700 տարիներ առաջ մեր Հաւատքի Դօր՝ Սուրբ Գրի-
գոր Լուսաւորչի բախտորոշ առաքելութեամբ սկիզբ առնող իրադարձութիւնները մեր ժողովուրդի պատմութեան մէջ:

Գ. Հազարամեակի այս առաջին տաղաւարի եւ Հայոց Կերչնական Դարձի 1700-ամեայ Յոբելեանի զոյգ տօներու բարեբաստիկ առիթներով ջերմօրէն կը շնորհաւորենք Ձերոյ Սրբութիւնը եւ Սրբոց Յակովբեանց Առաքելական Սուրբ Աթոռի Միաբանութիւնը եւ կը մաղթենք, որ մեր Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդի պատ-
մութեան այս նշանակալից հանգրուանը բոլորիս համար վերածնիլի ինքնաքննու-
թեան, ապաշխարութեան եւ հոգեւոր վերանորոգութեան իրաւ առիթի մը:

Մաղթելով Ձեզ առողջութիւն, արեւշատութիւն եւ յաջողութիւն Ձեր Պատրի-
արքական բոլոր Եկեղեցականութեւն եւ ազգօգուտ առաքելութեանց մէջ, մնամք՝

Եղբայրական սիրոյ ողջունիւ եւ
խոնարհ աղօթակցութեամբ
ի Քրիստոս,

ՄԵՍՐՈՊ ՊԱՏՐԻԱՐԳ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍՈՑ

ՍՓԻԻՌԱՀԱՅ ԳՐՈՂ ԱՆԵԼԸ ՊԱՐԳԵԵԱՏՐՈՒԵՑ ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ ՄԵԴԱԼՈՎ

ՀՀ Նախագահ Ռ. Քոչարեանի Մարտի 31-ի հրամանագրով սփիւռահայ բանաստեղծ և վիպասան Անելը (Կարօ Կարապետեան) վաթսուամեայ գրական ակնառու ծառայութիւնների համար պարգեւատրուել է Մովսէս Խորենացի մեդալով:

Այդ պատուաւոր պարգեւը Մայիսի 7-ին Փարիզում գրողին յանձնեց ՀՀ դեսպան Էդ. Նալբանդեանը:

Անելը ծնուել է Երուսաղէմում, յաճախել է տեղի Սրբոց Թարգմանաց Սգգային վարժարանը, այնուհետեւ՝ Ֆրանսիական կոլեջը: 1944 թ. մեկնել է Լիբանան ուսանելու Բեյրութի ֆրանսիական բժշկական համալսարանում: Սրտաբան բժշկի իր մասնագիտութիւնը կատարելագործել է Բոստոնի Հարվարդի համալսարանում, դառնալով յայտնի մասնագէտ և հետագայում դասախօսելով այնտեղ: Որպէս բժիշկ երկար տարիներ աշխատել է Երուսաղէմում և Միացեալ Նահանգների տարբեր քաղաքներում:

Անելը սկսել է գրել վաղ հասակից: 1945 թ. լոյս է տեսել նրա բանաստեղծութիւնների առաջին ժողովածուն՝ «Մութ Ցաւեր» վերնագրով, 1949-ին՝ «Տեսիլք Գիւնովի», և 1955-ին՝ «Պարը Յոյսին» հատորները: Բանաստեղծութիւններից զատ նա գրել է նաեւ արձակ գործեր՝ 1975-ին հրատարակուած «Որդի Մարդոյ» վէպը և այլ:

Անելի գրական գործերը տպագրուել են սփիւռքի քաղմաթիւ պարբերականներում: Բանաստեղծութիւնների և վէպերի մի քանի ժողովածուներ սպասում են հրատարակման:

Երկարամեայ գրական ընդուն գործունէութեան համար Անելը արժանացել է «Սուրբ Յակոբ» շքանշանի (1968 թ. Երուսաղէմ), «Սուրբ Ներսէս Շնորհալի» և «Սուրբ Սահակ-Մեսրոպ» շքանշանների (1985 և 1992 թթ. Էջմիածին), «Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ» Ա. Կարգի շքանշանի (1997 թ. Էջմիածին), «Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանի (1998 թ. Ամթիլիաս): 1998 թ. անդամակցում է Հայաստանի Գրողների միութեանը:

Հայաստանի Հանրապետութեան
դեսպանութիւն
Փարիզ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄԻ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՀԻՒՍ. ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Պատրիարք Սրբազան Հայրը իր գնահատանքը յայտնած է Երուսաղէմի Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Հիւսիսային Ամերիկայի Սանուց Միութեան Վարչութեան Ատենապետ Օր. Ազնիւ Նազուպեանին, յիշելով որ «շնորհակալութեամբ ստացանք ձեր եւ Պերն Պաղտոյեանի եւ Նահապետ Մելոնեանի ստորագրութեամբ դրկուած նամակը, որուն կցուած էր նաեւ Միութեանդ վերջին երեք տարիներու ելեւմուտքը եւ դրամատան հաշուեցուցակը»: Պատրիարք Սրբազան Հայրը, գնահատանքով կը յիշէ նաեւ Սանուց Միութեան աշխոյժ գործունէութիւնը, Վարչութեան շրջահայեաց ձեռնարկները, աւանդութիւն դարձած ընկերային եւ մշակութային հաւաքոյթները եւ անոնց ստեղծած «Նօսթալնիք» մթնոլորտը եւ խանդավառութիւնը:

Յիշատակելի երեւոյթ է, Սանուց Միութեան կազմակերպած Հայկական Ծնունդի արարողութիւնը եւ ընտանեկան խրախնամքը, ըստ Հայ Երուսաղէմի Հին Տոմարի թուականին, Յունուար 18ի շաբաթուան մէջ, հարիւրաւոր հաւատացեալներու մասնակցութեամբ:

Սանուց Միութիւնը ամէն տարի իր նուիրատուութիւնը կ'ընէ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին, հաստատած ըլլալով ամալներէ մրցանակներ Պր. Սեդրակ Պաղտոյեանի, Օր. Տիգրանուհի Նալպանտեանի եւ Տիկին Արսինէ Քասախեանի յիշատակին, նաեւ հոգալով Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտութեան Կադանդի նուէրները, եւ մշակութային նախաձեռնութիւնները:

Սանուց Միութեան Վարչութեան ուղղեալ իր նամակին մէջ, Պատրիարք Սրբազան Հօր մաղթանքն է, «որ մշտատեւ խաղաղութիւն եւ ապահովութիւն հաստատուի Սուրբ Երկրին ներկայի խռովուն եւ մահաբոյր մթնոլորտին փոխարէն: Որպէս զի մեր ժողովուրդի զաւակները կարենան իրրեւ հաւատաւոր ուխտաւորներ հոգեկան բաւարարութեամբ այցելել մեր հայրերու զոհողութեամբ պահպանուած սրբազան վայրերուն»:

Հ.Ի.

Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԸ «ՏԱՊԱՆԻ ԳԱՆՁԵՐ»ՈՒՆ ՄԷՋ

Քրիստոնեության պետականորեն ընդունման 1700 թվականն արդեն սկսուած է Հայաստան աշխարհի համար: Եւ այս քաջադիպ իրադարձութիւնը հանդիսապէս տօնուեցաւ նոր հազարամեակի շննմ, երբ Լուսաւորչի կանթեղի յայտով խոր վիրապին մէջ վառուած յայտ աշխարհով մէջ սփռուեցաւ, որ ման ծրուսադէմ քերուեցաւ Միաբանութեանն անգամ Տ. Սեւան Եպ. Դարիպանի ձեռնով: Քրիստոնեության պետական կրօն ընդունման կարեւոր իրադարձութիւնը մշտն անատակով Լոնդոնի Բրիտանական Գրադարանին մէջ կազմակերպուեցաւ փառաւոր ցուցահանդէս մը՝ ոգեկոչելու Հայ ժողովուրդի 1700 թվական քրիստոնեական մշակոյթն ու արուեստը:

Բացման օրը Եւ. 1 Մարտ, հարիւրաւոր հրաիրեաներու շարքին ներկայ էին Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Ամեն. Տ. Թարգմա Պատրիարք Սրբազան Հայր, Բրիտանիոյ Արտաքին Գործոց Նախարար Բալֆոր Գոլֆ, ՀՀ Արտաքին Գործոց Նախարար Վարդան Ոսկանեան, հովանաւորներ Տէր Եւ Տիկին Վաչէ Եւ Թամար Մանուկեաններ, ինչպէս նաեւ Թանգարանի վարիչներ Եւ քաղաքի հոգեւոր, պետական եւ գործարար անձինք:

Յուշահանդէսն իր իրադարձութեամբ քաջադիպ էր: Այնտեղ ամփոփուած 130ի հասնող Հայաստանին եւ աշխարհի տարբեր ծայրերէն հաւաքուած ցուցանմուշ-գանձերէն մեծամասնութիւնը առաջին անգամ է որ դուրս կը ցուցադրուին: Այդ թուով նաեւ տրամադրուած են ցուցանմուշներ Երուսաղէմի մեր Պատրիարքարանէն: Նման քաղաքական աշխատանքի իրականացման ծրուածքին մէջ մեծ դեր կատարեցին Վաչէ Եւ Թամար Մանուկեան Հիմնարկը եւ Մանուկեան Բարեգործական Հիմնարկութիւնը տրամադրելով աւելի քան \$500.000, ամէն տեսակի ծախքերը հոգալու, միջոցներ ձեռք քերելու համար:

Յուշահանդէսին մէջ եղած իրերու հաւաքագրման գործին արժանագնաց են շարք մը հոգեւոր հաստատութիւններ եւ Թանգարաններ: Կարելի է յատկապէս յիշատակել Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինի Գանձարանը, Երուսաղէմի Պատրիարքարանը, Երեւանի Մատենադարանն ու Պատմութեան Թանգարանը, Վիեննայի Միլիարեան Թանգարանը, Գալուստ-Վիլպէնկեան Հաստատութիւնը եւ այլ գրադարաններ եւ անհատներ:

Ս. Յակոբեանց Միաբանութիւնը իր ուրոյն մասնակցութիւնը բերած էր ցուցահանդէսին: Տնօրէն ժողովի յանձնարարութեամբ Միաբանութեանն անդամ Անտիս Աղ. Իլիրանեանին յանձնուեցաւ պատասխանատւութիւնը Երուսաղէմէն տրամադրելի 13 կտոր ցուցանմուշները ապահովագրելու կերպով Լոնտոն փոխադրելու եւ վերադարձնելու:

Պէտք է նշել այն հանգամանքը որ Տէր Եւ Տիկին Վաչէ Եւ Թամար Մանուկեաններ ապէլ առջ ալ հովանաւորած էին Վատիկանի ցուցահանդէսը, 1999ին, գոր վայելեցին աւելի քան երկու միլիոն հանդիսատեսներ:

Յուշանմուշներու հաւաքածոն իր մէջ կ'ընդգրկէր նմուշներ մոյնիսկ նախ-քան Քրիստոնեական ժամանակներէն մինչեւ ժի՛ դար: Առանձնակի տեղ կը գրաւէին ձեռագիր-աւետարաններն ու քար խաչքարերը, ոսկեայ կամ արծաթեայ գրի կազմերն ու խորանի վարագոյրները, արարական ձերմաներն ու ձեռաց խաչերը, Քեթաքեանի յայտնաբերւածներն ու շատ մը ուրիշ առարկաներ:

Ուրբաթ, Մարտ 2ին մինչեւ 28 Մայիս ցուցահանդէսին դռները քաջ եղան ժողովուրդի եւ դպրոցականներու առջեւ:

Այստեղ յիշատակելի է Տ. Ներսէս (Վրէժ) Աւագ Բաղանայ Ներսէսեան՝ հաւաքագրողն ու Բրիտանական Գրադարանի Արեւելեան եւ Հնդկական բաժանմունքի պատասխանատուներէն մին, որ Գրադարանի յանձնախումբին հետ իր գնահատելի յուման դրամ «Տապանի Գանձեր» Հայ Քրիստոնեական Արուեստի ցուցահանդէսը կազմակերպելու եւ քանալու ժողովուրդներու ուշադրութեան: Իր ուսումնասիրութեան արդիւնք է այս առիթով տպուած 240 էջոց պատկերազարդ գիրքը, որ կը պարունակէ մօտ 200ի հասնող նկարներ:

ԻՍԱՀԱԿ ԱՐԴ.

ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ 86ՐԴ ՏԱՐԻՆ

Հայկական Հարցը տեղափոխուեց մոտ հազարամեակ: Իսկ մոտ հազարամեակի շեմին մոտանալը խնդիրներ կան անլուծելի, որոնք դրուած են մոտ սերունդի ուսերուն վրայ: Հայաստան աշխարհի եւ ամբողջ Հայկական Սփիւռքին հետ միասեղ Ս. Երկրին Հայ գաղութն ալ իր հերթին պատրաստութիւններ կը տեսնէր ինչպէս անցնող տարիներուն այս տարի եւս ամսասն չմնալու ոգեկոչել Մեծ Եղեռնի անմեղ զոհուածներու յիշատակը:

Ազահանդէսի 86րդ տարելիցի յիշատակման օրն այս տարի կանուխէն սկսաւ Հայ համայնքը: Բիւրաւոր մահատակաց յիշատակը ոգեկոչելու եկած էին Ս. Երկրին տարբեր ծայրերէն ինքզինք հայ զգացող ամէն անհատ՝ բերելով երիտասարդ սերունդը իր հետ, բերելով տեղական եւ միջազգային թղթակիցներ ու անձնաւորութիւններ իրենց հետ:

Դեռ երէկ Շաֆայի վանքին մէջ՝ Նդեռնի մախրեակին, ինչպէս անցեալ՝ այնպէս ալ այս տարի, մեր հիւրն էր Իսրայէլի ղեկավար դէմքերէն Եօսի Սարիտ, Իսրայէլի Խորհրդարանի բանի մը պատգամաւորներու հետ: Հրաւիրեալներու շարքին էր նաեւ ՀՀ Պատույ Հիւպատոսը եւ Հայկական համայնքներէն աւելի բան 300 ներկաներ (Երուսաղէմ, Հայֆա, Շաֆա): Մասնակիցները ներկայ գտնուեցան Շաֆայի Ս. Նիկողայոս վանքին մէջ տեղի ունեցող «Հոգեհանգստեան» պաշտօնին՝ Նդեռնի 1.5 միլիոն մահատակներուն մուկուած, մախրեակներէն Ս. Արիս Եպս. Շիրվանեանի: Եկեղեցական Հայրերու աղօթքով համալրուած պաշտամունքին յաջորդեց յատուկ յայտագիր մը վանքի բակին մէջ:

Նախկին Կրթութեան Նախարար Եօսի Սարիտ անգամ մը եւս շեշտեց թէ՛ Հայկական Ցեղասպանութիւնը պէտք է ուսուցանուի Իսրայէլեան դպրոցներէն ներս: Ցեղասպանութեան հարցին անդրադարձաւ նաեւ Իսրայէլի Խորհրդարանի պատգամաւոր Մուհամմէտ Քանան՝ նշելով արար եւ պաղեստինեան ժողովուրդի գիտակցութիւնը ցեղասպանութեան վերաբերեալ: Արիս Սրբազանի փակման խօսքին մէջ շեշտուեցաւ միջազգային հանրութիւնը տեղեակ դարձնելու կարեւորութիւնը Հայոց Նդեռնի մասին:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 8ին բազմաթիւ հայեր պատահաներով ցուցարարութեան ելան Թէլ-Աւիւի բազմապետարանին դիմաց՝ պահանջելով որ Իսրայէլն ինքը մանաչէ Հայկական Ցեղասպանութիւնը եւ դատապարտէ Թուրքիան մարդկութեան դէմ գործած ռմիրին համար:

ԱՊՐԻԼ 24 - Հին Քաղաքի մէջէն անցնող «Հայոց Պատրիարքարան» փողոցը գոցուած էր: Շաֆայի դարպասէն մինչեւ Հրէական Թաղ ձգուող այս միակ մայրուղին խնդրուած էր: Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ ժամը 9.30ին սկսուած էր Ս. Պատարագը (պատարագիչ՝ Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան): Եկած էին հայեր տարբեր շրջաններէն, միասին յիշատակելու, միասին կիսելու սուգը ազգային: Պատրիարք Սրբազան Հօր մախրեակներէն «Հոգեհանգստեան պաշտօն» կատարուեցաւ Մեծ Ատենին մէջ: Հաւաքուած բազմութիւնը կը ձայնակցէր Միաբանութեան եւ ժողովաւորներու հետ կրկնելով. "Դժբա, Տէր, մեր ննջեցեալներու հոգիներուն եւ յիշէ Քո ողորմութեամբդ. բանգի Քո սուրբ

արեան գնով եմ գնուած. երբ փողի հրաշալի ձայնով մեռեալները յարութիւն առնեն. «Բո ահաւոր բեմի առջեւ պիտի լինեն:»

Դուրսը ահաւորներու շարանը արդէն կը սպասէր: Անոնց թմրուկներու միազարկ ելեւէջներու ներքոյ ընթացք առաւ թափօրը՝ մախազահութեամբ Պատրիարք Արքագան Հօր: Թափօրին միացաւ մառն Երուսաղէմի Հայ Կաթողիկ համայնքի Գերապայծառ Անդրէաս Եպս. Պետողեան:

Հայոց Ս.Փրկիչ գերեզմանատուն հասնելով՝ ուղղուեցանք դէպի «Արարայի» յուշարձան կոթողը: Տեղի ունեցաւ «Հոգեհանգստեան արարողութիւն»: Միացեալ Յանձնախումբի անունով Սերոբ Սահակեան արտայայտուեցաւ հայրենասիրական կոչով մը՝ շեշտելով մառն փոխատուցման անխուսափելիութիւնը:

Ապա բազմութիւն մը տարբեր պարունակութեամբ պաստառներով պարիսպի դուրսէն, լուռ թափօրով Վանք վերադարձաւ, եւ ժառանգաւորաց Վարժարանի մեծ սրահին մէջ հոգեսուրն հրամցուեցաւ:

ՄԳԱՀԱՆԴԵԼ.— Նոյն երեկոյին, Մեծ Սրահին մէջ «Սաղիմահայ Ապրիլեան Միացեալ Յանձնախումբ»ի օժանդակութեամբ եւ ժառանգաւորաց Վարժարանի սաներու մասնակցութեամբ կայացաւ սգահանդէսի գեղարուեստական յայտագիրը, Պատրիարք Արքագան Հօր մախազահութեամբ: Յայտագիրը կը վարէր ժառանգաւորաց Վարժարանի Տեսուչ՝ Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. Երեցեան, որուն հրաւերով օրուայ պատգամը ներկայացուցին խօսնակներ՝ Արամ Խաչատուրեան (Երուսաղէմի Հայ Բարեսիրական Միութեան), Նարինէ Ծագուպեան (Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութեան), Դոկտ. Անուշ Նազգաշեան (Հայ Երիդասարադաց Միութեան), Գեորգ Հինդիլեան (Սաղիմահայ Ապրիլեան Միացեալ Յանձնախումբի) անունով: Իսկ ժառանգաւորաց Վարժարանի սաներու խումբը, ղեկավարութեամբ Վալերի Փիրումեանի, կատարեց յայտագրի խմբերգներու եւ նուագակցութեան բաժինը:

Պատրիարք Արքագան Հօր փակման խօսքին մէջ կար գնահատանք իրագործուած յուշատօմի լրջութեան եւ ոգեկոչութեան մասին, եւ լաւատեսութիւն՝ յաջորդ սերունդներու ոգիին, գիտակցութեան եւ հաւատարմութեան, նուիրեալ զաւակները մնալու մեր հայրերու հաւատքին, մշակոյթին եւ պատմութեան: Պատրիարք Արքագան Հօր «Պահպանիչով» եւ «Հայր Մերի» խմբական երգեցողութեամբ այս տարի եւս օրհնեցինք յիշատակը եղեռնի մահատակներուն:

Ի.Մ.

Wind of the Genocide

i belong to an ancient tribe,
as ancient as the wind.
i belong to a small tribe,
culled by our neighbors and all passing hordes.
those who have culled us, have done so,
not knowing that pruning would make us stronger...
would make us resilient... would make us beautiful.

my tribe has chosen to settle under noah's arc:
cultivated vineyards, written poetry, and built magnificent places of worship.
others have dispersed to near and far lands:
hoping, but not succeeding, to find a better breeze, a better sunlight, or a better rainbow.

i come from the belly of the mountain,
just under noah's arc,
as my parents did before me and their parents before them.
i am of the mountain where the mist and the fog
create an isolation which breeds a certain stoicism and bravery
(some people say insanity) that learned scholars have determined
to be the root of leadership.

in the belly of my mountain,
the mist slowly washes my body,
and the fog gently purifies my soul...
and most importantly,
the truth becomes an inextricable part
of my very being.

when i was very young, my grandfather would put me on his lap
and let me twirl his moustache.
he would tell me stories of the past and
impart his wisdom for the benefit of my future.
he once told me the story of a flock of sheep
that early one spring morning
climbed into the belly of our mountain,
bathed in the mist, grazed on the slopes of stoicism,
and at dusk, came down
as a pride of lions.

and so the centuries pass, and i, in my turn, will tell you stories of our mountain,
so that you understand why (as i did from my parents and grandparents)
we are who we are, and, under the watchful eyes of the Almighty,
forever shall be.

John Vartan

ՖՈՒԹՊՕԼԻ ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱԺԱԿ

Այս տարուան Ապրիլ-Մայիս ամիսներում Սադիմահայ գաղութն ներս տեղի ունեցաւ Թորգոմեան Ազգային Բաժակի միջակումբային ֆութպոլի խաղարկութիւնը: Մրցաշարի գաղափարը յղացաւ Տ. Թորգոմ Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Իր հովանաւորութեամբ հնարաւորեց ամէն ինչ, որպէս զի խաղարկութիւնը ընթանայ սպորտային ոգիով եւ ոգեւորութեամբ: Մրցաշարի կազմակերպչական խնդիրներով զբաղեցաւ եւ լաւագոյնս կազմակերպեց ժառանգաւորաց տեսուչ Տ. Պարէտ Մ. Վրդ. երեցեանը, իրեն օգնական ունենալով Տ. Նորայր Արդ. Գազազեանը եւ ակումբներու ներկայացուցիչներէ կազմուած յանձնախումբը, որոնք ջանք ու եռանդ չխնայեցին, որպէս զի մրցաշարքը անցնի բարձր ակարդակով եւ ամենակարեւորը սփորթային մթնոլորտի մէջ:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը արժեւորելով սփորթի դերը եւ նշանակութիւնը մեր կեանքէն ներս, անձամբ քաջալերողը հանդիսացաւ այս խաղերուն, ներկայ գտնուեցաւ ամէն մէկ խաղի: Ինչպէս Պատրիարք Սրբազանը նշեց խաղերու բացման իր խօսքին մէջ, Ֆութպոլ կը խաղանք ոչ թէ միայն խաղ մը խաղցած ըլլալու համար, այլ խմբային այս խաղին մէջ կը դրսեւորուի նկարագիրը եւ ամէն մէկ խաղցող անհատի կարողութիւնը համագործակցելու եւ խումբով հետապնդելու մէկ ընդհանուր նպատակ: Թորգոմեան Ազգային Բաժակի այս

խաղարկութիւնը մեծ ոգեւորութիւն առաջ բերաւ ոչ միայն սադիմահայ գաղութին, այլ նաեւ ամրողը երկրի հայութեան մէջ, քանի որ իրենց մասնակցութիւնը բերին նաեւ Հայֆայի հայ մարզիկները: Մրցաշարի ստեղծած ուրախ մթնոլորտը աննախընթաց էր: Աւելի քան 800 հանդիսատեսներ կային խաղերուն: Պատրիարք Սրբազանը, մանկութենէն սիրած է սփորթը եւ սփորթի ուսուցիչ ալ եղած է վարժարանէն ներս: Գիտէ անոր դաստիարակիչ նշանակութիւնը եւ կարեւորութիւնը երիտասարդ սերունդի դաստիարակութեան մէջ: Խաղերուն մասնակցեցան ժառանգաւորաց Վարժարանի, Հայ երիտասարդաց Միութեան, երուսաղէմի եւ Հայֆայի Հայ Մարմնակրթական Ընդհ. Միութեան խումբերը: Առաջին հանդիսացաւ Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ. խումբը:

Այս խաղերը անցան իսկապէս ուրախ եւ սփորթային մթնոլորտի մէջ, հետաքրքրուողներ մէկ կողմ դնելով իրենց առօրեայ հոգեքը, պահ մը թեթեւեալով անոնց ծանրութենէն կը շտապէին ֆութպոլի դաշտ, ներկայ գտնուելու խաղերուն:

Ֆութպոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի վրայ պիտի արձանագրուի իւրաքանչիւր տարեկան մրցաշարին մրցանակը շահող խումբին անունը: Եթէ նոյն խումբը երեք յաջորդական մրցումներուն շահի մրցանակը, ֆութպոլի բաժակը մշտապէս կը մնայ սեփականութիւնը խումբին:

ՍՆԻԱԿ

ԴՈՏԿ. ԲԵՐԿՐՈՒՀԻ ՍՎԱՃԵԱՆ

1918-2001

Դոկտ. Բերկրուհի Նաճարեան-Սվանեան ծնած է Խաբրերդ (Արեւմտեան Հայաստան) 1918ին: Շատ շուտով ընտանիքը կը տեղափոխուի Պէյրուս: Կը հետեւի Պատմութեան եւ Անգլերէն լեզուի՝ Պէյրուսի Ամերիկեան Համալսարանէն մեքս՝ ստանալով Պսակաւորի աստիճանը:

1952ին Նիւ Եորքի Գորնէլ Համալսարանէն կը ստանայ մագիստրոս արուեստարանութեան եւ մանկավարժութեան տիտղոսը, եւ հոգեբանութեան ու փիլիսոփայութեան ասպարէզին մէջ կը հանդիսանայ առաջին կինը, որ կ'արժանանայ PHD տիտղոսին:

Դոկտ. Սվանեան կը հրաւիրուի դասախօսելու Պէյրուս Գոլէնին մէջ, եւ 1961ին կ'ամուսնանայ Նիւ Եորքէն Դոկտ. Ստեփան Սվանեանին հետ եւ կը հաստատուի Միացեալ Նահանգներ, ուր կը դասաւանդէ "Columbia" համալսարանին մէջ:

1963էն 1988 շարունակաբար եղած է Պրուֆիլիմ Գոլէնի մանկավարժութեան եւ հոգեբանութեան ամպիոնի գլխաւոր վարիչը: Անոր ուսումնասիրութիւններն ու աշխատասիրութիւնները հրապարակուած են ամերիկեան բազմաթիւ պարբերականներու մէջ: Ան հանրաճանաչ հոգեբաններու հետ համագործակցաբար հատորներ հրատարակած է: Կրթական, հոգեբանական եւ դաստիարակչական ասպարէզներուն մէջ առ ի գնահատմամբ իր ներդրումներուն ան արժանացած է բարձր շքանշաններու:

Պրուֆիլիմ Գոլէնի 150ամեայ պատմութեան ընթացքին, մա հանդիսացած է երկրորդ կին դասախօսն ու ամպիոնի վարիչը:

1963էն մինչեւ 1998 աճ եղած է ՀՐԸՄի Կրթական Կեդրոնական Միութեան վարչութեան անդամ: Իսկ 1973էն մինչեւ 1990, ՀՐԸՄի Ամերիկայի Կեդրոնական Միութեան վարչութեան անդամ:

Ան եղած է Նիւ Եորքի Modern Art թանգարանի արուեստարան խորհրդականը: Նաեւ Մանուկ ձիւնիշեան Հիմնադրամի երիցական Նկեղեցւոյ Յանձնախումբի Ատենապետ:

1998ին Դոկտ. Սվանեան Ամերիկեան կառավարութեան կողմէ կը պարգեւատրուի "Ellis Island" պատուոյ մետալով, որպէս Միացեալ Նախանգներ ապրած եւ այդ երկրին համար բացառիկ ծառայութիւն մատուցած անհատ:

Բարձր մտաւորական, դաստիարակ, հայրենու մտատիպար հանդիսացող Դոկտ. Բերկրուհի Սվանեան վախճանեցաւ 24 Փետրուար 2001ին, ծանր հիւանդութեան հետեւանալով:

Ուրբաթ, Մարտի 9ին, Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմին Առաջնորդ Խաժակ Արք. Պարսամեանի նախագահութեամբ, Նիւ Եորքի Ս. Վարդան Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ հանգուցեալի յուղարկատրութեան արարողութիւնը:

Մարտ 14ին արժանայիշատակ հանգուցեալի դստեր ու ամուսնոյն՝ Տէր եւ Տիկին Յակոբ եւ Սիլվա Նահեայեաններու խնդրանքով, իր անիւնը կնքուած դագաղով տեղափոխուեցաւ Նրուսաղէմ, ուր Պատրիարք Սրբազան Հօր նախագահութեամբ, հարազատներու, Միաբանութեան եւ ժողովուրդի մասնակցութեամբ յուղարկատրութեան արարողութեան յետոյ, առաջնորդուեցաւ Ս. Փրկչի Հայոց Գերեզմանատունը: Այժմ հանգուցեալի մարմինը կը հանգչի ամուսինի կողքին:

Ի.Մ.

8 Մարտ 1991

Ազնուափայլ
Տէֆ. Բերկրուհի Սվանեան
Պրուֆիւն, Ն.Ն.

Սիրելի Տիկին Սվանեան,

Այս նամակին բուականը ցոյց կու տայ որ, թէ իսկ ուշացումով ստացուած, ձեր նամակը բաւական պիտի սպասէր իր պատշաճ պատասխանը արձանագրելու համար: Այստեղ, կազմակերպուած աշխատանք կատարելու կարելիութիւնները նախնական են թէ՛ գրասենեկային կարգաւորման, եւ թէ սենեակներու անբաւարարութեան եւ սահմանափակ թիւով անձերու ներկայութեան պատճառաւ:

Ժառանգաւորաց վարժարանի կացութեան մասին Պր. Մանուկեանին մանրամասն տեղեկութիւնները դրկած են: Բայց ատիկա աւելի ֆիզիքական կառոյցին տակաւին անաւարտութեան եւ ֆայֆալուածֆին պատկերը կու տար: Կրթական բաժինը ուրիշ աւերած մըն է: Աշակերտները գրեթէ ամէնքն ալ Լիբանանէն են: Տասնըջորս տարեկան տղան արդէն չորս-հինգ տարի դպրոցի երես հազիւ տեսած, հայերէն կարդալու համար կը կմկմայ: Ուրիշ լեզուներ սորվիլը բռն կը նկատէ: Լաւ ուսուցիչները (թիւով քիչ) իրենց յուսադարութեան հակառակ, կը շարունակեն իրենց կոչումին հաւատարիմ մնալ, երբեմն մինչեւ իսկ նիւթականի կարիքէն մղուած: Եւ տակաւին ուրիշներ (հոգեւորական եւ աշխարհական) որոնք շատոնց պէտք էր դադրեցուէին ուսուցանել, պաշտօնեայ են, որովհետեւ դասարան գտնուին կամ ոչ, իրենց ամսականը կը բանին: Եւ այս է իրենց մղիչ ուժը:

Թառաչիկայ տարեշրջանի համար, Նիւ Եօրէն մեզի դրկուած թելադրութիւնները նկատի առնելով, եւ մեր ժամանակացոյցին յարմարցնելով դասացուցակ եւ դասընթացք մը կազմած ենք, որուն մանրամասնութեանց վրայ կ'աշխատին մի քանի դաստիարակներ: Հիմնական երկու հարցեր պիտի ըլլան՝ աշակերտներ ունենալ տարբեր տարիքի եւ ուսումնական մակարդակով, որպէս զի ըստ այնմ ուսուցիչներ եւ մասնագէտ դաստիարակներ կարողանանք հրաւիրել:

Այս դաստիարակներուն նիւթական հատուցումը տագնապ ստեղծող հարց մը կրնայ դառնալ: Այստեղի չափանիշով դժուար թէ կարելի ըլլայ գտնուիլ գոհացել: Նոյնպիսի շարժադիրներ են որ մեր եկեղեցականներուն վարանիլ կու տան Երուսաղէմ գալ եւ ծառայել: Եւ հետեւեալք միշտ պիտի տագնապինք: Մինչեւ որ տունը կարգի մտնէ:

Շնորհակալութիւն ձեր դրկած նուերին համար: Մեր նպատակներէն մէկն է քաջալերել մեր շրջանաւարտները կամ եկեղեցականները որոշ նիւղերու մէջ մասնագիտանալու: Ձեր ամուսինի յիշատակին ձեր կարգադրութիւնը օգտակար եւ իմաստայից կը դառնայ:

Ուրախ եղանք իմանալով որ Սիլվան տանտիկին հայուհի մը դարձած է - «անհաւատալի, բայց իրաւ»: Նորանոր յաջողութիւններ նաեւ ծակորին: Գիտեմք թէ անոնց Հայ Տուն կազմելը ձեր մեծագոյն ուրախութիւնն ու մխիթարութիւնն է:

Սիրալիք ողջոյններ ձեր ընտանիքի անմիջական անդամներուն եւ բարեկամներուն:

Սիրոյ Ողջունիւ
Թորգոմ Արք. Մանուկեան
Պատրիարք

Ս. ՅԱՆՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Ծշ. 1 Մարտ.- Մեծ Պահոց առաջին հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Ուր. 2 Մարտ.- Նախատեսվել պաշտուցաւ Մայրավանքի Ս. Թորոս Եկեղեցւոյ մէջ, Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Եր. 3 Մարտ.- Արքայն Թեոդորոսն Զորավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոս, Ժամարարն էր Տ. Նուրայր Արք. Գազազեան: - Կեսօրէ ետք, Լուսարարապետ Արքագան Հօր. Գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը Հրաշափառեալ մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան Ժամերգութիւնն ու մատուցուեցաւ. ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Արարտոնեաց այցելութիւն: Թափօրապետն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկաւարեան:

Կիր. 4 Մարտ.- Բառասմորդաց: Արտաքանաւ: Գլխաւորութիւնն էր Առաւօտեան Ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ ի Ս. Յարութեան մեր վերմամարդան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Երկվանեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան: Կատարուեցաւ մեծահանդէս ծաղկաւոր քափօր Քրիստոսի գերեզմանին եւ մէկ ամգաւ Պատմաստեղոյն շուրջ: Նախագահութեամբ Լուսարարապետ Արքագան Հօր:

Գշ. 6 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

Ծշ. 8 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն եւ քարոզիչն էր Տ. Արիս Եպս. Միրվանեան:

Եր. 10 Մարտ.- Ա. Կիւրքի Երեսօրհանացւոյն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրիլի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան:

Կիր. 11 Մարտ.- Բառասմորդաց: Ամառակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց: Ժամարարն էր Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան: Հէպար Մերձէն առաջ քարոզեց Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէնեան:

Գշ. 13 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն էր Տ. Պարեո Մ. Վրդ. Սրեցեան: Քարոզիչն էր Տ. Բագրատ Արք. Պարթէեան:

Ծշ. 16 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Կիրիլ Եպս. Գարիկեան:

Ուր. 18 Մարտ.- Հսկման արարողութիւն կատարուեցաւ Ծափայի Ս. Նիկողայոս վանքին մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան: Քարոզեց Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան: Ներկայ էին Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան, Տ. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան, եւ Հոգեւոր Հովիւ Տ. Ընծաճուէր Արք. Բարսեղեանեան:

Եր. 17 Մարտ.- Արքեպիսկոպոս Երեսօրհանայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկաւարեան:

- Կեսօրէ ետք Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը իմնաշարժեալ քարճրացաւ Ձիթնեաց լեռ ուր Համբարձում Արքայապին վրայ կատարուեցաւ Ժամերգութիւն եւ մատուցուեց:

Կիր. 18 Մարտ.- Բառասմորդաց: Տնտեսին: Առաւօտեան Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը իմնաշարժեալ քարճրացաւ Ձիթնեաց լեռ եւ Հրաշափառեալ մուտք գործեց Համբարձում Արքատոնին, ուր եպիսկոպոսական խոր ի գլուխ պատարագեց Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան:

Գշ. 20 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն էր Տ. Պարեո Մ. Վրդ. Սրեցեան: Քարոզիչն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Գշ. 21 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետեց եւ քարոզեց Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Ուր. 23 Մարտ.- Իրիկտան հսկումին, յաջորդ օրում Բառասման Մանկանց տոնին առիթով Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ հսկման մասնաւոր արարողութիւն: Հանդիսապետն էր քարոզիչն էր Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան:

Ապա Տ. Գուսան Վրդ. Ալմանեան մի քանի ժառանգաւորաց սաներով միասին Բառասման Մանկանց մկարին առաջ կարգաւորուած սեղանին դիմաց Ժամկի գալով երգեցին օրում տոնին յատուկ շարականը:

Եր. 24 Մարտ.- Արքեպիսկոպոս Երեսօրհան Ուր. Ի Միաբանութեան կատարուեցաւ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր: Ժամարարն էր Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

վերաբերումը կատարուեցաւ Քառասուն Մամկանց նկարին առջեւ շտկուած Սեղանին վրայէն, որուն դիմացը կաթսայի մէջ կը պղպլային Քառասուն գոյնզգոյն կանթեղներ, աւանդական աստեղապատ լինը խորհրդանշող:

— Կեսօրէ ետք, Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորաբար Միաբանութիւնը Հրաշափառեալ մտով գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր Ս. Գերեզմանին և Գիւտ Խաչի այրին ախտերն էին, վերջնայ կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և մախտօմակ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր տաճարէն մերս: Թափօրապետն էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

Կիր. 25 Մարտ.— Քառասներորդաց: Դատաւորին: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Նուրեան Արք. Մանուկեան:

Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորաբար Ս. Յարութեան Տաճարէն մերս երկրորդ մատչէն յետոյ, Գրիգորեան Ս. Գերեզմանին վրայ Ս. Պատարագը մատուց և բարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Օրումս սպասարկող վարդապետներն էին Տ. Եւմանուէ Արք. Սբաբանեան և Տ. Նունու Արք. Յովհաննիսեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը մախտօմեաց Գրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատաւանդուոյն շուրջ կատարուած ծառայարձ մեծահանդէս թափօրին, որ աւարտեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Գշ. 27 Մարտ.— Իրիկումս հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետը և բարոզին էր Տ. Եւմանուէ Արք. Սբաբանեան:

Եշ. 29 Մարտ.— Իրիկումս հսկումին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն ու բարոզին էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

Ուր. 30 Մարտ.— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Արիս Սպա. Սիբլանեան:

Եր. 31 Մարտ.— Ա. Գրիգոր Լուսաւորիչին Մտում ի վերապէս: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատուն Ս. Լուսաւորիչ սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Բագրատ Արք. Պառնէշեան:

Գշ. 17 Ապրիլ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր: Ժամարարն էր Տ. Անտիս Արք. Իկրանեան:

Եշ. 19 Ապրիլ.— Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Սպա. Դարիպեան:

Ուր. 20 Ապրիլ.— Անտումս Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն Տ. Սեւան Սպա. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը իմենաշարժեալ իշաւ դէպի Գերեզմանիի ճորը և Հրաշափառեալ մտով գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Տ. Սեւան Սպա. Դարիպեան Ս. Պատարագը մատուց Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ:

Եր. 21 Ապրիլ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի Խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գուսան Վրդ. Այնանեան:

Կիր. 22 Ապրիլ.— Նաք— Կիրակէ (Երեկմագառնէ): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Տ. Թեղորոս Արք. Զաֆարեան:

— Կեսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Ամոսատան»:

Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Սպա. Դարիպեան:

Գշ. 24 Ապրիլ.— Տօրոյ Տարեգարհ Ապրիլեան Նոյնին: Նահատակաց յիշատակին հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

Մեր քիւրաւոր մահատակներուն համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն, մախտօմեան Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Ապա կազմուեցաւ երկարածից թափօր Հ.Ս.Միութեան և Հ.Մ.Ը.Միութեան սկսուտ—արեւմտյանը, Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան անդամներէ և իւր հասարակութիւնէ: Բազմաթիւ պատաստներու և ծաղկեպսակներու շարանով, թափօրը յառաջացաւ դէպի Ս. Փրկիչ ազգային գերեզմանատունը, հանգստեան շարականներու երգեցողութեամբ, Արարայի մահատակաց Յուշարձանին շուրջ հաւաքուած: Յուշարձանին ռոֆին գտնորում էին ազգային գանգամ կազմակերպութիւններէ եկած ծաղկեպսակներ: Հ.Մ.Ը.Մ.ի անունով յօսք առաւ Տիար Սերոբ Սահեղեան: Նոյն երեկոյին, ժառանգաւորաց վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Նոյնին յիշատակին սգահանդէս:

Եր. 28 Ապրիլ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արք. Գագաբեան:

— Կեսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը Հրաշափառեալ մտով գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, և մեր վերամատարան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւն և մախտօմակը: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն մերս: Թափօրապետն էր Տ. Կովստան Վրդ. Մերակեան:

Կիր. 29 Ապրիլ.- Աշխարհամատրան կամայ-Սնանկէ Գիշերային եւ առատօտեան ժամերգութիւնները պաշտօնեցան ի Ս. Թարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Երկվանեան:

Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան, երկրորդ մուտքն ետք, օրումն հանդիսատար Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատոյց եւ քարոզեց Տ. Արիս Եպս. Երկվանեան:

Ս. Պատարագի վերջաւորութեան պատարագիչ Սրբազանը հանդիսապետեց «Անդաւանան» արարողութեան:

Կիր. 1 Ապրիլ.- Բառամանգաւ: Գալստեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Հրեական բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Նկերիցոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան: Քարոզեց՝ Տ. Ընծանուէր Արք. Բաքախանեան:

Գշ. 6 Ապրիլ.- Իրիկումն հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետաց հանդիսապետն եւ քարոզիչն էր Տ. Թեոդորոս Արք. Ջաֆարեան:

Եշ. 6 Ապրիլ.- Իրիկումն հսկումին ի Ս. Թակոբ հանդիսապետեց եւ քարոզեց Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Եր. 7 Ապրիլ.- Տիշտապա-Տարութեան Դաճաբու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամարարն էր Տ. Էմմանուէլ Արք. Աթաբանեան:

Կէսօրն ետք Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Թարութեան Տաճար ուր մեր վերնամատրան մէջ պաշտօնեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսատար Բափօր Տաճարէն մերս: Բափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպիւնեան:

Կիր. 8 Ապրիլ.- Մազկազաք: Գիշերային եւ Առատօտեան ժամերգութիւնները պաշտօնեցան Ս. Թարութեան մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Երկվանեան: Ժամարարն էր Տ. Դանուշ Արք. Յովհաննիսեան:

Ապա կատարուեցաւ յուղարձ մեծանանդէս Բափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղոյն շարք:

Բափօրականք ի ձեռքն ունէին ձիթնեաց եւ արմանեանց ռստի: Մեր Բափօրին կը հեռուէին Դպտոց եւ Աստուծոց Բափօրները:

Կատարուեցաւ «Անդաւանան» նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր, Վանք վերադարձին, Հայոց Թաղի ռստիկանատան

մուտքէն, Միաբանութիւնը եւ դպիրները «Որ գիտի ուրդ» շարականը երգելով բարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրն ետք, Մայր Տաճարին մէջ «Դոմնացէ՛ճի արարողութեան նախագահեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը, առընթեր ունեմալով Տ. Արիս Եպս. Երկվանեան եւ Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շերպիւնեան: Աւագ խորանի փակեալ վարագոյրին խոնք կը գտնուէր Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեան:

Տ. Անտիս Արք. Իփրանեան կարգաց վարագոյրներու քաջման մասնակցողներուն անունները: Կատարուեցաւ հանգանակութիւն՝ Ագուսին Ազգային բուժարանին ի նպաստ:

10 Ապրիլ.- Աւագ Երեմիայի: Ըստ սովորութեան Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Թարութեան Տաճարի գալթի Ս. Յովհաննէս Աւետարանի մատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արք. Մինասեան: Ս. Թարգմանչաց Նրկ. Վարժարանի աշակերտութիւնը ընդունեց Ս. Հարողութիւն: Ապա կատարուեցաւ «Ուխտաւորաց քափօր» տաճարէն մերս: Թափօրապետն էր Տ. Թեոդորոս Արք. Ջաֆարեան:

12 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի: Տիշտապա Ընթերցաւ: Առատօտն Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապշիարութեան»: Օրումն հանդիսատար Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին վրայ մատոյց Տ. Սեւան Եպս. Դաքիպեան: Կէսօրն ետք Մայր Տաճարին մէջ պաշտօնեցաւ «Ունուպա» արտագրաւ կարգը, նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր: Ներկայ էին բարձրաստիճան հիւրեր: Անկիլիան ծախկոպոսը վերջաւորութեան շուրջատով եւ ջաքալաբ ի գլխի բարձրացաւ Աւագ Խորան եւ Աւետարանէն հատուած մը կարդաց Անգլիկներով:

- Ժամ մը ետք Տ. Գրիգոր Վրդ. Ալեանեանի գլխաւորութեամբ փոքր Բափօր մը այցելեց Քրիստոսի զոյգ քանտիեր: Ս. Հրեշտակապետաց Վանուց գալթիքը, Ս. Զիբնիի ծառը եւ Ս. Փրկչի կիսաւեր մատուղը:

Գիշերումն ժամը 7ին Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Լուսարան» կարգը: «Փառք ի բարձրանա՛նք ետք Տաճարին խորհրդաւոր մթութեան մէջ «Յայաւաւուրք»ի Ամպինեան քարոզեց Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

Ժամերգութեան աւարտին Պատրիարք Սրբազան Հայրը նախագահեց եւ կատարեց «Լաւնի Դո Քրիստոս» ի յնկարկութիւնը:

18 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Տիշտապա Երեւելութեան):

Կէսօրը քիչ անց, Ս. Թարութեան Տաճարի

մեր վերնամաստրան մէջ կատարուեցաւ «Վարդ Ռաչի»-ի նախնական: Հանդիսագրեմ էր Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ հանդիսատար «քաղման կարգը»: Նախագահութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

14 Ապրիլ.- Աւագ Մարգարէ, Զրաքալայց Զատիկ: Առաւօտուն, 10:30ին Ս. Յարութեան Տաճարի դուռը բացուեցաւ մեր կողմէն, բանալին առնուելով Աւագ Թարգման Տ. Համբարձում Վրդ. Բէշիշեանի ձեռքէն:

Ժամը 11:15ին Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Յարութեան, ուր յաջորդաբար կատարուեցան Լուսաւորեալի յարակից հանդիսութիւնները սկսելով Ս. Գերեզմանի կնէումէն:

Յունաց Թափօրի վերջաւորութեան, մեր լուսահանը Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան, Յուն եպիսկոպոսին հետ մտաւ Ս. Գերեզման: Հինգ վայրկեան ետք, ակնթարթի մը մէջ մեր լուսակիրներու կողմէ լոյսը փոխանցուեցաւ մեր վերնամաստրան պատշգամբին մէջ իր տեղը գրաւող Պատրիարք Սրբազան Հօր, ուր լուցեալ մոմերու փութելով օրհնեց խառնարան բազմութիւնը:

Ապա կատարուեցաւ եռադարձ Թափօր: Թափօրացեալները Լուսահան Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան: Մեր Թափօրին կը հետեւէին Դպտոց եւ Աստուոց Թափօրները:

- Վամբ դարձին, Դուրի բերդին առջեւ, Թափօր կազմած, մեր լուսահան Տ. Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան շուրջառազեւտ եւ ապակէ պահպանակի մէջ Ս. Լոյսը ի ձեռքին, Պատրիարք Սրբազան Հայրը շուրջառազ, խաչ եւ գաւազանով, շարականգներու երգեցողութեամբ եւ զանգակահարութեամբ տնամբ Մայր Տաճար:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Մայր Տաճարի դասին մէջ կարդաց Ս. Զատկուայ Աւետարանը եւ Պապականիշով արձակեց ժողովուրդը, աւտելով «Բրիստոս յարեալ ի մեռելոց»:

Ժամ մը ետք, կատարուեցաւ ճրագալոյցի արարողութիւն: Ժամադարձ էր Տ. Պարեո Մ. Վրդ. Նրէշեան:

Ս. Պատարագի աւարտին կատարուեցաւ մախատօնակ, հանդիսագրեմ էր Տ. Նուրեան Արք. Մամուկեան:

15 Ապրիլ.- Զատիկ Յարութեան Տեսնու: Կէս գիշերը երկու ժամ անց Մայրավանքի մեծ զանգը ռոտի հանց Մայրավանքի Միաբանութիւնը, որ Տ. Արիս Նպս. Շիրվանեանի գլխաւորութեամբ մեկնեցաւ Ս. Յարութեան Տաճար:

Ս. Գողգոթայի ուխտէն ետք, մեր վերնամաստրան մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութեան մէջ մասը, միմեծ «Հարց»: Ապա Ս. Գերեզմանի շրջափակը իջնելով, պաշտամունքը շարունակուեցաւ Թափօրական գմացով:

Մեր Թափօրին կը հետեւէին Դպտոց եւ Աստուոց Թափօրները: Կատարուեցաւ «Անդապատան» իսկ Ս. Գերեզմանին առջեւ «Ռաչի Բո Բրիստոս» ի խնկարկութիւնը:

Առաւօտեան ժամը 7ին Պատրիարք Սրբազան Հայրը Միաբան Հայրերուն հետ մտաւ գործն Ս. Յարութեան Տաճար:

Օրում հանդիսատար Ս. Պատարագը Բրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց եւ քարոզեց Տ. Արիս Նպս. Շիրվանեան:

Վամբ դարձին հայոց Բաղի մտաւէն «Այսօր յարեալ» շարականգը երգելով Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը քարոզացան Պատրիարքաբան:

- Կէսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հայրը ճախագահեց Մայրավանքի մեծ բակին մէջ կատարուած Զատկական հանդիսատար «Անդապատան»:

16 Ապրիլ.- Բ. Օր Զատիկ. Յիշատակ Մեռելոց: Օրում հանդիսատար Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Թորանին վրայ մատուց եւ քարոզեց Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Ապա արեղողներն էին Տ. Թեոդորոս Արք. Զաքարեան եւ Տ. Վանիկ Վրդ. Մամկաւարեան: Իսկ բոլր-վառակիրներն էին Տ. Նորայր Արք. Գազազեան եւ Տ. Իսահակ Արք. Մինասեան:

Ապա Պատրիարք Սրբազան Հայրը ամպնովանիի ներքեւ Ս. Ռաչափայտի մասունքին ի ձեռքին, Միաբան Հայրեր մասունքներով, դարձան եռադարձ Թափօր, որմէ ետք Միաբանութիւնը եւ ժողովուրդը «Այսօր յարեալ» շարականգը երգեցողութեամբ քարոզացան Պատրիարքաբան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը բոլորին նշխարի բաժնեց:

Գշ. 17 Ապրիլ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխալոյս: Ժամադարձ էր Տ. Անտիոս Արք. Իփրանեան:

Օշ. 18 Ապրիլ.- Անտուսմ Ս. Աստուան-ճաննը: Առաւօտուն Տ. Սեւան Նպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով իջաւ Գերեզմանի ձորը եւ «Հրաշափառեալ» մտաւ գործն Ս. Աստուածածնայ Տաճար: Տ. Սեւան Նպս. Դարիպեան Ս. Պատարագը մատուց Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ:

Եր. 21 Ապրիլ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Գուսամ Վրդ. Ալեմանան:

Կիր. 22 Ապրիլ.- Նոր Կիւքակէ (Կրկնազատիկ): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Տ. Թեոդորոս Արդ. Զաւարեան:

- Կեսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան»:

Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Գշ. 24 Ապրիլ.- 86րդ Տարեդարձ Ապրիլեան Եղեռնի: Նահատակաց յիշատակին հանդիսատար Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Եակոբ Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Արդեան:

Մեր բիրտարք մահատակներուն համար կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն մախաբանութեամբ Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Ապա կազմուեցաւ երկարածիգ թափօր Հ.Ծ.Միութեան եւ Հ.Մ.Ը.Միութեան սկստատարներէ, Ս. Եակոբեանց Միաբանութեան անդամներ եւ հայ հասարակութենէ: Բազմաթիւ պատահաններու եւ ծաղիկապակներու շարանով, թափօրը յառաջացաւ դէպի Ս. Փրկիչ ազգային գերեզմանատունը, իսկական հարակամներու երգեցողութեամբ, Արարայի Նահատակաց Յուշարձանին շուրջ հաւաքուած: Յուշարձանին շուրջ գտնուող եւս ազգային գանձան կազմակերպութիւններէ եկած ծաղիկապակներ: Հ.Մ.Ը.Միութեան անունով յօտք առաւ Տիար Սերոբ Սահակեան:

Նոյն երեկոյին, ժառանգաւորաց Վարժարանի սրահին մէջ տեղի ունեցաւ Եղեռնի յիշատակին սգահանդէս:

Եր. 28 Ապրիլ.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Նորայր Արդ. Դազագեան:

- Կեսօրէ ետք Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Եղեռնեան Տաճար, եւ մեր վերնամասերուն մէջ պաշտուեցաւ ժամերգութիւնն ու մախատանակը:

Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբաւորեաց պայծառութեան հանդիսատար թափօր Տաճարէն մերս: Թափօրապետն էր Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շրպէրեան:

Կիր. 29 Ապրիլ.- Աշխարհաւարարան (Կանաչ Կիւքակէ): Դիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Եղեռնեան, մեր վերնամասերուն մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շրպէրեան:

Պատրիարք Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան երկրորդ մուտքէն ետք, օրում

հանդիսատար Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ մատուց եւ Զարգեց Տ. Արիս Եպս. Շրպէրեան:

Ս. Պատարագի վերջաւորութեան պատարագից Սրբազանը հանդիսապետեց «Անդաստան» արարողութեան:

Եր. 5 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Սամուէլ Ծ. Վրդ. Արդեան:

Կիր. 6 Մայիս.- Կարմիր Կիւքակէ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Եղեռնեան, մեր վերնամասերուն մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

- Կեսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան»:

Հանդիսապետն էր Տ. Արիս Եպս. Շրպէրեան:

Եր. 12 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Համարձորում Վրդ. Բէշիշեան:

Կիր. 18 Մայիս.- Տօն Երեւանի Ս. Եղեռն (285): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին Տ. Արիս Եպս. Շրպէրեան ընթերցաւ Ս. Կիրիլ Հայրապետի թուղթը յղուած Կոստանդնուպոլս, եւ հանդիսապետեց «Անդաստան» արարողութեան:

Աւագ Սեղանին վերելը գտնուող էր վառ կամեղներով Ս. Խաչին ճշմար. Ժամարարն էր Տ. Բազրատ Արդ. Պուրմէնեան:

Եր. 19 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Տ. Եւմանուէլ Արդ. Աթաբեան:

Կիր. 20 Մայիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Եղեռնեան մեր վերնամասերուն մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան: Ժամարարն էր Տ. Իսահակ Արդ. Միմասեան:

Կեսօրէ ետք տեղի ունեցաւ «Անդաստան»:

Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Գշ. 28 Մայիս.- Կեսօրէ ետք, Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Հոգեշնորհ Հայրերու ինքնաշարժով բարձրացան Զիքեմեաց լիւ, ուր Համարձորում սրբաւայրին մօտ կատուցուած վրամատարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու մախատանակը:

- Երեկոյեան, ճոյն վայրին մէջ պաշտուեցան Առաւօտեան եւ Գիշերային ժամերգութիւնները:

Եր. 24 Մայիս.- Համարձորում Տնօրին Առաւօտեան, Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեանի գլխաւորութեամբ Միաբանութիւնը ինքնաշարժով բարձրացաւ Զիքեմեաց լիւ, ուր «Հրաշափառ»ով կատարուեցան պաշտօնական մուտք Սրբաւայրին մերս: Օրում հանդիսատար Ս. Պատարագը մատուց եւ Զարգեց Տ. Սեւան Եպս. Դարիպեան:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, պատարագին սկիզբը ժամանելով, այցելյեց Մզկիթի պահապան մերկայացուցիչներուն, ապա մախազանեց Մայր Սբոռոյ Սիսեմ Ս. Էլմիածին փոխադրութեան տարեդարձին (1441) առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մաղբամէշի»:

Պատարագի վերջաւորութեան սրբատեղոյն առջեւ կատարուեցաւ «Անդաւատան», հանդիսութեամբ Պատարագիչ Սրբազանին:

Եր. 26 Մայիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Տ. Պարտ Մ. Վրդ. Երեցեան:

— Երեկոյեան ժամերգութիւնը եւ մախատմակը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Լարիպեան:

Կիր. 27 Մայիս. — Երկրորդ Դաղկաքաղաք Առաւօտան ժամերգութիւնը կատարուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ: Ժամերգութեան աւարտին տեղի ունեցաւ «Անդաստան»: Հանդիսապետն էր Տ. Սեւան Եպս. Լարիպեան: Ժամարարը եւ քարոզիչն էր Տ. Կոնիտաս Վրդ. Շիրպէնեան:

ՊԼՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Կիր. 26 Մարտ. — «ԳԱՌՈՒՆ» իտրագիր ունեցող քաջատիկ յայտագիրով հանդէս եկան Թարգմանչաց Երկրորդական վարժարանի աշակերտները երեկոյեան ժամը 7.30ին ժառանգաւորաց Մեծ Սրահին մէջ, մախազանութեամբ Լուսարարապետ Տ. Նուրիան Արք. Մանուկեանի: Գարնան առաջին ամսին համընկնող «Մայրերու Տօնը» խթան հանդիսացած էր Վարժարանիս Մակութայինի պատասխանատու Դոկ. Անուշ Նազգաշեանին մէջ անգամ եւս հայորդիներու կատարմամբ մերկայացնելու ազգային ու համամարդկային արժէքներու գնահատմանը: Անմախըմբաց միջոցառմանը մերկայ էին գրեթէ ամէն ծնողներն ու ուսուցչական կազմը: Մէկ ու կէս ժամ տեղոյ յայտագիրն աւարտուեցաւ աղօթքով ու փակման խօսքով Լուսարարապետ Սրբազանին:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Դատաւորաց կիրակիի Ս. Պատարագը մատուցանել յետոյ Գրիգորոսի Ս. Գեորգեանի վրայ, յետ միջօրին մեկնեցաւ Ամսման, հրաւերովը Յորդանանի Վեմ. Թագաւոր Ապուլլաս Երկրորդին, մերկայ գտնուելու համար Արաքական Երկիրներու Վեհապետներու համագումարի քաջաման միտին: Նոյնպէս մերկայ էին Լատինաց Պատրիարքը եւ Յունաց Պատրիարքի Տեղապահը:

Նոյն օրերուն Ամսման մեր համայնի Հ.Մ.Ը.Միութեան, Ա.Մ.Միութեան, եւ Ազգ. Տեղական Խորհուրդի անդամներէ կազմուած յանձնախումբը, Պատրիարքի Փոխանորդ Գեորգ. Տ. Վահան Արք. Թօփալեանի, մախազանութեամբ, Հայաստանէն հրաւիրած էին պատուանի արուեստագետներու խումբը, մուսադի եւ երգի յայտագրով երաժշտական համերգ մը մերկայացնելու համար:

Պատրիարք Սրբազան Հայրը, Տարեխաբրի Մարտ 28ի գիշերը մերկայ գտնուեցաւ համերգին, որ տեղի ունեցաւ Թերքա Սամէքա Գոլէնի սրահին մէջ: Ուրը տաղանդաւոր պատանիներ, իբրեւ Դանակահար, Ջուրակահար, Երգիչ, եւ Շվի, Սաֆօֆօն, Գրիմէք մուսադող, առանձնապէս եւ խմբովին, երկու ժամուան Հայկական եւ Դասական երաժշտութեամբ խանդավառ մեմորարս մը ստեղծեցին եւ գնահատանքի արժանացան:

Եշ. 26 Ապրիլ. — Իսրայէլի Անկախութեան 58րդ տարեդարձի առթիւ Երուսաղէմի Գաղափաքա Նեուտ Օլմէրի եւ Իսրայէլի Նախագահ Մօշէ Գաբաւի զոյգ հրաւերներուն ընդառաջելով Պատրիարք Սրբազան Հայրը ընկերակցութեամբ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեանի եւ Տ. Սեւան Եպս. Լարիպեանի մասնակցեցաւ իսրայէլաւորութեանց Դաւիթի Բերդէն ու մախազանական Ապարամէն մերս յաջողաբար:

Բշ. 7 Մայիս. Երուսաղէմի մէջ 20րդ Սիբազգային Գիրք-Տօնապահատի հանդիսութեան մերկայ էին Պատրիարք Սրբազան Հայրը եւ Տ. Արիս Եպս. Շիրվանեան:

Այս տարի քաջատարար ինչպէս Մննդեան այնպէս ալ Զատկական տօնակատարութեանց առիթով տեղի չունեցան պաշտօնական շնորհաւորութիւններ, միջեկեղեցական եւ պետական փոխ այցելութիւններ՝ երկրի Քաղաքական անկախութեան ու իրաւիմասկին պատճառով:

Դշ. 28 Մայիս. — Լատինաց Պատրիարքարանի հրաւերին ընդառաջելով, ի պատիւ Ամերիկայի տարբեր համայնքներու մերկայացուցիչներու ի պատիւ տրուած հիւրասիրութեան մասնակցեցաւ Սամուէլ Մ. Վրդ. Արոյեան:

— Նոյն գիշերը, Վրաստանի Անկախութեան տօնին առիթով, Իսրայէլի մէջ Վրաստանի դեսպանի կողմէ կազմակերպուած հիւրասիրութեան մերկայ գտնուեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Սամուէլ Մ. Վրդ. Արոյեանի, Ծափայի Հայոց Ս. Նիկողայոս Վանձի մօտիկ Հին Դատարանի շէնքի քաջօրեայ տանիքի տարածքին վրայ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Ս. Զատիկույ Գատգամ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի	Գարեգին Բ.	118-115
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
- ՌԴ Է Աստուած Քո	Նուրիան Արք.	116-118
- Ազատություն	Վաչե Մ. Վրդ. Իգնատիոսյան	119-121
- Խաչելություն եւ Յարութիւն	Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան	122-124
- Յարութեան Որդիները	Վարդան Ա. Քինյ. Տիւլկերեան	125-127
- Ինչպէս Հոգեկան Խաղաղութիւն Ձեռք Բերել	Շահէ Ա. Քինյ. Ալթունեան	128-130
- Եթէ ես՝ Վարդապետս...	Ալպէռ Նորատունկեան	131-133
ԲԱՆԱՍՏԵՂՄԱԿԱՆ		
- Յամառները	Անել	134
- Երուսաղէմ	Վահրամ Մավեան	135
- Այսօր Անճառ (Ա-Ջ)		
Գրաբար բնագիր	Ներսէս Շնորհալի	136-137
- Այսօր Անճառ (Է-Լ)		
Գրաբար բնագիր	Ներսէս Շնորհալի	138-139
- Այսօր Անճառ (Է-Լ)		
Ներսէս Շնորհալի	Թրգմ. Եղիշէ Եպս. Դուրեան	140
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
- Գաղմական Հայաստանի Տեղանունների Թուրքացումը	Նորայր Պողոսեան	141-147
ԳՐԱԿԱՆ		
- Անառակը	Վահրամ Մավեան	148-153
ԵԿԵՂԵԾԱԳԻՏԱԿԱՆ		
- Հայկական Տոմար	Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան	154-155
- Հանգստեան Ժամի Աղօթք	Ջենոթ Քինյ. Նալպանտեան	156-164
- Ուղղափառ Եկեղեցին եւ Այլ Թարանուանութիւններ	Նարեկ Վրդ. Ալեմէզեան	164
ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ		
- Ազգային Հոգեւոր Գանձերը		
Անաղատ Պիտի մնաց	Անուշաւան Արդ. Ժամկոյեան	165-169
- Ընտանիք եւ Սրբութիւն	Գրիգոր Վրդ. Զիֆթեան	169
- «Կամիտաս» Զայներիզը		
Կարպիս Ափրիկեանի Ղեկավարութեամբ	Տէր. Լեւոն Մամեան	170-177

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

- Վարդանանց եւ Ղեւոնդեանց Յիշատակին	Կարպիս Եսայեան	178-180
- Քահանայութեան Փառաւորումը	Վարդան Ա. Գինյ.	181-188
- Պատրիարքութիւն Հայոց Թուրքիոյ	Տիւկերեան	184-186
- Վարդանանց եւ Վարդանանց Պատերազմը	Բարգէն Թօփեան	187-194

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

- Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Անունները Անուրդի Հանուած Զեմ	Թորգոմ Փօսթանեան	195-197
- Զգիտնալը Ամօթ Զե, Այլ Զտրվիլը	Վայէ Մ. Վրդ. Իգնատիոսեան	198-201
- Մտորումներ Հայաստանում Քրիստոնէութեան Թաղթանակի 1700 Ամեակի Առթիւ	Թակոր Եպս. Գլընճեան	202-207
- Դպրապետ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ	Արտէմ Ա. Քինյ. Աշճեան	208-211
- Շնորհաւորանք		211
- Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Կաթողիկոսէն		212
- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն		213
- Հռոմի Սրբազան Պապէն		214
- Ռուսաց Սրբազան Պատրիարքէն		215
- Կ. Պոլսոյ Սրբազան Պատրիարքէն		216
- Անկ Պարգեւատրուեց Մովսէս Խորենացու մետալով		217
- Հիւսիսային Ամերիկայի Սանուց Միութիւն	Հ.Ի.	218
- Ս. Երուսաղէմը «Տապանի Գանձերուն» մէջ	Իսահակ Արդ.	219
- Մեծ Եղեռնի 86րդ Տարին	Ի.Մ.	220-221
- Wind of the Genocide	John Vartan	222
- Յուրպոլի Թորգոմեան		223
- Ազգային Բաժակ	Սեւակ	224
- Հանգիստ Տէթ. Բերկրուհի Սվանեանի	Ի.Մ.	225
- Նամակ Տէթ. Սվանեանին	Թորգոմ Պատրիարք	226-231
- Ս. Թակորի Ներսէն		232-233
- Բովանդակութիւն		234-235

ՏՐԹ. ԲԵՐԿՐՈՒՆԻ ՍՎԱԾԵԱՆ

1918 - 2001

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Գանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական գրադարանի սրահներում մեջ. (Չախեն Աջ) Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Թորգոմ Պատրիարք, Հայաստանի ԱրտԳործ. նախարար, Վարդան Ոսկանեան, Լոնտոնի Հայ Դեսպան Վահրամ Ապանեան, Ներսես Ա. Քենյ. Ներսեսեան, Անգլիոյ Արտաքին Գործոց նախարար Բոպին Քուֆ, Բրիտանական Գրադարանի զլխաւոր վարիչ Տիկին Լինն Պրինտլի, ցուցահանդեսի հովանաւոր Վաչէ Մանուկեան, Տիկին Թամար Մանուկեան, Լոնտոնի նախկին Հայ Դեսպան Արմէն Սարգիսեան.

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Գանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական գրադարանի սրահներում մեջ. (Չախեն Աջ) Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Թորգոմ Պատրիարք, Բոպին Քուֆ, Անգլիոյ Արտաքին Գործոց նախարար, Վաչէ Մանուկեան եւ Տիկին Թամար Մանուկեան Ցուցահանդեսի Հովանաւոր, Տէր եւ Տիկին Արմէն Սարգիսեան

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Գանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական զրադարանի սրահներում մեջ. (Ձախեն Աջ) Բուպին Քուֆ, Անգլիոյ Արտաֆին Գործոց Նախարար, Թորգոմ Պատրիարք, Վարդան Ոսկանեան, Հայաստանի ԱրտԳործ. նախարար, Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Ներսէս Ա. Քհնյ. Ներսէսեան, Բրիտանական թանգարանի Արեւելեան բաժանմունքի վարիչներէն, Պետական ճարտարագիտիչ մը, Տիկին Լինն Պրինտլի, Գլխաւոր վարիչ Պրիտանական Դրադարանի, Վաչէ Մանուկեան եւ Տիկին Թամար Մանուկեան, հովանաւոր ցուցահանդեսի, Արմէն Սարգիսեան նախկին Հայ Դեսպան.

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Գանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական զրադարանի սրահներում մեջ. (Ձախեն Աջ) Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Թորգոմ Պատրիարք, Ներսէս Ա. Քհնյ. Ներսէսեան, Բուպին Քուֆ, Անգլիոյ Արտաֆին Գործոց Նախարար, Վաչէ Մանուկեան, Ցուցահանդեսի Հովանաւոր.

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Դանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական գրադարանի սրահներում մեջ. (Ձախեն Աջ) Բուպին Գուֆ, Անգլիոյ Արտաֆին Դործոց Նախարար, Տիկին Լինն Պրինտլի, Գլխաւոր վարիչ Պրիտանական Գրադարանի, Վաչէ Մանուկեան եւ Տիկին Թամար Մանուկեան, Ցուցահանդեսի հովանաւոր:

Նշ. 1 Մարտ 2001.- «Տապանի Դանձեր» Հայկական ցուցահանդեսի բացում, Լոնտոնի Բրիտանական գրադարանի սրահներում մեջ. (Աջեն Ձախ) Նրուսադէմի ձեռագիրներու մասին բացատրութիւն, Թորգոմ Պատրիարք, Բուպին Գուֆ, Անգլիոյ Արտաֆին Դործոց Նախարար, Ներսէս Ա. Գինյ. Ներսէսեան, Գրադարանի Արեւելեան Բաժանմունքի վարիչներէն.

Դժ. 14 Մարտ 2001.- Նիւ Եօրֆէն Երուսաղէմ փոխադրուած դագաղը Տֆր. Բերկրուիի Սվանեանի, Էջմիածնի մատրան մէջ, եւ թաղման կարգը Թորգոմ Պատրիարքի նախագահութեամբ եւ Միաբանութեան եւ ուսանողութեան մասնակցութեամբ:

Դժ. 14 Մարտ 2001.- Տֆր. Բերկրուիի Սվանեանի Թաղման Կարգը Ս. Փրկիչ Հայկական Գերեզմանատան մէջ: Հանդիսապետ Արիս Եպս. Շիրվանեան: Աջին՝ Տֆր. Բերկրուիի Սվանեանի փեսան՝ Յակոբ, եւ դուստրը՝ Սիլվա Եսեայեաններ:

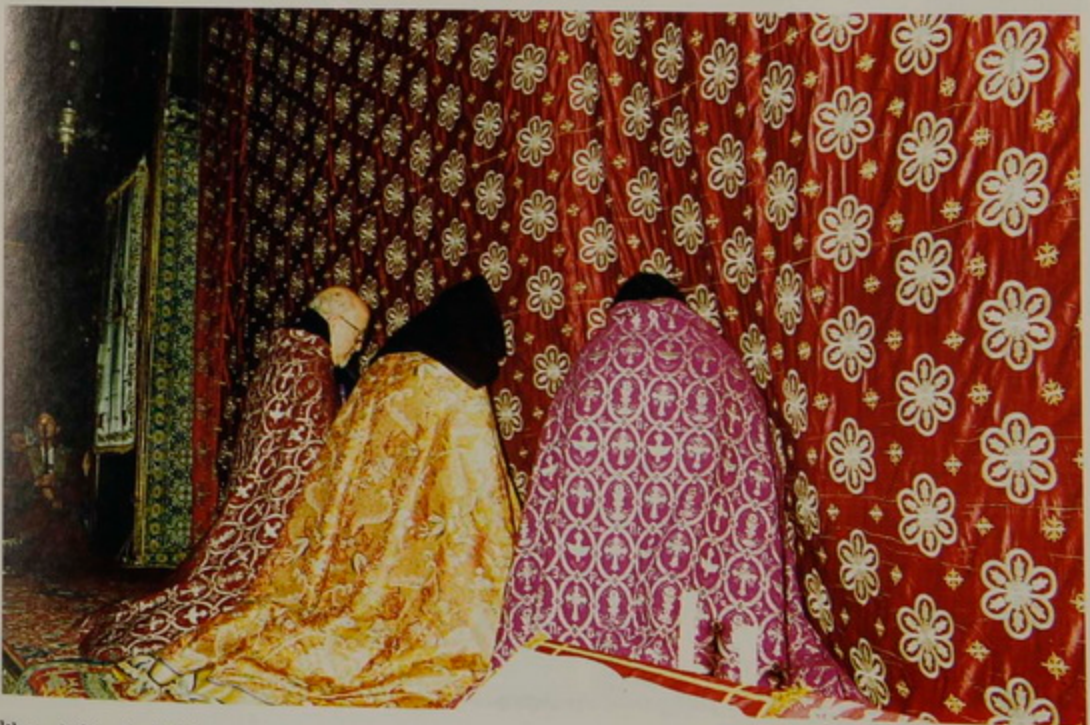
Կիր. 8 Ապրիլ 2001.- Մաղկազարդ: Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին շուրջ
 եռադարձ թափօր:

Կիր. 8 Ապրիլ.- Մաղկազարդ: Միաբանութիւնը Ս. Յարութեան Տաճարէն կը վերադառնայ
 Պատրիարքարան:

Կիր. 8 Ապրիլ 2001.- Երեկոյան Ս. Յակոբեանց Տանարին մէջ «Դռնբացէ՛ք»ի արարողութիւն Տ. Աւետիս Արդ. Իփրանեան կ'ընթեռնու անունները «Վարագոյր բացողներուն»:

Կիր. 8 Ապրիլ 2001.- «Դռնբացէ՛ք» Սրբոց Յակոբեանց Տանարի Ասագ Խորանին փակ վարագոյրին առջեւ ծունկի՝ Ձախէն Աջ՝ Արիս Եպս. Շիրվանեան, Թորգոմ Պատրիարք, Կոմիտաս Վրդ. Շերպէրեան:

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001.- Ոսկուայ Ս. Յակոբ Մայր Տանարի Աւագ Խորանին վրայ. Թորգոմ Պատրիարքի Աջէն՝ Նուրհան Արք. Մանուկեան (Լուսարարապետ), Արիս Եպս. Շիրվանեան, Կոմիտաս Վրդ. Շերպերեան, Աւետիս Արդ. Իփրանեան, Թեոդորոս Արդ. Զափարեան, Նորայր Արդ. Գազազեան: Զախէն՝ Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան, Սեւան Եպս. Ղարիպեան, Սամուէլ Ծ. Վրդ. Աղոյեան, Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան, Ընծանուէր Արդ. Բարախանեան, Իսահակ Արդ. Մինասեան:

Երկրորդ գկարին մէջ, նոյնք եւ Անկլիքան եկեղեցւոյ Ապու Էլ-Ասսալ Եպս.ը վերջին Աւետարանը Անգլիքանով ընթերցելու պահուն:

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001. Ուտնիւայ. Թորգոմ Պատրիարք կը լուայ ոտքը կրտսերագոյն Իսահակ Արդ. Մինասեանի:

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001.- Ուտնիւայ. Զախակողմեան դասին մէջ հրաւիրեալ հիւպատոսներ.

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001.- Ունկուայ. Աջակողմեան Դասին մէջ՝ ոստիկանապետ, Կրօնից նախարարութիւն եւ հրախրեալներ.

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001.- Ունկուայ. Մեծ Ատեանին մէջ՝ Հիւպատոսներու անձնակազմ եւ հրախրեալներ.

Աւագ Հինգշաբթի, 12 Ապրիլ 2001.- Ոսնկուայ. երգեցիկ խումբ, դպրապետ՝ Գուսան Վրդ. Ալմանեան:

Աւագ Ուրբաթ, 13 Ապրիլ 2001.- Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի ատենանիւն մէջ զետեղուած Գերեզմանը զարդարանով:

Աւագ Ուրբաթ, 18 Ապրիլ 2001.- Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի առեանին մէջ զետեղուած Գերեզմանին շուրջ ծնրադիր եւ գլխաբաց Պատրիարք Սրբազան եւ հոգեւորականք ծանր «Սուրբ Աստուած» երգելու պահուն:

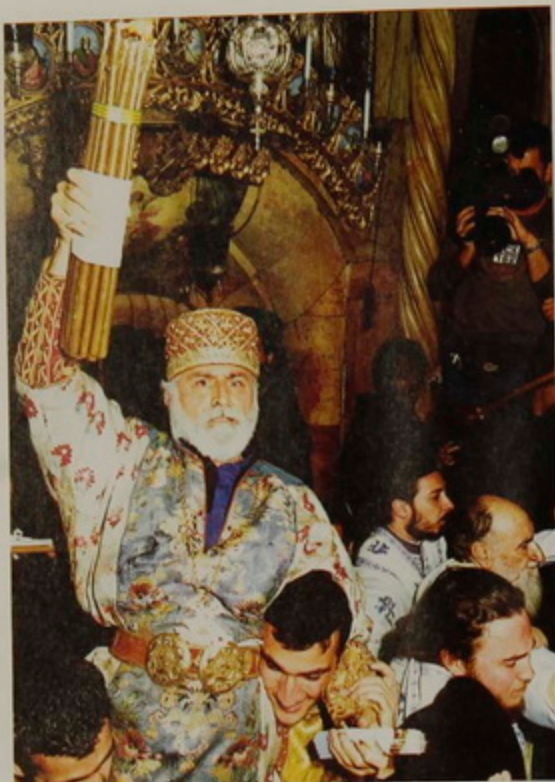
Աւագ Ուրբաթ, 18 Ապրիլ 2001.- «Խաչի Քո Քրիստոս» երգին ընթացքին Պատրիարք Սրբազան կը խնկարկէ Տաճարին մէջ եւ Գերեզմանին շուրջ զանճատունէն հանուած ծանր «Պարոն-Տէրի շուրջաւոր» զգեցած եւ Աւունդ եւ Նորայր Արեղաներու փէշակրութեամբ:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Ս. Յարութեան Տաճարի փակ դռները կը բացուին Մահմետական պահակի ձեռքով, բանալին առնելով Աւագ քարզման Համբարձում Վրդ. Քէշիշեանէն:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի դռները մեղրամոմով կնքուած են, սպասելով Յոյն եւ Հայ Լուսահաններուն ներս մտնելուն:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Ս. Յարութեան Տաճարի տեսուչ եւ լուսահան Տ. Սամուէլ Ծ. վրդ. Աղոյեան, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի կանքեղէն մոմի փունջեր վառելէն եւ փոխանցելէն յետոյ, դուրս կու գայ եւ ուսամբարձ կը տարուի Տեսչարան:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Ս. Գերեզմանի կանքեղէն լուցուած մոմերու փունջը սրարշաւ կը բերուի վերնատուն եւ Թորգոմ Պատրիարք կ'օրհնէ Գերեզմանին շուրջ հաւաքուած բազմութիւնը

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Ս. Գերեզմանի շուրջ հաւաքուած բազմութիւնը կը վառէ իր ձեռքի մոմերը:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Լուսահան Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան, խոյրով եւ խաչ ու գաւազան ի ձեռին Ս. Գերեզմանին շուրջ, եռադարձ քափօրին կը հանդիսապետէ, հետեւորդ ունենալով Ղպտոց եւ Ասորւոց քափօրնները:

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ, Դարի բերդին առջեւէն, Բափօրով եւ երգեցողութեամբ, վաճֆ կը վերադառնան: Լուսահան Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան շուրջառով, ապակիէ պահպանակի մէջ կը կրէ Ս. Գերեզմանէն վառուած լոյսը

Աւագ Շաբաթ, 14 Ապրիլ 2001.- Ս. Գերեզմանէն բերուած լոյսը Բափօրով կը տարուի Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճար

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Անդաստան Վանքի մեծ բակին մէջ:

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Վանքի մեծ բակին մէջ Անդաստան:

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Անդաստան Վանքի մեծ բակին մեջ: Սարկառազաց Դաս:

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Անդաստան Վանքի մեծ բակին մեջ երեք բուրվառակիրներ

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Անդաստան վանքի մեծ բակին մէջ. Աջակողմեան Դաս.- (Աջէն Զախ) Խաղ Արդ. Ճումտուրեան, Նորայր Արդ. Դազազեան, Աւետիս Արդ. Իփրանեան, Գոսան Վրդ. Ալմանեան, Կոմիտաս Վրդ. Շերպէքեան, Պարէտ Մ. Վրդ. Երեցեան, Վաղարշ Նպս. Խաչատուրեան, Արիս Նպս. Շիրվանեան, Նուրհան Արք. Մանուկեան, Թորգոմ Պատրիարք.

Ս. Զատիկ, 15 Ապրիլ 2001. Անդաստան վանքի մեծ բակին մէջ. Զախակողմեան դաս. Զախէն Աջ.- Ղուկա Արդ. Յովհաննէսեան, Խաչակ Արդ. Մինասեան, Թեոդորոս Արդ. Զաքարեան, Համբարձում Վրդ. Բէշիշեան, Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան, Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան, Սեւան Նպս. Ղարիպեան, Կիրեղ Նպս. Գաբրիէան

Ջատկի Մեռնիոց, ԲՇ. 16 Ապրիլ 2001 Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի մէջ, յետ Պատարագի եռադարձ
բափօր. «Տէր ողորմեա... Ս. Արտոռոյս հաստատութիւն», Սրբոց մասունցներ ի ձեռն. (Ձախէն Աջ)
Ղեւոնդ Արդ. Յովհաննէսեան, Իսահակ Արդ. Մինասեան, Բագրատ Արդ. Պորնէֆեան Վանիկ Վրդ.
Մանկասարեան, Սամուէլ Մ. Վրդ. Աղոյեան, Պարեո Մ. Վրդ. Երեցեան, Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէրեան,
Աւետիս Արդ. Իփրանեան, Թեոդորոս Արդ. Ջափարեան, Նորայր Արդ. Գազազեան

Ջատկի Մեռնիոց, ԲՇ. 16 Ապրիլ 2001. Ս. Յակոբեանց Մայր Տանարի մէջ, յետ Պատարագի եռադարձ
բափօր. երգ՝ «Ճանապարհի եւ նշմարտութիւն, Քրիստոս...», դպրապետ՝ Գուսան Վրդ. Ալմանեան

Զատիկի Մեռելոց, ԲՇ. 16 Ապրիլ 2001. Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի մէջ, յետ Պատարագի եռադարձ
բափօր. Աւագ Խորանի վրայ, (Զախէն Աջ) Վաղարշ Նպս. Խաչատուրեան, Արիս Նպս. Շիրվանեան,
Նուրիան Արք. Մանուկեան, Թորգոմ Պատրիարք, Կիրեղ Նպս. Գաբրիկեան, Սեւան Նպս. Ղարիպեան

Զատիկի Մեռելոց ԲՇ. 16 Ապրիլ 2001. Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի մէջ, յետ Պատարագի եռադարձ
բափօր: Աւագ Խորանի վրայ, Ս. Խաչի մասունքի ձեռնիկ Թորգոմ Պատրիարք կ'օրհնէ «Պահպանիչով»

Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, Միաբանութիւն եւ ժողովուրդ կ'առաջնորդուին Ս. Յակոբեանց Տաճարէն դէպի Ս. Փրկիչ

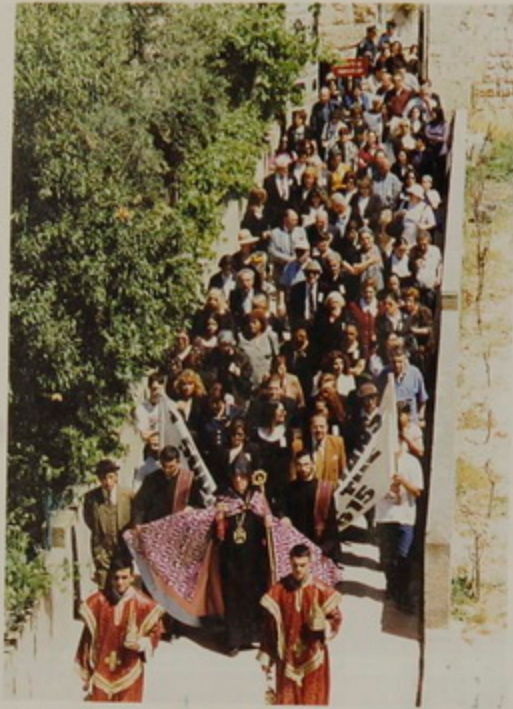
Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, մանուկներ ծաղկեպսակներով եւ պաստառներով

Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, պատանիներ ծաղկեպսակներով

Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, Հայ սկաուտներ բաղմանական Բմրկահարումներով կ'առաջնորդեն Բափօրը

Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, բափօրը Ս. Փրկիչ գերեզմանատան մուտքին

Գշ. 24 Ապրիլ 2001 Նդեռնի Նահատակաց յիշատակին, բափօրը Արարայի Յուշարձանին շուրջ

Դժ. 24 Ապրիլ 2001 Նահատակաց յիշատակին, Արարայի Հայ Քաջերուն Գնիքուն յուշարձանին գետեդուն ծաղկեպսակներ

Ուրբաթ 30 Մարտ 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցումներու բացում, ժառանգաւորաց վարժարանի դաշտին վրայ: Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ.ի խումբ

Ուրբաթ 30 Մարտ 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցումներու բացում, ժառանգաւորաց Վարժարանի դաշտին վրայ: Երուսաղէմի Հ.Ն.Մ.ի խումբ

Ուրբաթ 30 Մարտ 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցումներու բացում, ժառանգաւորաց Վարժարանի դաշտին վրայ: Երուսաղէմի Հ.Մ.Ը.Մ.ի խումբ

Ուրբաթ 30 Մարտ 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցումներու բացում, ժառանգատրաց Վարժարանի դաշտին վրայ: Երուսաղեմի ժառանգատրաց Վարժարանի խումբ

Ուրբաթ 5 Մայիս 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցանակի եւ մեծալմբրու քաշիտում: Բացում Ազգային Քայլերգով

Ուրբաթ 5 Մայիս 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցանակի եւ մետալներու բաշխում:
Բաժակ շահող՝ Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ.ի խումբը

Ուրբաթ 5 Մայիս 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցանակի եւ մետալներու բաշխում:
Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ.ի խումբի անունով բաժակը կը ստանայ Արմեն Ներսեսեան

Ուրբաթ 5 Մայիս 2001. Ֆուտբոլի Թորգոմեան Ազգային Բաժակի մրցանակի եւ մետալներու բաշխում:
Մասնակցող չորս խումբերը.- Հայֆայի Հ.Մ.Ը.Մ., Բաժակը շահող: Երուսաղէմի Հ.Մ.Ը.Մ., Հ.Ե.Մ.,
Ժառանգաւորաց վարժարան

Ուրբաթ 5 Մայիս 2001. Ֆուտբոլի մրցումներու Թորգոմեան Ազգային Բաժակը

Կիր. 7 Մայիս 2001, Բարիզ, Հայաստանի Դեսպան Տիար Նդուարդ Նալպանտեան ԱՆՆԼ քանաստեղծին կը յանձնէ Մովսէս Խորենացի շքանշանը, Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Ռ. Քոչարեանէն պարգևատրուած:

Կիր. 7 Մայիս 2001, Բարիզ, Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Տիար Ռ. Քոչարեանի կողմէ ԱՆՆԼ քանաստեղծին տրուած Մովսէս Խորենացի շքանշանի յանձնում Բարիզի Դեսպան Տիար Նդուարդ Նալպանտեանի ձեռքով. (Ձախէն Աջ) Դիտ Արք. Նազգաշեան, ՏԲԻ. Վիգէն Կարապետեան, Տիկ. Շնորհիկ Կարապետեան, Դեսպան Նդուարդ Նալպանտեան, ԱՆՆԼ (ՏԲԻ. Կարօ Կարապետեան), Մեսրոպ Արք. Աշենեան, (ԱՆՆԼին բողոքները՝ Կարօ, Լորիկ, Նանօր, Դալար, Յարութ, Թորգոմ):

«Սիոն» Ամսագրի բաժանորդագրութիւն

- Սիոն ամսագրի խմբագրութիւնը կը փորձէ սրբագրել եւ ամբողջացնել ցամկէն իր բաժանորդներուն:
 - Եթէ կը ցամկէն որ ձեր ամուսնը ունենամք ցամկիւ մէջ մեր բաժանորդներուն, հաճեցէք մերեւել կտրածը յստակ եւ զիսագիր տառերով ամբողջացնել եւ փութով մեր մոդ հասցէիմ դրկել: P.O.Box 14235 Jerusalem, Old City, Isr.
 - Նախորդ տարիներուն Սիոն ամսագիրը ձեր ղրկուած է հարկւրմերով հասցէներու: Նկատի առած մամուլամոլ գումարուր էջերու տպագրութեամ սղութիւնը պարտաւոր ենք ձեզմէ բաժանորդագիմ խնդրել:

խմբագրութիւն

ՊԱՏՐԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԵՐՈՒՍԱԼԷՄ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆ

Անուն.- _____
 Տիտղոս.- _____
 Կազմակերպութիւն.- _____

 Հասցէ.- _____

 Հաճեցէք մերփակ գտնել մեր փոխգիրը.- _____
 Իբր բաժանորդագիմ ՍԻՈՆի _____
 ՊԱՐՁ կամ ՕՂԱՅԻՆ ԹՂԹԱՍԱՐՈՎ ՂՐԿԵԼՈՒ _____
 Ստորագրութիւն _____
 Բաժնեգիմ.- _____
 Պարզ Թղթատարով _____
 US\$108* _____
 US\$200 _____
 Մէկ տարի _____
 Երկու տարի _____
 Ողայիմ Թղթատարով _____
 US\$ 128 _____
 US\$ 240 _____
 *Կամ՝ ձեր երկրիմ համապատասխան գումարով:

NOTICE TO SUBSCRIBERS

The Armenian Patriarchate of Jerusalem is drawing up a new updated list of subscribers to its official gazette, SION.

In order to ensure that your name is on the list, you are kindly requested to fill in the form below and send it back to us, with your remittance, as soon as possible.

Please write to our new address: POB 14235, Jerusalem, Israel.

We would like to point out that while in previous years it has been the custom to distribute the gazette virtually free of charge to hundreds of subscribers, escalating costs and, particularly, the introduction of colour printing, has imposed upon us the obligation of trying to recover part of these costs.

The Editor

"SION" SUBSCRIPTION RENEWAL FORM

Name:	Address:
Title:	
Organisation:	

Please enter my/our subscription for "SION," for a period of _____ year(s).
 My/our check for _____ covering the cost of subscription and
 Surface/Airmail charges, made out to the Patriarchate, is enclosed.

Signature:

Official seal:

RATES: Surface Mail		Air Mail	
1 year:	US\$108*	1 year:	US\$ 128
2 years:	US\$200	2 years:	US\$ 240

*Or equivalent in your local currency.